

TÜRK KALİGRAFİ TARİHİ ÖZELİNDE,

ETEM ÇALIŞKAN

Emel Koru

Yüksek Lisans Tezi

Grafik Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Haziran 2015

TÜRK KALİGRAFİ TARİHİ ÖZELİNDE, ETEM ÇALIŞKAN

Emel KORU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Grafik Anasanat Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Mehtap UYGUNGÖZ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Haziran 2015

ÖZET

TÜRK KALİGRAFI TARİHİ ÖZELİNDE, ETEM ÇALIŞKAN

Emel Kuru

Grafik Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Haziran 2015

Danışman: Yrd. Doç. Mehtap UYGUNGUNGÖZ

Yazı topluluklar halinde yaşamının sonucu olarak, ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Tarihi boyunca, neredeyse bütün medeniyetler tarafından kabul edilmiş, kullanılmış ya da değişime uğratılmış olan yazı, zamanla iletişim amacının yanı sıra sanatsal yaklaşımların da en temel malzemelerinden biri haline almıştır. Osmanlı Döneminde Arap “*elifbası*” (alfabesi) olarak kullanılan ve 28 harften oluşan alfabe ile dönemin koşulları nedeniyle tasfir yapamayan halk, yazıya, sanatsal değerler yüklemiş ve hat sanatı’na (hüsn-i hatta) ulaşmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra harf inkılabının kabulü ile latin harfleri kullanılarak, batı kültürlerinde var olan kaligrafi sanatına ulaşılmıştır. “*Yazıya değer verme ve güzelleştirme*” temelinde hat sanatı ile buluşan kaligrafi sanatı, hat sanatından etkilenmiş fakat disiplin bakımından farklılık göstermiştir.

Doğumu harf inkılabı ile aynı yıla denk gelen ve ömrünü yazı sanatına adayan Etem Çalışkan, yüksek öğrenim yıllarından bugüne kadar üreten ve üretmeye devam eden usta bir isimdir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, güzel sanatlar alanında yazı eğitimini Türkiye’ye taşıyan ve Türk alfabesi ile kaligrafik eserler ortaya çıkaran Emin Barın’ın atölye öğrencisi ve asistanı olmuştur. “*Geçmişten günümüze bütün önemli isimler, kayıplarının ardından değer bulmuştur.*” görüşünden yola çıkılarak, kaligrafi sanatını tüm ustalığı ile yaşatan Etem Çalışkan’ı tarihe olan tanıklığı ve bu süreçteki deneyimleri ile bir bütün olarak ele almak ve ölümsüzleştirmek gerekliliği, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Yazı, Kaligrafi, Hat Sanatı, Tipografi, Elifba (Alfabe)

ABSTRACT

IN PARTICULAR HISTORY OF TURKISH CALLIGRAPHY “ETEM ÇALIŞKAN”

Emel Koru

Department of Graphic Arts

Anadolu University, Graduate School of Fine Arts, June 2015

Advisor: Yrd. Doç. Mehtap UYGUNGUNGÖZ

Writing has occurred in line with the requirements, as a result of living in communities. Writing, which has been accepted, used or changed by almost all of the civilizations through the history, has become one of the most basic materials of artistic approaches as well as communication purposes. During the Ottoman Period, the society who was not able to draw any depictions because of the period's conditions, using the Arabic “*elifba*” (alphabet) that has 28 letters, assigned an artistic value to writing and acquired “*hüsn-i hat*” (line art). With alphabet reform due to proclamation of the republic, which led to use of Latin alphabet, the calligraphy art that existed in western cultures has been attained. Calligraphic art met with line art, in terms of “cherishing and embellishing the writing”, influenced by line art but differed in disciplinary ways. The performers who lead in development of Turkish Calligraphy and add artistic value to writing are called “Calligraphy Artists”.

Ethem Çalışkan, who was born at the same year with alphabet reform, devoted himself to calligraphy art, has produced and still continues to produce art since his higher education years. Ethem Çalışkan was a student and workshop assistant of Emin Barın who brought writing education in Fine Arts field to Turkey and produced calligraphic artworks by using Turkish alphabet, during the first years of the Republic. This study aims to eternalize Ethem Çalışkan who keeps calligraphy art alive with his mastery, and to emphasize his witnessing over history and his experiences during all this process, based on the view of “from past to present, all the major personalities are appreciated after their loss”.

Anahtar Kelimeler

Lettering, Calligraphy, Line Art, Typography, Alphabet

11.06.2015

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Emel KORU

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Emel KORU'nun "Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan" başlıklı tezi 11 Haziran 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Grafik Anasanat Dalı Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Mehtap UYGUNGÖZ

Üye : Prof. T. Fikret UÇAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇEVİK

**Prof. Sıdıka Sibel SEVİM
Anadolu Üniversitesi
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü**

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Tez dönemim boyunca geçirdiğim iki yıllık yoğun ve yer yer sıkıntılı günlerimde, öncelikle en büyük manevi destek kaynağım olan kıymetli anneme ve danışmanlığımı kabul edip benimle birlikte bu uzun yolda, tüm sorunlarımla ve karşılaştığım pürüzlerle büyük bir özveri ile ilgilenen değerli hocam Yrd. Doç. Mehtap Uygungöz'e ve resmîyette yardımcı danışmanım olmasa da hiç bir yardımdan kaçınmayan bütün çalışma süresince danışmanlık yapan, manevi olarak da hep yanımda hissettiğim çok kıymetli hocam Okt. Bengisu Keleşoğlu'na ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu yoğun süreçte desteklerini esirgmeden yol gösteren sevgili hocam Prof. Tevfik Fikret Uçar'a, deneyimlerini ve fikirlerini benimle gönülden paylaşan, zengin kaynakçasından beslendiğim değerli hocam Müh. Şinasi Acar'a, İstanbul seyahatlerimdeki bol keyifli, bol sohbetli uğrak noktam olan ve Etem Çalışkan'ın kadim dostu, sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Savaş Çevik'e, izlediğimiz yolda fikirleri ile katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Ali Rıza Özcan'a, bu çalışma için en az benim kadar heyecanlanan, bana bütün kapılarını açan, yol arkadaşlarım Müzeyyen Karaaslan, Fatoş Sarıgül, Kaligraf Erhan Olcay ve Kaligraf Emrah Yücel'e, gece gündüz demeden tüm pürüzler için ulaşabildiğim, yardımlarıyla nefes aldığım, arkadaşım, ablam olan sevgili Dilek Gürbüz'e, uzunca bir dönem bana evlerini açıp "İstanbul'daki evim" hissini yaşatan, can dostum İç Mimar Sevda Karışık Çitören ve değerli eşi Cenk Citören'e, İstanbul'un çileli yollarında zorlukları kolaylaştıran ve keyif katan Yusuf Sinan Berber'e, teknik konularda verdikleri desteklerin yanında güç de veren sevgili Genco Metin, Levent Çelikkaya ve Talha Mesud Uzan'a, desteğini esirgemeyen Bünyamin Kınacı'ya, varlıkları ile moral bulduğum sevgili bölüm arkadaşlarım Dilek Erdoğan Aydın, Melike Atılgan, Aydan Eraslan Siretli, Duygu Efe Kızıldemir ve Ferda Tazeoğlu'na, mesaimi uzattığım her akşam gitmeden kapımı tıklatarak bana kolaylıklar dileyen değerli abim Hüseyin Kıracı'a ve bu araştırmanın başrolünde olan, görüşmelerimiz boyunca büyük bir özveri ile kendisine yöneltilen bütün soruları bıkmadan sıkılmadan cevaplayan, bize hayatını açan Etem Çalışkan'a ve sınıf ortamlarında çekim yapmama müsaade ettikleri için İSMEK ve Fatih Hırka-ı Şerif Vakfı sorumluları ile tüm öğrencilere minnetle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Bilimsel Araştırma Projesi olarak kabul edilen bu tezi desteklediği için, Anadolu Üniversitesi Proje Birim Merkezine de teşekkürü bir borç bilirim.

Emel KORU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GÖRSELLER LİSTESİ.....	x

1. GİRİŞ

1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem.....	3
1.4. Sınırlılıklar.....	4
1.5. Varsayımlar.....	4
1.6. Yöntem.....	4
1.7. Tanımlar.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK KALİGRAFİ TARİHİ

2.1. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Yazı Sanatları: Hat ve Kaligrafi.....	10
2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanından Harf İnkılabına Kadar Geçen Süre.....	13
2.2.1. Sosyokültürel Durum.....	13
2.2.2. Eğitim Kurumlarının Durumu.....	18
2.2.3. Yazının ve Yazı Sanatının Durumu.....	24
2.3. 1928 Harf İnkılabı ve Arap Alfabesinden Latin Alfabesine Geçiş Süreci.....	27

2.3.1. Türk Latin Alfabesinin Kabulündeki Öncüler.....	30
2.3.2. Latin Alfabeti ile Basılmış İlk Yayınlar.....	33
2.4. Latin Alfabesinin Kabulünden Sonra Tasarım ve Sanat Alanındaki Türk Harflerinin Kabulü.....	36
2.4.1. İhap Hulusi (1898 - 1986)	38
2.4.2. Emin Barın (1913 - 1987)	41
2.4.3. Etem Çalışkan (1928)	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ETEM ÇALIŞKAN VE HAYATI

3.1. Etem Çalışkan Kimdir?	45
3.1.1. Etem Çalışkan ile Cumhuriyet'in İlanı ve Yazı Devrimi Üzerine Sohbet.....	46
3.2. Etem çalışkan'ın İlköğretim ve Lise Yılları.....	48
3.3. Akademi Yılları.....	54
3.3.1. İstanbul ve Güzel Sanatlar Akademisi.....	54
3.3.2. Afiş Atölyesine Yöneliş.....	55
3.4. Profesyonellik Yılları.....	57
3.4.1. Kaligraf Etem Çalışkan.....	57
3.4.1.1. Etem Çalışkan'ı Etkileyen Yazı Ustaları.....	58
3.4.1.2. Kaligrafi Alanında Yaptığı Çalışmalar.....	62
3.4.1.2.1. Emin Barın ile Anıtkabir Çalışmaları.....	63
3.4.1.2.2. Atatürk'ün İmzası.....	67
3.4.1.2.3. Kuran-ı Kerim, Nutuk, Yunus Emre Divanı ve Mevlid-i Şerif Kitapları.....	69
3.4.1.2.4. İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe.....	74
3.4.1.3. Yazı Sanatını Kullanarak Gerçekleştirdiği Diğer İşleri.....	75
3.4.2. Ressam Etem Çalışkan.....	78
3.4.2.1. Resim Sanatının Başladığı Yıllar.....	78
3.4.2.2. Resim Alanında Yapmış Olduğu Çalışmalar.....	80
3.4.2.3. Tasarımlarıyla Etem Çalışkan.....	83

3.4.2.4. İmzalarında 6000'li Yıllar.....	84
3.4.3. Gazeteci Etem Çalışkan.....	86
3.4.3.1. Gazetelerde Çalışmaya Başladığı Yıllar.....	86
3.4.3.2. Gazetelerin ve Halkın O Dönemde Kaligrafi Sanatı Hakkındaki bilgisi ve Kaligrafi Sanatına Bakışı.....	87
3.4.3.3. Gazetelere Yapmış Olduğu Çalışmalar.....	88
3.4.4. Eğitimci Etem Çalışkan.....	89
3.5. Özel Hayatı.....	92
3.6. Günümüzde Sürdüğü Yaşamı ve Sanatı.....	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. UYGULAMA ALANLARI

4.1. Belgesel Film	95
4.1.1. Konu.....	95
4.1.2. Amaç.....	95
4.1.3. Yapımda Yer Alacak Kişiler.....	96
4.1.4. Filmin Akışı.....	96
4.1.5. Teknik Detaylar.....	97
4.1.6. Sonuç.....	97
4.1.7. Belgesel Gösteriminden Kareler.....	98
4.2. Kitap Tasarımı.....	99
4.2.1. Kapak Tasarımı.....	99
4.2.2 İç Sayfa Tasarımları.....	100
4.2.3. Fotoğraflar.....	102

SONUÇ	111
--------------------	-----

KAYNAKÇA	112
-----------------------	-----

GÖRSELLER LİSTESİ

- Görsel 1. Darülfünun Edebiyat Şubesi hoca ve talebeleri okul önünde bir arada. Sene 1911. (Ay yıldızlı pankartta “Dar-ül fûnûn” yazmaktadır.)
Erişim tarihi: 12 Ocak 2015 (http://www.aksiyon.com.tr/kapak/sokaga-atilan-universite-darulfunun_535472)..... 16
- Görsel 2. Mustafa Kemal Atatürk, Sivas'ta halka yeni Türk harflerini öğretirken.
Erişim Tarihi: 10 Mart 2015 (<https://www.annefrank.de/mensch/tr/achmed-talib/schwerpunktthemen/schrift-und-sprachrevolution-in-der-tuerkei/>).....28
- Görsel 3. Türk halkının yeni Türk alfabesi hakkında bilgilendirilmesi için yollara asılan broşürler.
Erişim Tarihi: 10 Mart 2015 (<https://www.annefrank.de/mensch/tr/achmed-talib/schwerpunktthemen/schrift-und-sprachrevolution-in-der-tuerkei/>).....28
- Görsel 4. “Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1928 – 31 Kânunuevvel 1928” Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi mikrofilm arşivi. (Fotoğraflar: Emel Koru)
Erişim Tarihi: 27 Mart 2015 35
- Görsel 5. “Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1928 – 31 Kânunuevvel 1928” Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi mikrofilm arşivi. (Fotoğraflar: Emel Koru)
Erişim Tarihi: 27 Mart 2015..... 35
- Görsel 6. “Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1928 – 31 Kânunuevvel 1928” Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi mikrofilm arşivi. (Fotoğraflar: Emel Koru)
Erişim Tarihi: 27 Mart 2015.....35
- Görsel 7. “Anadolu Gazetesi, 29 Kânunuevvel 1929” Anadolu üniversitesi, Merkez Kütüphane, Mikrofilm arşivi. (Fotoğraf: Emel Koru)
Erişim Tarihi: 27 Mart 2015..... 35
- Görsel 8. Cemal Azmi Matbaası tarafından hazırlanan 84x59 cm boyutlarındaki, yeni harflerin karşı düştüğü sesleri gösteren levha. (Şinasi Acar arşivi) 36
- Görsel 9. Hattat Halim Özyazıcı'nın Harf devrimi döneminde yaptığı çalışmalardan örnekler. (Şinasi Acar arşivinden.)37
- Görsel 10. Hattat Halim Özyazıcı'nın Harf devrimi döneminde yaptığı çalışmalardan örnekler. (Şinasi Acar arşivinden.)37

Görsel 11. Hattat Halim Özyazıcı'nın Harf devrimi döneminde yaptığı çalışmalardan örnekler. (Şinasi Acar arşivinden.)	37
Görsel 12. İhap Hulusi Görey' in imzası. Yaşadığı şehir, dönem ve o dönemde kullanılan alfabeye göre uyarlanmış olduğu imzasının, bilinen dokuz çeşidi bulunmaktadır. Görey, imzasındaki şehir ismini, işini ürettiği yere göre değiştirmiştir. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015 (http://www.haberler.com/ihap-hulusi-gorey-cumhuriyet-muzesi-nde-2334127-haberi/).....	38
Görsel 13. İhap Hulusi Görey' in bir portresi. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2015 (http://www.photoshopmagazin.com/dergi/2006/09/ihap_hulusi_gorey.html).....	38
Görsel 14. İhap Hulusi Görey'e ait "Kurukahveci Mehmet Efendi" logosu, 1933. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://defifree.com/blog/page/7/).....	38
Görsel 15. İhap Hulusi Görey'e ait "Ziraat Bankası" logosu, 1967. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://marka123.com/tag/ihap-hulusi-gorey/).....	38
Görsel 16. İhap Hulusi Görey'e ait "Saygısızlıkla Savaş Derneği" afişi. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://www.g-alleryrooms.com/Artists-View/Ihap-Hulusi-Gorey/13).....	39
Görsel 17. İhap Hulusi Görey'e ait siyah beyaz grafik çalışması. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://tr.wikipedia.org/wiki/İhap_Hulusi_Görey)	39
Görsel 18. İhap Hulusi Görey'e ait "Milli Piyango" afişi. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (https://profcad.wordpress.com/category/genel-bilgi/).....	39
Görsel 19. İhap Hulusi Görey'e ait 1929 yılında hazırladığı "Alfabe" kitabının kapağı. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://www.esgiz.com/ihap-hulusi-gorey-hakkinda/).....	40
Görsel 20. İhap Hulusi Görey'e ait Arap alfabesiyle iç içe iki "Allah" tasarımı. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2015 (http://www.gyte.edu.tr/ebulten/sayi64/ihg.htm)	40

Görsel 21. Emin Barın yazı çalışması yaparken. Erişim tarihi: 31 Mart 2015 (http://luc.devroye.org/fonts-54613.html)	41
Görsel 22. Emin Barın, mengeneye sıkıştırılmış bir cildin sayfa kenarlarına çekilmiş altın üzerinde çalışıyor. (Emrah Yücel arşivi)	41
Görsel 23. Latin harfleri ile dörtlü “Allah” kompozisyonu. Erişim tarihi: 31 Mart 2015 (http://kaligrafiustasi.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi)	42
Görsel 24. Latin harfleri ile dörtlü “Atatürk” kompozisyonu. Erişim tarihi: 31 Mart 2015 (http://kaligrafiustasi.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi)	42
Görsel 25. Latin harfleri ile dörtlü “Allah” kompozisyonu. (Emrah Yücel arşivi)	42
Görsel 26. Emin Barın’a ait font Tasarımı. (Erhan Olcay arşivi)	43
Görsel 27. Emin Barın’ın tasarımı ve el işçiliği ile oluşmuş kitap cildi. (Emrah Yücel arşivi)	43
Görsel 28. Emin Barın’a ait font Tasarımı. (Erhan Olcay arşivi)	43
Görsel 29. Etem Çalışkan. (Fotoğraf: Emel Kuru - 07.06.2014)	44
Görsel 30. Etem Çalışkan, evindeki atölyesinde, “İncir Kuşu” yazarken. (Fotoğraf: Emel Kuru - 19.02.2014)	45
Görsel 31. Etem Çalışkan, Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe. (Fotoğraf: Emel Kuru - 22.12.2013)	46
Görsel 32. Etem Çalışkan’ın annesi Cennet Hanım ve babası Halil Bey.....	48
Görsel 33. Etem Çalışkan’ın annesi Cennet Hanım ve babası Halil Bey.....	48
Görsel 34. Etem Çalışkan’ın dedesi, Kara Hacı Efendi.	49

Görsel 35. Etem Çalışkan, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü'nün "Kaligrafi ve Tipografinin Sanatsal Yansımaları-4" isimli etkinlikte, yazı denemeleri yaparken. Yıl: 2012	49
Görsel 36. İstanbul Ulus'ta, Etem Çalışkan, evindeki bir görüşmede alfabeyi ilk kez öğrendiklerini söylediği İhap Hulusi Görey'in, Cumhuriyet dönemi "Alfabe" kitabını getiriyor. Yıl:2014. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)	50
Görsel 37. İlkokula başladığında bu kitapta gördüğü ve eve gider gitmez çizdiğini söylediği, ilk resim deneyimi olan at resmi. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)	50
Görsel 38. "Ripolin", 1897 yılında Fransa'da, Carl, Julius Ferdi Riep tarafından geliştirilmiş bir boya markasıdır. Günümüzde aynı ismi taşıyan, iç cephe boya markası mevcuttur. Erişim Tarihi: 17.04.2015 (http://en.wikipedia.org/wiki/Ripolin)	51
Görsel 39. "Pelikan", 1832 yılında, kimyacı Carl Hornemann Hannover tarafından, Almanya'da kurulmuştur. Günümüzde boya ve mürekkebin yanında, geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Erişim Tarihi: 17.04.2015 (http://www.pelikan.com).....	51
Görsel 40. İstanbul Beşiktaş, Alkım Kitapevi, Kafka Kafe. Etem Çalışkan, Ortaokul öğretmeni Hasan Kavruk'un imzasını taklit ediyor. Yıl: 2014. (Fotoğraf: Emel Kuru – 07.06.2014)	52
Görsel 41. İstanbul Beşiktaş, Alkım Kitapevi, Kafka Kafe. Etem Çalışkan, Ortaokul öğretmeni Hasan Kavruk'un imzasını taklit ediyor. Yıl: 2014. (Fotoğraf: Emel Kuru – 07.06.2014)	52
Görsel 42. Etem Çalışkan ile görüşme sonrası Beşiktaş Sahili'nde yürüyüş. (Fotoğraf: Emel Kuru - 27.04.2015)	56
Resim 43. Emin Barın Atölyesinde, hocasının fotoğrafı altında poz vermek isteyen Etem Çalışkan. Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)	58
Resim 44. Soldan sağa sırası ile, Yılmaz Özbek (rahmetli), Savaş Çevik, İlhami Turan, Emin Barın, Etem Çalışkan ve İslam Seçen.	58

Görsel 45. İstanbul Çemberlitaş'ta, Emin Barın atölyesi ve Emin hocanın yardımcılığını yapmış olan apartman görevlisi. Hala görev başında ve Atölye'nin bakımından sorumlu. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014).....	59
Görsel 46. Emin Barın Atölyesinin içinden bir kare. Cilt odası. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)	59
Görsel 47. İstanbul Çemberlitaş'ta, Emin Barın atölyesi ve İslam Seçen bir cilt üzerinde çalışırken. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014).....	60
Görsel 48. Emin Barın Atölyesinde yer alan cilt malzemeleri. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)	60
Görsel 49. Her ayın ilk Perşembesi sanatseverlerle yapılan Perşembe toplantıları için, Çemberlitaş'taki Emin Barın Atölyesinde bir buluşma. Sol başta Savaş Çevik, Bahriye Balkaç, İslam Seçen, Etem Çalışkan, Selda Refik Atakoğlu ve Betül Oral. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)	61
Görsel 50. Emin Barın ve Etem Çalışkan, taş oyma ustalarıyla birlikte Anıtkabir'deki kitabenin çalışmalarını duvar üzerinde incelerken. (Erhan Olcay arşivi)	63
Görsel 51. Etem Çalışkan, Anıtkabir. (Emrah Yücel arşivi.)	64
Görsel 52. Sabah gazetesini Anıtkabir hakkındaki "açığa çıkan sır" adlı haberi yayınladığı gazete kütürü. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)	65
Görsel 53. Etem Çalışkan'ın, 10 Kasım 1971 tarihinde Milliyet Gazetesine yapmış olduğu Atatürk'ün imzası ile birlikte kompoze edilmiş portresi. (Etem Çalışkan arşivi). (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)	68
Görsel 54. 10 Kasım 1968 Akşam Gazetesi'nde yayınlanan Atatürk Portresi. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)	68
Görsel 55. İstanbul Emirgan Korusunda. Röportaj sırasında röportörün koluna yazılan Atatürk'ün imzası. (Fotoğraf: Yusuf Sinan Berber - 01.09.2014).....	69
Görsel 56. Gazetelerin verdiği Etem Çalışkan'a ait el yazması, Kuran-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif kitapları. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 19.04.2014).....	71

Görsel 57. İstanbul Bağlarbaşı Kültür Merkezinde, Etem Çalışkan'ı öğle molasında ziyarete gelen bir kişi, Annesinin gazete eki olarak aldığı, Kuran-ı Kerimler ve Mevlid-i Şerif'i imzalatırken. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 19.04.2014).....	71
Görsel 58. Güneş gazetesi tarafından basılan Kuran-ı Kerim'in iç sayfaları ve cildi. (Emrah Yücel arşivi).....	72
Görsel 59. Güneş gazetesi tarafından basılan Kuran-ı Kerim'in iç sayfaları ve cildi. (Emrah Yücel arşivi).....	72
Görsel 60. Güneş gazetesi tarafından basılan Kuran-ı Kerim'in iç sayfaları ve cildi. (Emrah Yücel arşivi).....	72
Görsel 61. Etem Çalışkan'ın yazdığı "Nutuk" giriş sayfası. (Fotoğraf: Bünyamin Kınacı - 27.04.2015).....	73
Görsel 62. Etem Çalışkan Nutuk'u yazmayı bitirince, parmak izini de ekleyerek, yazdığı not. (Emrah Yücel arşivi).....	73
Görsel 63. Etem Çalışkan ile birlikte tarihi Süleymaniye Camii ziyareti. (Fotoğraf: Abdullah Yurtyapar - 20.04.2014).....	76
Görsel 64. Etem Çalışkan ile birlikte Mimar Sinan Türbesi ziyareti. 20.04.2014. (Fotoğraf: Abdullah Yurtyapar - 20.04.2014).....	76
Görsel 65. Emin Barın'ın Çemberlitaş'taki atölyesinde, cam vitrin içerisinde korunan Hat Malzemeleri. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 05.06.2014).....	77
Görsel 66. Emin Barın'ın Çemberlitaş'taki atölyesinde, cam vitrin içerisinde korunan Hat Malzemeleri. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 05.06.2014).....	77
Görsel 67. Etem Çalışkan'ın evindeki Atölyesinde hala üzerinde çalıştığı, tuval üzerine bir Atatürk çalışması. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015).....	79
Görsel 68. Etem Çalışkan'ın, Hattat Hamit Aytaç'ı yazı yazarken resmettiği karakalem çalışması. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015).....	80
Görsel 69. Etem Çalışkan'ın, Hattat Prof. Emin Barın'ı yazı yazarken resmettiği karakalem çalışması. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015).....	80

Görsel 70. Etem Çalışkan'ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden "Gazi Mustafa Kemal Atatürk" portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:194)	82
Görsel 71. Etem Çalışkan'ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden "Fatih Sultan Mehmet" portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:60)	82
Görsel 72. Etem Çalışkan'ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden "Yunus Emre" portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:31)	82
Görsel 73. Etem Çalışkan'ın Ptt Genel Müdürlüğü için Türk Devleti kurucularının kullanıldığı pul tasarımları.(Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)	84
Görsel 74. Etem Çalışkan'ın Ptt Genel Müdürlüğü için Türk Devleti kurucularının kullanıldığı pul tasarımları.(Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)	84
Görsel 75. Etem Çalışkan'ın arşivinden kendisine ait bir eskiz kağıdı. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)	85
Görsel 76. "Her şeye rağmen dengemi bozmaya çalıştım." şeklinde bir not ile kendini resimlediği eskizi. (Emrah Yücel arşivinden)	85
Görsel 77. Etem Çalışkan'ın, Atatürk'ün 100. yaşı için, Hürriyet gazetesine yaptığı Atatürk portresi. (Emrah Yücel arşivinden)	88
Görsel 78. Etem Çalışkan'a ait bir Atatürk Portresi. (Emrah Yücel arşivi)	88
Görsel 79. Etem Çalışkan ve Fatih Hırka-ı Şerif Vakfında, Kaligrafi sınıfı. (Fotoğraf: Emel Kuru - 22.12.2013)	90
Görsel 80. Etem Çalışkan ve Bağlarbaşı Kültür Merkezi İsmek Kursu kaligrafi sınıfından bir öğrencisi. (Fotoğraf: Emel Kuru - 21.12.2013)	90
Görsel 81. Bağlarbaşı Kültür Merkezi İsmek Kursu kaligrafi atölyesi. (Fotoğraf: Sevda Karışık Çitören - 21.12.2013)	91
Görsel 82. Etem Çalışkan ve Eşi Güngör Hanım'ın Düğün gününden bir fotoğraf. (Fatoş Sarıgül Arşivinden)	92

Görsel 83. Etem Çalışkan, Eşi Güngör Hanım ve büyük oğlu. (Fatoş Sarıgül Arşivinden).....	92
Görsel 84. Etem Çalışkan ve Torunları. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015).....	93
Görsel 85. Etem Çalışkan ve Eşi Güngör Hanım. (Arzu Ünal Arşivinden)	93
Görsel 86. Tarsus Belediyesi'nin Etem Çalışkan adına açtığı okuma salonu. (Erişim Tarihi: 06.01.2015).....	94
Görsel 87. Son röportajın ardından Beşiktaş sahilinde yapılan yürüyüş. (Fotoğraf tarihi: 27.04.2015).....	94
Görsel 88. Belgesel gösteriminde yer alan sunum paftaları. (Fotoğraf tarihi: 11.06.2015).....	98
Görsel 89. Belgesel gösterimi. (Fotoğraf tarihi: 11.06.2015).....	98
Görsel 90. "Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan" isimli kitabın kapak tasarımı.....	99
Görsel 91. İç sayfa tasarımlarının grid yapısı.....	101
Görsel 92. Ön Kapak.....	102
Görsel 93. Giriş Sayfası.....	102
Görsel 94. Kredi ve iç kapak sayfası.....	103
Görsel 95. İçindekiler sayfası.....	103
Görsel 96. Birinci bölüm giriş sayfası.....	104
Görsel 97. Birinci bölüm metin sayfaları.....	104
Görsel 98. Birinci bölüm metin sayfaları.....	105
Görsel 99. Birinci bölüm metin sayfaları.....	105

Görsel 100. İkinci bölüm giriş sayfası.....	106
Görsel 101. İkinci bölüm metin sayfaları.....	106
Görsel 102. İkinci bölüm metin sayfaları.....	107
Görsel 103. Sanatçının eserlerine geçiş sayfası.....	107
Görsel 104. Eserlere yer verilen sayfalar.....	108
Görsel 105. Eserlere yer verilen sayfalar.....	108
Görsel 106. Eserlere yer verilen sayfalar.....	109
Görsel 107. Bitiş sayfası.....	109
Görsel 108. İç kapakta yer alan CD.....	110
Görsel 109. Arka kapak.....	110

1. GİRİŞ

“Yazı insanlığın miladıdır ve bundan daha büyük bir milat yoktur.” (Etem Çalışkan)

Yazı, belirli bir yapısal düzeyde, dile dair görsel işaretlerin kullanıldığı, bir iletişim aracıdır. Bu iletişim aracı ile dilin temsiline bir araç, duyguların ifadesine de bir amaç edinilmiş olur.

Konuşma dilinde, cümle, kelime, hece, fonem (ses bilimi) meydana gelir ve yazı bunlardan birini işaret eder. Günümüze kadar gelen süreçte ise yazı ihtiyaç duyulmanın ötesine geçer ve güzel yazma sanatında kendisine önemli bir yer edinir. Yazı, özünde bir fikri, duyguyu ve kavramı barındırır. Bu duygu ya da kavramı, güzel ile buluşturmak da ona farklı yorum ve bakış açısı kazandırmak da mümkündür. Bunu mümkün kılan ise kaligrafi sanatıdır.

“Kaligrafi, güzel yazı yazma sanatıdır. Sadece güzel yazmak, onu sanat yapmaz, ona yorum da getirmek gerekir.” (Etem Çalışkan)

Araştırmanın, **2. Türk Kaligrafi Tarihi** bölümünde, Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilanı ve Harf Devrimi ile başlayan süreç ve sonrası ele alınarak, yazının o dönemdeki yeri ve algılanış şekli ele alınmaktadır. Yazının köklü bir değişime uğraması ile insanlar üzerindeki etkileri, o etkiler sonucu devam eden öğrenme sürecinde kullanım şekli ve zamanla, yeni ve eskinin sentezi ile Latin Alfabesine yüklenen sanatsal bakış açısı incelenmektedir.

Araştırmanın **3. Etem Çalışkan ve Hayatı bölümünde** ise Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye’ye yazı eğitiminde öncülük etmiş olan Emin Barın’ın öğrencisi, Usta Kalem Etem Çalışkan’ın, çocukluk, gençlik, akademi ve eğitimci olarak sürdürdüğü yılları incelenmektedir. Bu bölümdeki araştırmalar, bu gün de ilk günkü tutku ile yazmaya

devam eden Etem alışkan'ın kendi hayatı içinde gözlemlenmesiyle elde edilmiştir. Ders verdiği sınıflarda, atölyelerde, kişisel çalışma alanlarında ve İstanbul'da her nerede ise oraya yapılan ziyaretlerde gerçekleştirilen röportajlar ile kendisine dair orijinal bilgilere ulaşılmaktadır.

Araştırmanın, 4. *Uygulamalar* bölümünde ise, Etem alışkan'ı konu alan bir belgesel ile tezin ileriye dönük hayata geçmesi adına bir kitap tasarımı yapılmıştır. Belgesel ve kitabın vücut bulacağı bir sergi ortamı oluşturmak için Etem alışkan'ı tanıtan şekilde pafta düzenlemeleri hazırlanmıştır. Bu bölümde, sergi anından da karelere yer verilecektir.

1.1. Problem

Kaligrafi, yıllardır görsel sanatların ve tasarımın önemli bir parçasıdır. "Ruhun zamana ve mekana göre şekil alması" diye adlandırabilen, azim ve çalışmaya dayalı olan, güzel yazma sanatındaki incelikler, sadece kalem ve kağıda değil, bütün sanat alanlarına temel oluşturmuş bazı ilkelere dayanmaktadır. Yazının, ritim, denge, hiyerarşi, boşluk ve doluluk, kompozisyon ve renk gibi ilkeler ile bir bütünlük içerisinde işlenmesi gerekmektedir. Her sanatta olduğu gibi kaligrafi sanatında da, tasarım açısından, uçsuz bucaksız bir okyanusun varlığından söz edilebilir.

Günümüz Türkiye'sinde, kaligrafi sanatına gönül vermiş ve geçtiği yolları aydınlatan önemli isimlerden bahsetmek mümkündür. Bütün ömrünü bu tecrübeleri edinmek için geçirmiş ve geç nesillere öncülük edebilecek birer kaynak kitap niteliğindeki statlara ulaşmak zor değildir. Ne yazık ki, eğilim gösterdikleri alanlarda birer mihenik taşı olan statlara, hayatta iken gereken önem verilmemektedir. Sonrasında ise bu değerli isimler sadece bıraktıkları sanat eserleri ile görülüp bilinmektedir. Bunun sonucunda, ancak ikinci göz olarak getirilebilen yorumlar ile sahip olunabilecek bilgi ve deneyim kısıtlı kalmaktadır. Zamanın kıymetini bilerek, bu önemli isimlerin ışığında, ileriye dönük somut belgelere ulaşabilmek için, yaşayan kaynaklardan beslenmek yadsınamaz bir doğrudur.

1.2. Amaç

“Türk kaligrafi tarihi özelinde, Etem Çalışkan” başlıklı tez çalışmasında, Türk kaligrafi sanatı ve bu sanatın Cumhuriyet’in ilanından sonraki durumu araştırılmaktadır. Cumhuriyet Döneminin önemli ismi olan Kaligrafi Sanatçısı Etem Çalışkan ve onun sanat hayatı incelenmektedir. Sanatçının hayatına ait bilgiler, akademi yıllarından profesyonellik yıllarına kadar geçen süre, düzenli aralıklarla görüşmeler sağlanarak, tüm detaylarıyla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada amaçlanan, Etem Çalışkan’ın tarihe tanıklık eden yanları ile sanatını ve sanatına olan yaklaşımını araştırmaktır. Erişilmek istenen sonuç ise, Türkiye’de var olan değerleri kaybetmeden, toplumda farkındalık yaratarak, tarihe tanıklık etmiş ve çok önemli eserlere adını vermiş bir üstadın anılarından faydalanıp, Cumhuriyet yıllarına ait yazı ile ilgili gelişmeleri ve bu gelişmelere öncülük eden kişilerin katkılarını gelecek nesillere aktarmaktır. Yazı sanatları ile ilgilenen, tasarım ve sanat eğitimi alan ya da bu tür alanlara merak duyanlara değerli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

1.3. Önem

Kaligrafi, Grafik Tasarım alanı içerisinde var olan ve ihtiyaç duyulan temel alanlardan biridir. Emek ve yıllar ile perdelanarak gelişen, sanatın her alanı gibi, kaligrafi alanı için de günümüzde hala hayatta olan usta isimler büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan toplumlar için en değerli kaynak geçmişe tutulan aynalardır.

Bu araştırma, öncelikli olarak değerli üstat Etem Çalışkan ile tanışma imkanı bulamamış olan, yazıya ve güzel yazma sanatına gönül vermiş herkes için önemlidir. Ayrıca, elde edilen derleme bilgiler, grafik alanında ve tüm görsel sanatlar alanında eğitim alan, tasarıma dokunan herkes için bir kaynak olması bakımından da önem taşımaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmayı meydana getiren temel unsur yazıdır. Yazının tarihine bakıldığında ise mağara dönemlerine değin uzanan bir geçmişle karşılaşılır ki; geçmişten günümüze yazının gelişimini ele almak ve başlığa bu perspektif içerisinde yer vermek, araştırmanın amacından kopmasına sebep olacağı için mümkün olmayacaktır.

Cumhuriyet'in ilanı ve Harf İnkılabı, Türk kaligrafi tarihi için bir milat olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden, Cumhuriyet ile aynı yaşta olan Etem Çalışkan, doğumundan bu güne değin, hat, kaligrafi, resim ve grafik tasarım alanlarında, bağlantılı olduğu kişi ve olaylar çerçevesinde irdelenecektir.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmada, Etem Çalışkan birincil kaynak olarak görülmüştür. Görüşlerine başvuru yapılan kişilerin ise geçerli, güvenilir, en doğru bilgileri verdikleri ve Etem Çalışkan'ı birinci dereceden tanıyan oldukları varsayılmaktadır.

1.6. Yöntem

Araştırmanın ikinci bölümünde Cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen süreçte Türk Kaligrafi tarihine değinilmektedir. Bu sebeple, ikinci bölüm için tarih alanındaki kaynaklardan yararlanılmış ve bunun yanı sıra Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi birimi içerisinde bulunan "mikrofilm" ortamındaki gazete arşivinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Etem Çalışkan'ın hayatı ele alınacağı için, belirli zaman aralıkları ile İstanbul seyahatleri gerçekleştirilerek, Etem Çalışkan ile birebir yapılan görüşmelerin, fotoğraf, ses kayıt ve video çekimleri ile desteklenmesi sağlanmıştır. Kendi atölyesi ve doküman arşivleri taranarak ilgili konular genişletilmiştir.

Bu araştırmada yapılan ses kayırlarının tarihleri ve konumları şu şekildedir:

21.12.2013 tarihli görüşme, İstanbul Bağlarbaşı Kültür Merkezi, İsmek Kursunda ve İstanbul Beşiktaş'ta Alkım Kitap Evi- Kafka Kafe'de

22.12.2013 tarihli görüşme, İstanbul Fatih Hırka-ı şerif Vakfında ve İstanbul Beşiktaş'ta Alkım Kitap Evi- Kafka Kafe'de

19.02.2014 tarihli görüşme, İstanbul Ulus'ta olan Etem alışkan'ın evinde

20.04.2014 tarihli görüşme, İstanbul Beşiktaş'ta Alkım Kitap Evi- Kafka Kafe'de

12.05.2014 tarihli görüşme, Eskişehir-Bursa yolu üzerinde bir çay bahçesinde

07.06.2014 tarihli görüşme, İstanbul Ulus'ta, Etem alışkan'ın evinde

01.09.2014 tarihli görüşme, İstanbul Sarıyer'de Emirgan Korusu'nda

14.01.2015 tarihli görüşme, İstanbul Ulus'ta, Etem alışkan'ın evinde

27.04.2015 tarihli görüşme, İstanbul Beşiktaş'ta Alkım Kitap Evi- Kafka Kafe'de olmak üzere, gerçekleştirilmiştir.

Ses kayıt belgeleri, *Sony ICD-UX533* model ses kayıt cihazı ile gerçekleştirilmiştir.

Bu ziyaret tarihleri, Etem alışkan'ın en uygun günleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bağlarbaşı Kültür Merkezinde ve Fatih Hırka-ı şerif Vakfındaki derslerinde birlikte vakit geçirdikten sonra kendisiyle birlikte sohbet edilebilecek mekanlar tercih edilmiştir. Etem alışkan'ın evinde ziyaret edildiği tarihlerde ise ses kayıtları yanında video kayıtları ve fotoğraf çekimlerinin de gerçekleştirilmesi söz konusu olmuştur.

Araştırmanın dördüncü bölümünde, uygulama projesi olarak dşnlmş belgesel, kitap ve bunların sergileneneği bir ortam planlaması yer almaktadır. Belgeselde, kurgu programları kullanılarak, elde edilmiş olan video ve görseller bir araya getirilmiştir. Bu kurguda genel amaç, Etem alışkan'ı kendisinden ve yakın çevresindeki ulaşılabilen kişilerden tanıtmak olmuştur. Bütün bu görüşmeler sonrasında tezin içeriğini oluşturan verilerle gerçekleştirilen kitabın tasarımı ve sergi ortamında kullanılan görsellerinin düzenlenmesi için ise, grafik programlarından yararlanılmıştır.

1.7. Tanımlar

Yazı: Tipografik eserlerde, yazının önemi çok büyüktür. Çünkü, bütün grafik düzenler yazının formu, bitiş yerleri ve başlangıç yerleri esas tutularak yapılmıştır (Taşçı, 1978:2).

Tipografi: Sözcüklerin dizilimi anlamına gelen tipografi terimi ilk kez, Johann Gutenberg'in metal harflerini tanımlamakta kullanılmıştır. Bugün ise, bütün baskı yazıları ve noktalama işaretlerinin sanatsal ve tasarıma dayalı özelliklerini ve üretim teknolojilerini konu alan bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir (Becer, 2002:176).

Kaligrafi: Yunanca “kallos” (güzel) ve “graphos” (yazı) kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. Dikey ve yatay çizgiler bu sanatın olmazsa olmaz şartıdır. Yazıyı güzel yazma sanatıdır. Kaligrafi için birbirinden farklı kalınlıklarda çizgiler, süslü çizgiler veya başka öğeler oluşturmak amacıyla, kesik uclu bir mürekkepli kalem veya fırça kullanılır (Harris; Ambrose, 2012:132).

Hüsn-i Hat: Arap alfabesi kullanılarak, estetik ölçü ve biçimlerde yazılan dini yazılardır. Bu yazıyı icra eden kişilere de *Hattat* denir.

Grafik Tasarım: Grafik Tasarım görsel bir iletişim sanatıdır. Birinci işlevi, bir mesaj iletmek, bir ürün veya hizmeti tanıtmaktır (Becer, 2002:33). “Grafik Tasarım” matbaacılık ve yayıncılık endüstrisinden doğmuş ve terim olarak ilk kez 1950 lerde kullanılmaya başlanmıştır (Harris; Ambrose, 2012:12).

Kağıt: Kağıt çoğunlukla yazma işleminde kullanılan, üzerine baskı çizim de yapılabilen bir tür malzemedir. Kağıt sözcüğü Türk kökenlidir. Uygurcadaki “kagat” ve “kagas” sözcüğünden geldiği düşünülmektedir. Arapçada “kırtas” denir, ki bu da hepimizin bildiği gibi günümüzde de kırtasiyenin türediği kökendir. Bildiğimiz ilk kağıt üretimi MÖ. 2. yüzyılda Çin'de yapılmıştır. Daha sonraları da Hindistan – İran – Ortadoğu'da kağıt imalathaneleri açılmaya başlanmıştır. (Acar,1999: ??)

Kamış Kalem ve Kesik Uçlu Kalem: Kamış kalem hat sanatının kalemidir. Arapçada kalem sözcüğü Yunancadaki kamış demek olan “**kalamos**”tan gelmektedir. Sulak bölgelerde yetişen kamış bitkisinin gövdesidir. Genellikle ham hali ile kullanılmaz, gübrede bekletilerek terbiye edilir. Yazının formuna göre yontularak kullanılır ve ucu, yazılacak yazının formuna göre, belirli bir açı ile kesilir. Bu açı genellikle kırk beş derece olup, bazen düz bir uç da oluşturulabilir. Günümüzde, ilerleyen teknolojinin de etkisi ile çok farklı çeşitlerini görmemiz mümkündür. Farklı malzeme ve boyutlarının geneline kesik uçlu kalem tabiri kullanılmaktadır.

Anglez Yazı: Özel kalemlerinin (cooperplate) olmasının yanında kesik uçlu kaligrafi kalemlerinin de kullanılması ile oluşturulabilen yazı formudur. Bünyesinde dairesel fontlar barındıran, paralelliklerden yararlanan, eğik, akışkan ve sistemli bir el yazısıdır. Harf gövdelerinde farklı et kalınlıkları görülür. Et kalınlığındaki farkı kalemin en açık ve en kapalı olması haline göre değişir, bu durumu ise yazı yazan kişinin kaleme ve kağıda uyguladığı baskı belirler.

Gotik Harfler: Gotik yazı geleneğinin ilk örneği. 15. yüzyıl Almanya'sında yaygın olarak kullanılan "Tekstür" yazısıdır (MEB, 2011:9). Karakter özelliklerini, kesik uçlu kalem ile oluşturulmuş formunda yer alan yuvarlak unsurları yok edilmiş dar ve uzun yapısı oluşturur.

Gazeteler: Katlanmış basılı sayfaları olan ve güncel olaylar hakkında bilgiler içeren bir yayın türüdür. Çok miktarda bilgiyi sınırlı bir alanda iletme gereksiniminden dolayı gazete tasarımı, grafik ve tipografik tasarımda ön plandadır (Ambrose, Harris, 2010:95).

Klişecilik: Klişe, baskıda kullanılmak amacıyla, üzerine kabartma resim, şekil, yazı çıkarılmış metal levhadır.¹

Çinkografi: Çinkografi, fotoğraflar için kullanılan, resim ya da yazıların kalıbını çnko üzerine çıkarma sanatıdır. Bir tür gravür tekniğidir.²

¹ (<http://www.nedirnedemek.com>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015

² (<http://cinkografi.nedir.com>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015

Pantografi: Pantograf, bir biçimi büyüterek veya küçülterek kopya etmeye yarayan, kollu eklemli bir tür cetvele verilen isimdir. Tıpkı çizer, yaylı askı gibi isimleri de mevcuttur. Belirli bir desenin ya da yazının farklı ölçekte röprodüksiyonunu yapmaya yarar.³

Rotatif Baskı: Bobin kâğıt rulosu kullanan, yüksek tirajlı baskılarda kullanılan bir ofset baskı yöntemidir. Basımın ardından kâğıtlara gereken boyutlarda kesilir ve ayrılır. Yüksek tirajlı baskılarda ölçek ekonomisi sağlar. (Ölçek ekonomisi: yüksek tirajlı üretimden dolayı parça başı maliyetin azalmasıdır.) (Ambrose, Harris, 2010:213)

Arapça ve Arap Alfabeti: “Orta Doğu ve Kuzey Afrika boyunca konuşulan bir antik Sami dilidir. Arapça sağdan sola doğru okunur. Küreselleşme, Arapça'nın batı tasarımlarında gitgide artan bir şekilde kullanılmasına, İngilizce veya Latin temelli dillerin de Arapça tasarımlarda kullanılmasına neden olmuştur (Ambrose, Harris, 2010:29).” Kullanılan bu dilin oluşturduğu font ailesine de Arap alfabesi denmektedir.

Latin Karakterleri ve Latin Alfabeti: “Latin karakterleri, Batı ve çoğu Doğu Avrupa dillerinin temelidir. Latin yazı karakterleri dikey olarak kurulmuştur ve (yatay yapısı olan Arapçanın tersine yukarı ve aşağı uzantıları vardır. Tipografi terimleriyle, Latin fontları genel olarak tırnakları olan fontlardır, tırnak ve gövdelerinin birleşimi ise diyagonaldir (Ambrose, Harris, 2010:157 - 159).” Günümüzde kullandığımız ve Latin alfabesi olarak adlandırdığımız alfabemizde, bu karakterlerden uyarlanmış bazı noktalı harfler ile Arap alfabesinin rakamlarından yararlanılmıştır.

Alfabe: Bir dili yazmak veya temsil etmek için kullanılan bir dizi harf, karakter veya sembol. Çoğu alfabe sesleri simgelerken bazı alfabeler ise şekilleri simgeler. Mısır hiyeroglifleri buna örnektir. “Günümüz Avrupa alfabelerinin çoğu, modern Latin alfabesinden türemiştir. Modern Latin alfabesi 52 büyük, ve küçük harf, on rakam ve çeşitli sembollerden oluşur. Ancak başka diller bunların çeşitli kombinasyonlarını kullanırlar (Ambrose, Harris, 2010:23).”

³ (<http://www.grafikerler.net>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa: 16:30

Mücellitlik: Ciltçiliktir. Yazılan sayfaların, dağılıp bükülmesini önlemek üzere bir kabuk kullanma ihtiyacı doğmuştur. Bu kabuk ince bir mukavvadan ya da deriden yapılmıştır. Zaman içinde bu işlem ”ciltçilik” zanaatına dönüşmüştür.⁴

Müzehhiplik: Tezhip sanatının uygulayıcıları müzehhiplerdir. El yazması kitapları (musafılar) ve hüsn-î hat murakkalarını (kalın mukavva üzerine yapıştırılan sülüs ve nesih yazılardır), levhaları (duvara asılmak üzere yazılmış celî -iri, büyük- yazılardır), serlevhaları (yazma eserlerde metnin başladığı sayfalardan önce gelen tezhipli sayfalar) ve tuğraları (padişahların isminin yazıldığı arap harflerinin kullanımıyla yapılan istif-düzenleme) boya ve ezme altın ile bezeyen kişiledir.⁵

Ebruculuk: Menşei hakkında kesin bir bilgi olmamasıyla birlikte, VIII. asırdan itibaren Çin’de liu-şa-cien, XII. asırdan itibaren Japonya’da sumunagaşi ve beninagaşi isimleriyle sulu vasatta (metal tekne) yapılan bir sanattır. Türkistan’dan en geç XVI. asır başlarında İpek Yolu’nu takiben İran’a geçişinde eb-ri olarak isimlendirilen bu sanat, Osmanlı ülkesinde telaffuz zorluğundan Ebru’ya dönüşmüştür. Tabiatındaki renkli kaya ve topraklardan elde edilen, toprak boya denilen boyalar kullanılır bu boyalar suda erimez ve yağ içermez. Ebru sanatının başlıca malzemeleri, kitre, öd, genellikle gül dalından sap yapılan at kılı fırça, tel çubuk, tarak ve özel ebru kağıdı ve metal teknesidir.⁶

Majiskül ve Miniskül: Büyük harf düzeninde her harf büyük harf veya majisküldür. Küçük harf düzeninde her harf küçük harf veya minisküldür (Ambrose, Harris, 2010:51).”

⁴ (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:23:06

⁵ (<http://www.tezhipnedir.com>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:23:00

⁶ (<http://www.yenimakale.com>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:22:47

2. TÜRK KALİGRAFI TARİHİ

2.1. OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE YAZI SANATLARI: HAT VE KALİGRAFI

Yazı, geçici sözlerin kalıcılığını sağlayarak tarih boyunca insanlığın kültürünü taşıyan en önemli araçlardan biri olmuştur. Somutlaştırarak kalıcı kıldıkları, salt kültürel değerler olarak sınırlandırılmaz. Sanatsal ve bilimsel verilerin de aktarılabilmesinde araç niteliği taşımaktadır. “Yazı da tıpkı sanat gibi aynı süreçlerden geçerek, her topluma, her çağa uyum sağlayacak şekilde değişim göstermiştir (Uygungöz, 2008:181).” Günlük hayatımızda ise “yazı, iletişim sürecinde etkin olarak kullandığımız bir ögedir. Gazete ve kitapların içeriklerine, adına harf denen bu işaretlerin çözümlenmesiyle ulaşılmaktadır (Uçar, 2004:21).” Bu çözümlene sistemini oluşturan harf toplulukları ise, alfabeleri oluşturmuştur.

Matbaanın icadından önce herhangi bir çoğaltma sistemi kullanılmadığı için, yazı tarihinin, el yazmaları ile başladığı söylenebilir. Göstergeler konuşulan dilin sözcüklerine gönderme yaptığında, yazı doğmuş olur. Bütün harflerin kökeni, ilk el yazmalarında olduğu gibi, kendini ifade etme ve kayıt tutma kaygısı ile oluşturulan bu göstergelere dayanmaktadır. Günümüzde gelinen son noktada ise yazı, tek başına bu amaçlara hizmet etmekle kalmamıştır. Araştırma konusu olan “kaligrafi” Latin harfleri ile uygulanan estetik bir sanattır ve temelleri Arap alfabesiyle uygulanan “Hat” sanatına dayanmaktadır.

Arapça, Fenike yazısından türemiştir. Fenike yazısından Arap alfabesine geçiş süreci hâlâ karanlık olsa da ilk Arap yazıtlarının İ.S. 512-513 tarihli oldukları kesin olarak bilinmektedir. Hicri takvimin başlangıcından 650 yılına kadar geçen süreç içerisinde, Hz. Muhammed’e vahiy yoluyla gönderilen Kuran ayetleri Arapça’ya çevrilmiş ve

İslamiyet'in hızla yayılması ile Arap yazısı da bütün dünyaya yayılmıştır (Jean, 2012:56).

Şinasi Acar'ın "Türk Hat Sanatı - Araç, Gereç ve Formlar" isimli kitabına göre, "İslamiyet'te suret (tasvir) yapmak yasaktır. Bu konuda, Kuran-ı Kerim'de hiç bir ayet bulunmamasına karşın, suret yapmak, hadisler ile sıkı ve katı bir şekilde yasaklanmış ve haram kılınmıştır." Bu yasağın amacı, dinin putperestlikle karıştırılmasına engel olmaktır (Acar, 1999:19). Aynı görüşü destekleyen nitelikte, Malik Aksel'in "Türklerde Resim Sanatı" isimli kitabında yer verildiği üzere, Müslümanlıkta, insan kutsal bir varlık olarak sayıldığı için vücudu saklanmıştır. Bu düşünce kutsal yaratıklara tapma düşüncesine engel olma çabasıdır. Din bilginleri resme bir sınır çizmişlerdir. Muhittin-i Arabi ve İbn-i Haldun "Evliya ve enbiyanın suretleri günahdır, çünkü bunlara gösterilen saygı zamanla suretlerine tapma yoluna gidebilir. Halbuki tapılacak tek varlık Tanrı Teâlâ'dır." demişlerdir (Aksel, 1967:20). İslamiyet'te yer alan bu inanış, Osmanlı döneminde de varlığını korumuştur.

Nitekim, Osmanlı döneminde yazı sanatına oldukça önem verilmiştir. "Türk sanatçıları yazıda, çizgiyi son sınıra vardırıdıkları zaman, tekrarların vermiş olduğu bunalım ve bezginlikten kurtulma çabası ile kendilerini, resimlerin tılsımlı cazibesine kaptırmışlardır. Böylece yazı, dolambaçlı bir resim haline gelmiştir (Aksel, 1967:13). Dönemin dilinde kullanılan alfabenin Arap alfabesi olması, bu alfabe ve içerdiği harflerin formları ile oluşturulan tasarımları doğurmuştur. Sanata eğilimli olan kişiler, taşıdıkları sanatsal güdülerini bir şekilde aktarma ihtiyacı duydukları için, günlük yazışmalarda çeşitli düzenleme ve süslemelere başvurmuşlardır. Bu yönelim zamanla günlük yazışmalardan sıyrılarak, göze hitap eden nitelikte eserler verme çabasına dönüşmüştür. Yazı araç olmaktan çıkıp amaç olmuştur. Bu güzel yazma çabası "hüsni hat" olarak adlandırılmıştır. "Güzel yazı, fikri en kısa yoldan, en açık şekilde başkalarına nakil ve telkin eden sanat nev'idir. O, fikir ve lisan olması itibariyle kafaya ve akla, sanat olması itibariyle de hislere ve kalbe hitap eder (Yada, 1947:5)." Dolayısıyla güzel yazı sanatı çok yönlü ve insanı diğer sanatlardan daha fazla kuşatma özelliğine sahip bir sanat yoludur.

Hat sözcüğü sözlükte “yazmak, çizmek, kazmak, alamet koymak” anlamlarındaki Arapça “hatt” mastarından türemiştir (Derman, 1999:19’dan aktaran Ülker, 2014:24). Hat sanatının sözlük anlamı da yazı yazmak, işaret koymaktır. Arap harfleri ile ‘ölçülü ve estetik değerlere dayanan, güzel yazı yazma sanatı’ şeklinde tanımlanabilecek olan hüsn-i hattın, İslam kaynaklarındaki en özlü tanımı ise, “Hat cismani aletlerle meydana getirilen, ruhani bir hendesedir.” cümlesiyle yapılmaktadır (Ülker vd. 2014:13).

Okuma – yazma oranının çok düşük olması ve Arap alfabesinin öğrenilmesinin güçlüğü gibi nedenler ile, Osmanlı toplumunda hem okuyup hem yazabilen çok fazla kişinin varlığından söz etmek mümkün olmamıştır. Osmanlı döneminin en önemli hat sanatçıları, Kültür Bakanlığı Yayınlarının, Türk Büyükleri Dizisi’nden, “Ünlü Türk Hattatları” (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988:26-110) isimli kitapta yer verilen Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisari, Hafız Osman, Mustafa Rakım, Mahmut Celalettin, Yesarizade Mustafa İzzet gibi isimlerle örneklendirmek mümkündür.

1928 Harf inkılabı, çoğu hattat için, geçici bir süreliğine kalemlerini ellerinde bırakan bir devrim olarak görülse de, buna karşı koymuş olan isimler de olmuştur. Devrimin gerektirdiği katı kurallar ile, Arap alfabesinin kat’i surette yasaklanması, bazı hattatların yazıya küsmelerine sebep olmuştur. Nitekim, bu geçiş dönemi, bütün yenilikler gibi, yaşam alanlarında da yeni bir yüz oluşturulmasına yol açmıştır. Esnaf tabelaları, kartvizitler, ilanlar gibi, basılı tüm belgelerde de sil baştan düzenlemeler yapmak zorunlu hale gelmiştir. Yine de, bu yeniliğe emek verenlerin çoğu, yazı aşığı hattatlar olmuştur. Örneğin, “Hamid Aytaç kamyı kalemini elinden hiç bırakmamış bir hattattır. Latin harflerini de öğrenmiş, daima yazmış ve öğrenci yetiştirmiştir. Bu meşgalesine klişecilik, çinkografî, pantografî, etiket ve kartvizit basımı gibi işler de eklemiştir. Aynı zamanda Romen ve Gotik yazılarının da en maharetli ustalarından olmuştur (Kaplan, 1996:15).” Elbette Latin alfabesine geçiş, her hat ustası için bu kadar rahat olmamıştır. Zaman içinde, devrim süreci hızla geçildiğinde, hat sanatı yaygın bir sanat olmaktan uzaklaşarak, özel atölyelerde uygulanan ve öğretilen bir geleneksel sanat haline gelmiştir. Hat sanatı temeline dayanan ve Latin alfabesine geçiş ile “kaligrafi” adını alan güzel yazma sanatı, hızla gelişim göstermiştir. Harf inkılabı sonrası, Arap alfabesi ile gelişmiş olan yazı sanatında olduğu gibi, Latin alfabesi de aynı sanatsal yaklaşım

süreçlerinden geçerek kaligrafi sanatının doğmasına ve müthiş bir gelişimle, günümüze kadar ulaşmasına yol açmıştır.

Kaligrafi için “Latin harfleri kullanılarak, harflerin yapılarındaki dikey ve yatay formların uyumlandırılmasını sağlayan simetri ile, dengeli ve göze hoş görünen kompozisyonların oluşturulmasını amaçlayan, güzel yazı yazma sanatıdır.” şeklinde bir tanım yapmak doğru olacaktır. Kelimenin kökeni, Yunancadan türetilmiş olup, “güzel” ve “yazı” kelimelerinin karşılığı olan, “kallos” ve “graphia” kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. Buradan hareketle hat ve kaligrafiyi, “yazı” başlığı altında toplamak mümkün olmaktadır. Yazı ise, sözlük anlamına bakıldığında “Dili görselleştiren, duygu, düşünce, ya da bildirileri kaydetmeye ve saptamaya yarayan, işaretlere dayalı görsel bir iletişim yoludur (Çopur, 1996:5).” şeklinde tanımlanabilmektedir.

“Her millet için, fakat bilhassa bizim gibi bir millet için, yazı sanatı bir resim sanatından daha önemlidir. Bunun sebebi, tarihimizde ve ruhi vasıflarımızda bulunmaktadır (Yada, 1947:7).” Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra, bir devrim olarak gelen Cumhuriyet ile, sanat ve eğitim alanlarında, önemli birtakım atılımlar gerçekleştirilmiş ve bu bakımdan milletin istikbali için yapılan yeniliklerin en başında “Harf inkılabı” gelmiştir.

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLANINDAN HARF İNKILABINA KADAR GEÇEN SÜRE

2.2.1. Sosyokültürel Durum

“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir.”

Mustafa Kemal Atatürk (10. yıl söyleviden)

Devrim sözcüğü, “Türk Dil Kurumu sözlüğünde, pek kısa bir zaman içinde meydana gelen temelli ve önemli değişiklik, inkılap” anlamındadır. Günümüz Türkçesinde

“devrim” dendiğinde kimi zaman “inkılap” kimi zaman da “ihtilal” kavramları anlaşılmaktadır. Devrimin, tek başına ihtilal anlamını ifade etmesi, yanlış bir kullanımdır. İhtilal ayaklanma demektir (Ateş, 1989:36). İnkılap ise bir halden başka bir hale dönüşmek anlamını barındırmaktadır.

Cumhuriyet sözcüğü Arapça bir sözcüktür ve “cumhur” kökünden türetilmiştir. Cumhur sözcüğü ise Arapça’da “yığın” anlamında olup “ahali, büyük kalabalık, halk” gibi anlamları da içinde barındırmaktadır. Osmanlıca’da “cumhuriyet” sözcüğü tek başına kullanılmamıştır. Başka devletlerin yönetim şekillerini ifade için devlet isminin yanına getirilerek kullanılmıştır (Ateş, 1989:315). Türkçe’de Cumhuriyet deyince, Türkiye Cumhuriyeti anlaşılmaktadır. Birçok yabancı ve yerli bilimci ve yazarın, “bütünüyle bir kültür devrimi” diye tanımladıkları Cumhuriyet, bilinçle hazırlanmış bir uygarlık projesi olarak yürütülmüştür. Bu projenin en önemli ayağını ise “yurttaş yetiştirmek”, yani “eğitim” oluşturmaktadır (Katoğlu, 2009:37).

İmparatorluğun yıkılması ve yerini laik bir devlet anlayışı olan Cumhuriyet’e bırakması, güçlenmekte olan bir toplumun nesnel koşullarındaki değişim ve gelişim ihtiyacından doğmuştur. Yukarıdaki tanımın ışığında denilebilir ki, Cumhuriyet’in kuruluşu, tam anlamıyla bir devrim, bir inkılap olmuştur. Dolayısıyla “Cumhuriyet, toplumsal bir devrime dönüşmüş ulusal bir harekettir. Onu kavramak için, gerçekçi bir yaklaşımla bu ulusal hareketin nasıl doğduğunu, nasıl örgütlendiğini ve kademe kademe nasıl bir toplumsal devrime dönüştüğünü ortaya koymak gerekmektedir (Timur, 1993:239).”

1 Mart 1922’de, daha savaş sona ermemişken, Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplantı yılını açarken şöyle demiştir:

“Bu yurdun gerçek sahibi ve toplumumuzun temel ögesi köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne dek eğitim ışığından yoksun bırakılmıştır. Bu durumda bizim izleyeceğimiz eğitim politikasının temeli, bu bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Genel olarak tüm köylüye okumayı yazmayı ve dört işlemi öğretmek, yurdunu, ulusunu, dinini, dünyasını tanıyacak ölçüde coğrafya, tarih, din ve töre bilgisi vermek, eğitim politikamızın ilk amacıdır (Ateş, 1989:344).”

Atatürk'ün yapmış olduğu bu konuşmadan anlaşılıyor ki, Cumhuriyet'in bünyesinde barındıracağı devrimlerin en köklüsü "eğitim devrimi" olacaktır. Bu noktada, eğitimin tanımını yapacak olursak, "sözlük anlamı olarak bireyin fiziksel zihinsel ve törel (ahlaki) yetilerini (melekelerini) geliştirme eylemidir. Toplumun kurallarını öğrenme ve uygulamadır. Daha açık söylenirse, bireyin yetişmesini ve gelişmesini sağlamaya özgü araçların işletilmesidir (Adem, 2000:61)."

"13 Ekim 1923'de Ankara'nın başkent olarak kabulü ve 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilanı, Türkiye'de eski düzenden her şeyi ile ayrı, yeni bir devletin resmen hayata geçişini resmileştirmiştir (Baran vd, 2005: 179)." Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, ekonomik ve endüstri bakımından güçsüz, fakat coğrafi konumu bakımından önemli olan Osmanlı İmparatorluğu tarihin tozlu sayfalarına karışmış, yerini Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti devleti almıştır. "Osmanlı'nın sonunu getiren I. Dünya Savaşı, aynı zamanda, Türk ulusu için yepyeni ve çağdaş bir dönemin kapılarını açmıştır (Tuncer, 2011:10)."

"20. yüzyılın başında Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı yaşayan Anadolu halkı, her şeyini kaybetmiş durumdadır (Aktan vd, 2012:15)." Doğal olarak, yeni kurulmuş olan bu devlet düzeni ile, yaşanan ekonomik çöküntülerin olumsuz etkisinden hemen kurtulmak mümkün olamamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, kazanılan askeri ve siyasi zaferlerin Anadolu'da bağımsız bir Türk devletinin yaşaması için yeterli olmayacağını, ulusal egemenliğin ekonomik egemenlik ile de pekiştirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. "Uzun süren savaşlar sonrasında, nüfus ve işgücü bakımından ciddi oranda bir zayıflık yaşanmış olduğu için, entelektüel sınıfın yanı sıra en iyi demirci ve nalbantlar, en iyi zanaatkar ve çiftçiler yok olmuştur. Sosyoekonomik durumun olumsuz getirilerinden birisi de, yaşanan sağlık sorunları ile mücadele zorunluluğudur (Ortaylı, Küçükaya, 2012:125-126)." Yeni devlet düzeni, büyük olanaksızlıklara karşın, bağımsızlıktan ödün vermeden, ülkenin var olan kıt kaynaklarını kullanarak ulusun kalkınmasını sağlamayı gerektirmiştir. 1923'de yeni devlet düzeni, bir rejim değişikliği olarak görülmüştür. Saltanat bitmiş ve yerine Cumhuriyet gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kurulduğu topraklar Osmanlı devletinin anavatanı olarak görülmüş ve Cumhuriyet ile beraber devlet düzeni, diliyle,

diniyle, toprağıyla ve insanları ile devam ettirilmek istenmiştir (Ortaylı, Küçükaya, 2012:79).

Sadece kadınların değil, erkeklerin okullaşma oranının da son derece düşük olduğu, yani cehaletin diz boyu olduğu, sosyal ve ekonomik bakımdan geri kalmış olan ülkede halkın %90'ı okuma yazma bilmezken, %80'in üzerindeki bir kitle de geçimini tarım yaparak sağlamaktadır (Aktan vd, 2012:33). 1923-1924 yıllarında 12.500.000 kadar olduğu tahmin edilen nüfusta eğitim oranları bu şekilde iken, köylerin %90'ında okul, okulu bulunan köylerde ise öğretmen bulunmamaktadır. İlkokullarda toplam öğrenci sayısının 341.941 olduğu bilinmektedir (Adem, 2000:75). Cumhuriyet ilan edildiğinde, ülkede sadece bir üniversite (İstanbul'daki Dârülfünûn) vardır ve sekiz ayrı dalda eğitim vermektedir (Aktan vd, 2012:19).

Görsel 1. Darülfünun Edebiyat Şubesi hoca ve talebeleri okul önünde bir arada. Sene 1911.
(Ay yıldızlı pankartta "Dar-ül fünûn" yazmaktadır.)

Mustafa Kemal Atatürk o dönemde, asrın gerekliliklerine cevap vermediğini düşündüğü devlet sisteminde temel birtakım değişiklikler yapmayı ve Türk ulusunu, "muasır medeniyetler seviyesi" ne yükseltmeyi hedeflemiştir. Türkiye'yi, çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak bu düzenlemelerin, siyasal alanda, hukuk alanında, ekonomik alanda, toplumsal alanda, eğitim ve kültür alanlarında yapılabilecek inkılaplar ile gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Bunun için sistemi ebedileştirecek ve doğacak tüm ihtiyaçlara cevap verebilecek daha kapsamlı bir anayasaya ihtiyaç duyulmuştur.

Bu doğrultuda Atatürk, 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da düzenlenen Maarif Kongresi’nde, Türk milli eğitiminin felsefe, hedef ve politikalarının geliştirilmesine duyulan ihtiyacı belirtmiştir. Eğitimin her kademesinde olduğu gibi, yüksek öğretim alanında da yenilik ve düzenlemelerin gerektiğini savunmuştur. İstanbul Dârülfünûn’un on yıllık geçmişine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’ne yaraşır bir yükseköğretim kurumu olmadığı gözler önündedir (Ataünal, 1993:25). Yeni bir üniversite oluşturmak, imparatorluğu yenileme, güçlendirme ve yaşatma ideali için en gerekli ön koşul olarak görülmüş ve nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyacın giderilmesi için, ilk hedef olarak seçilmiştir.

1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasından sonra, 3 Mart 1924’te halifeliğin de kaldırılması ile, geleneksel toplum yapısına sahip Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma mücadelesinin önü açılmıştır. Böylece birbiri ardına gerçekleştirilecek inkılaplara engel olmaya çalışacakların önüne geçilmiş olup, milli, laik, demokratik ve çağdaş devleti kurmanın hukuki zemini hazırlanmıştır (Baran vd, 2005: 182). 3 Mart 1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası), Türkiye’de eğitimin laikleşmesi yolundaki atılımların başında gelmektedir. Bu düzenleme ile pozitif bilimleri esas alan tüm eğitim kurumlarını tek bir çatı altında toplamak ve laik Cumhuriyet’in temel değerlerini içselleştirmiş bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır (Baran vd, 2005: 197). “Tekke ve zaviyeler, İslam’daki tarikatların dinsel tören, toplantı ve eğitim yerleridir. Bu dinsel tören yerlerinin büyükleri tekke ya da dergâh, küçükleri ise zaviye olarak adlandırılır (Kili, 2008:215).” Oysa laik eğitim, din etkisinden kurtulmuş olan, bireylerin dinsel inançlarına herhangi bir biçimde karışmayan ve öğretim kurumlarındaki çalışmalar ile din işlerini birbirinden ayrı tutan bir eğitim düzenidir (Karatürk, 2001:65).

Tekke ve zaviyelerin kapatılması (30 Kasım 1925), Kılık kıyafet kanunu (1925 – 1934), Şapka kanunu (25 Kasım 1925), Medeni kanunun kabulü (1926) gibi toplumsal ve hukuksal alandaki inkılapların devamında, öncelik tüm yurttaşları cehaletten kurtaracak eğitim seferberliğine ve ülkeyi sosyoekonomik yönden kalkındıracak olan atılımlara verilmiştir.

Yeni devrimlerle ilerleyen Cumhuriyet döneminde, kalkınmış olan Batı'ya ulaşabilmek için, Batı'nın kültürel, sosyal ve siyasal kurum ve davranışlarını benimsemek gereğine inanılmıştır. Çabalar, Doğulu bünyeyi Batılı yapmaya yönelik olmuştur. “Önemle vurgulanması gereken şey şudur ki, Atatürk bu devrimleri gerçekleştirirken amacı Batılılaşmak değil çağdaşlaşmak olmuştur (Kili, 2008: 238).” Türkiye’de Batılılaşma, Atatürk’ün kafasında “ulusal gelişme” olarak biçimlenmiştir. Batı’da görülen toplum modellerinden esinlenilerek, halk egemenliğine dayanan nitelikler, geliştikçe adım adım uygulamaya konulmuştur (Kongar, 1993: 126). Gerçekleştirilmesi düşünülen inkılaplar ile, toplum yaşamından iktisada, hukuktan eğitime, siyasetten uluslararası ilişkilere, yarı sömürgeci bağımsız bir ulus devlet yaratmak temel hedef olmuştur (Şahinkaya, 2009:29). Cumhuriyet döneminde, yeni harflere geçişin konuşulduğu tarihlerde, Arap harfleri kullanılırken, birçok yerde karşılaşılan uluslararası rakamlara duyulan ihtiyaç fark edilmiş ve 20 Mart 1928’de uluslararası rakamlara geçilmiştir. Bu geçiş ile hem bu konudaki ikilik ortadan kaldırılmış hem de harf değişimine ortam hazırlanmıştır (Taşkiran, 2002:402).

Türk devleti olarak sonsuza değin yaşama ve çağdaş uygarlığa ulaşma hedeflerinin gerçekleştirebilmesi için, öncelikle cehaletin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için, bir dönüm noktasına ulaşılmış ve ‘1 Kasım 1928’de Arap alfabesi terk edilerek, yerine Latin temellerine dayanan Türk alfabesi getirilmiştir. Cumhuriyet’ten sonra geçen bu beş yıllık süreçte, gerçekleştirilen atılımların tamamında hedef, eğitimin yaygınlaşması ve Batılılaşmanın hızlanması olmuştur.

2.2.2. Eğitim Kurumlarının Durumu

“Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister.”

Mustafa Kemal Atatürk

“Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, eğitime, devletin bekası, milletin refah ve mutluluğunu sağlama yolunda hayati bir görev yüklenmiştir. Bu görevin gerçekleştirilmesi, her şeyden önce eğitim sisteminin nicelik ve nitelik yönünden yeterli

hale getirilmesine bağlıdır (Baran vd., 2005:237).” Ancak, Cumhuriyet hükümeti kurulduğunda, Osmanlı’da, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin eseri olan, mektep-medrese ikiliği aynen devam etmektedir (Ergün, 1982:46).

Osmanlı devletinin eğitim-öğretim sisteminin en önemli unsuru, medreseler ve bu kurumların bir alt kademesini oluşturan mekteplerdir. Arapçada, “talim” mastarının ism-i faili olan “muallim”, kelime anlamı olarak “öğreten ilim sahibi kişi” anlamındadır. Aynı şekilde “müderris” de, Arapça’da “ders” mastarından türemiş, “ders veren hoca” şeklinde tanımlanabilir (Hızlı, 1999:207). Bu kişiler, belirli bir tahsil aldıktan sonra icazet verilmiş kişilerdir. “Ketebe” sözcüğünden türeyen mektep sözcüğü ise Arapça’da “yazı yazılan yer, yazıhane” Türkçe’de okul anlamına gelmektedir. “Sabî” denilen beş altı yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak amacıyla açılmış olan ilköğretim kurumlarına, Osmanlı devletinde “sıbyan mektebi” denilir (Sıbyan, “sabî”nin çoğuludur). Bu mektepler başlangıçta yazı okulları olarak oluşturulmuş, fakat yalnızca din bilgilerini ve Kurân okumayı öğreten mektepler olarak sürdürülmüştür. Bire bir eğitimin hâkim olduğu bu okullarda müfredatı, Elifbâ, Kurân, İlm-i hâl, Tecvit, Türkçe Ahlâk Risâleleri, Osmanlı Türkçesi ve Hat (yazı) dersleri oluşturmuştur (Gelişli, 2002:35).

Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı devletinde uygulanan eğitim sistemi, dinsel içeriğe dayandırılmıştır ve dinsel kurumlar tarafından yürütülmüştür. Devlet ise, yalnızca kendi bünyesinde çalışacak kişileri yetiştirmek için, saray okulu denilebilecek nitelikteki “Enderun” okullarını oluşturmuştur. Bunun dışında dönemin genç kuşakları, bir çevrenin halkı tarafından kurulmuş, mahalle okullarında eğitilmiştir. Burada da okuma ve yazmadan başka bir şey öğretilmemiştir, çünkü öğretmenler din adamlarından ibarettir. Eğitim ve öğretim tekniğini tam manasıyla bilmedikleri için, doğru bir sistem kullanamamışlardır. Yıllarca süren bu ilkel öğretimin sonucunda, okuma-yazma bile doğru bir şekilde aktarılamamış, modern anlamdaki müspet bilimlerin hiçbiri öğretilmemiştir. Var olan eğitim merkezleri de bu sebeplerden ötürü kısa sürede yozlaşmıştır (Adivar, 1943’den çeviren Mumcu, 1996: 143).

“Sultan II. Mahmut döneminden başlayarak, Osmanlı yöneticileri tarafından, ülkede modern bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat buna rağmen, fikir ve bilim alanlarında, meydana gelen gelişmeleri izleme yeteneğinden uzak olan geleneksel eğitim kurumları ihmal edilmiştir (Baran vd., 2005: 238).” Dolayısıyla Osmanlı’da, birbirinden farklı nitelikte eğitim sistemleri ortaya çıkmıştır. Aynı soy ve kültürden gelen geleneksel eğitim modeli (Şer’iyye ve Evkaf Nezareti) ve modern eğitim modeli (Maarif Nezareti) yanında, ülkede faaliyet gösteren yabancı ve misyoner okullar da, aynı nesil içerisinde, kültürel farklılıkların oluşmasına yol açan üçüncü kanalı oluşturmuştur.

3 Mart 1924 tarihinden önce, eğitim-öğretim işleri bu üç kanaldan yürütülmüştür. İlk kanal, en yaygın olanıdır. Daha çok çocukların devam ettikleri, mahalle mektepleridir. Programlarında Kuran ve Arapça öğretimi bulunmaktadır. Vakıflar ve kişilerce kurulan bu okulların sayısı yetmiş bin civarındadır. İkinci kanalda yer alan eğitim-öğretim, yenilikçi “Tanzimat okullarında” yapılmaktadır. Rüştîye (ortaokul), İdadi (lise, sultani lise) gibi isimlerle anılan bu okullar, 1868 yılında Fransızca eğitim yapan İstanbul Galatasaray Lisesi ile başlamış ve günümüzdeki çağdaş okulların gelişmesinde etkili olmuş okullardır. Üçüncü kanalda ise, yabancı dilde eğitim-öğretim veren misyoner okulları, yabancı kolejler ve azınlık okulları yer almıştır. Bu okullar, Alman okulları ise Alman kültürünü, Amerikan okulları ise Amerikan kültürünü, Fransız okulları ise Fransız kültürünü, Türk insanına aşlamayı temel amaç edinmiştir (Adem, 2000:28-29). Birbiriyle uyuşması mümkün olmayan, bu şekilde gelişmiş eğitim öğretim ile araştırmanın, üretmenin, yani ilerlemenin mümkün olamayacağı açıktır. Daha çok bilinenin aktarılmasına dayandırılmış medrese eğitiminin yanında, yeterli olmayan modern eğitimler, sadece kısır bir döngünün çarklarını oluşturmuşlardır.

Çöken bir imparatorluğun ardından doğan Cumhuriyet ile, Türkiye’nin ve Türk milletinin kanayan yarası olmuş bu eğitim sisteminin sürdürülemeyeceği görülmüştür. İhtiyaç duyulan doğru ve yeni bir sistemin getirilmesi için, halkta eğitim isteği uyandıran girişimlerle derhal çalışmalara başlanmıştır. 1924 Anayasasında ilköğretim parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. Türk eğitimi, devrimlerden sonra Batı’ya daha yakın olmuştur. Bu safhada Halifeliğin kaldırıldığı gün “Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3

Mart 1924 – Öğretim Birliği Yasası)” adlı yasa ile bütün eğitim kurumları tek ilke çerçevesinde birleştirilmiştir. Bütün dinsel eğitim yapan okullar kapatılmış, din ilkelerine göre yapılan eğitim durdurulmuş ve laik eğitim düzeni başlamıştır (Kongar,1993:124). Yapısal bir değişiklik sürecine girmiş olan yeni devlet sisteminde, sınıfsal bir ayırım yapılmaksızın, yüksek seviyeli ve nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” gibi birleştirici ve ilerici bir kanun, yeni dönemin en temel ve gerekli yasalarından birini oluşturmuştur.

Bu kanun, medreseler de dahil olmak üzere, ülkedeki tüm eğitim ve bilim kurumlarını Maarif Vekâleti’ne bağlamıştır. Yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere, Darülfünun bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi oluşturulmasını, imam ve hatip yetiştirilmesi için ise ayrı okullar açılmasını öngörmüştür. Dolayısıyla ülkenin din eğitimi için farklı eğitim kurumları oluşturulması, sayısı 500’ü bulan medreselerin işlevsiz kalmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da 11 Mart 1924’te medreseler kapatılmıştır. Medreselere kayıtlı olan 18.000 öğrenci, ilk, orta ve yüksek okullara yerleştirilmiştir. Müderrislere ise, istekleri doğrultusunda, yeni okullarda din eğitimi verebilecekleri bildirilmiştir (Baran vd., 2005:246). İlk etapta yapılan bu düzenlemelerden de anlaşılacağı gibi, Öğretim Birliği Yasası’nın en temel amacı, çağdaş bir eğitim sistemi ile yeniden doğacak uygar bir millet yaratmaktır.

“Öğretim birliği yasası aynen şöyledir:

- 1.Türkiye’deki, tüm bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır.
- 2.Şeriat ve Vakıflar Bakanlığı ya da özel vakıflarca yönetilen tüm medrese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır.
- 3.Milli Eğitim Bakanlığı, yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat fakültesi ile imamlık ve hatiplik gibi dinsel hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi için ayrı okullar açacaktır (Adem, 2000: 31-36).”

Eğitim, “önceden saptanmış amaçlara göre, insan davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan, planlı etkiler dizisidir (İşçi Partisi, 1998:191).” Dolayısıyla tek bir kanaldan beslenecek olan bu eğitim sistemi ile, Cumhuriyet devriminde, bilim, siyaset, edebiyat, sanat ve kültür alanlarında gerekli görülen düzeye ulaşmak için kuvvetli bir adım atılmıştır. Eğitimin amacı ise, “insanı kendine ve topluma değer katacak düzeye

getirmek, o milletin geçmişi ve geleceği arasında sağlam köprüler oluşturmak, geçmişine dayanan ve geleceğe hazırlanan gençler yetiştirmektir (İşçi Partisi, 1998:39).” Öğretim Birliği Yasası, eğitim konusunda sağlayacağı bütünlük ile, aynı dili konuşabilecek niteliklere sahip bir kuşak ve ortak köklere sahip bir kültür birliği oluşturmayı amaçlamıştır.

Eğitim konusundaki düzenlemeler, hedeflenen seviye için, merkezlerden daha vahim durumda olan ve nüfusun %75’inden fazlasını barındıran köylere de yansıtılmak istenmiştir. Gelişen sanayi ve buna paralel olarak artış gösteren nüfus, eğitim sorununu daha da gözler önüne sermiştir. “Kalkınan bir memleket her safhada gitgide daha fazla insan yetiştirmek zorundadır. Köylü çocuğu, artık babasına tarlada yardım etmek zorunda olan çocuk değildir (Güngör, 2002:835).”

1913 yılında altı yıla çıkarılmış olan mecburi ilköğretim süresi, 1924 – 1925 öğretim yılında beş yıla indirilmiştir. Tüm ilköğretim kurumlarına önceleri “ilk mektep” sonraları da “ilkokul” adı verilmiştir. Aynı yıl, tüm ilkokullarda karma eğitime geçilmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında sayısı seksen civarında olan anaokullarına, ilköğretim ve ortaöğretime verilen öncelikten dolayı fazla bütçe ayırlamamıştır. Fakat 1927- 1928 yıllarında Ankara Ana Muallim Mektebi’nin açılması, bu alandaki önemli bir gelişme olmuştur. Bu okul, iki yıl sonra İstanbul Kız Muallim Mektebi’nin bünyesine alınmıştır (Baran vd., 2005:252). 1860 yılında, Mithat Paşa tarafından kurulan “Islahhâne” adlı erkeklere mahsus sanat okulu, 1927 yılında beş yıllık bir meslek okulu halini almıştır. Kız sanat okulları ise, kız meslek liselerinin bünyesinde, süreleri 3 yıl olan, eğitim öğretim yanında ev ve aile yönetimi hakkında da bilgi ve becerilerin öğretildiği okullar olmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2010: 103-104). Atatürk’ün yakın arkadaşı olan Mustafa Necati Bey, bu eğitim seferberliğinde büyük ve önemli bir rol oynamıştır. Önceliği öğretmen yetiştirmeye veren Mustafa Necati Bey’in inisiyatifinde, 1926 yılında çıkarılan bir kanun ile köy muallim mektepleri kurulmuştur. Fakat, uzun ömürlü olamamış ve altı yıl sonra kapatılmıştır (Yiğit, 2002:446-447).”

“Kısıtlı mali olanaklara rağmen, 1923’ten itibaren yetenekli gençlerin, çeşitli mesleklerden yüksek öğrenim görmek için devlet bursu ile yurtdışına gönderildikleri

bilinmektedir (Katoğlu, 2009:37).” Türk eğitim sisteminin eksikliklerini tespit etmesi için, yurtdışından getirilmiş olan nl Amerikan Pedagogu, John Dewey de bu gerekliliğe vurgu yapmıştır (Karadağ: 77). Bu uygulama ilk olarak 19. yüzyılda, III. Selim döneminde, İşhak Bey’in, yenilikleri kaynağından öğrenmesi ve Fransızca tahsili alması için Fransa’ya gönderilmesi ile başlamıştır. Islahat alışmaları kapsamında, gerekli donanımaya sahip bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. Osmanlı döneminde başlayan bu uygulama, Cumhuriyet kurulduğunda da devam etmiştir. 1929 yılında Resmi Gazete’de yayımlanarak, 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlerine Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” şeklinde kabul edilmiştir. 1925-1929 yılları arasında, başta Fransa ve Almanya olmak üzere, toplam 700’e yakın ğrenci, lisans, lisansüstü ve mesleki eğitim alma amacıyla, birçok Avrupa ülkesine gönderilmiştir. Bu ğrenciler, Batı’nın kültürel ve bilimsel birikimlerinden yararlanmış olarak Türkiye’ye geri dönmüşler ve devlet hizmetlerinde yer almışlardır (Ulu, 2014: 495-525).

Cumhuriyet döneminde en büyük amaç ilk ve orta okulların yanında yüksek öğretimin de gelişmesi olmuştur. Osmanlı döneminde Cumhuriyet’e ulaşan tek niversite olan “İstanbul Darülfünun”u, yeterli nicelik ve niteliklere sahip görülmemiştir. Bu görüş ile, yeni yüksek ğretim kurumları için atılımlar başlatılmıştır. Bunlardan ilki 1925 yılında, günümüzdeki Ankara niversitesi’nin temellerini oluşturacak olan, Ankara Adliye Hukuk Mektebi’nin açılması olmuştur. Bu okul 1927 yılında Ankara Hukuk Fakültesi adını almıştır. 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır. Yüksekokul anlamında bu yenilikler yapılırken, Cumhuriyet Hkmeti, 1932 yılında İşvireli profesör Albert Malche’ i Türkiye’ye davet ederek, İstanbul Darülfünunun düzeltilmesi için zm nerileri istemiştir. Malche’in görüş ve nerileri doğrultusunda, 1933 yılında İstanbul Darülfünunu kapatılarak yerine İstanbul niversitesi kurulmuştur. Bu niversite, Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat fakültelerinden oluşturulmuştur. Yüz seksen kişilik yeni ğretim kadrosunun içinde kırk iki yabancı bilim adamı da görev almıştır. Bunu takip eden yıllarda, 1936’da Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1936-1937 ğretim döneminde İstanbul Mülkiye Mektebi kurulmuştur (Baran, 2005: 257-259). Cumhuriyet dönemi eğitim programlarında, toplum yaşamındaki vazgeçilmez yeri nedeniyle, kültür ve sanata büyük önem verilmiştir. “Dönemin bakanı Mustafa Necati Bey, güzel sanatlar alanında önemli atılımlar yapmış ve sanatın yalnızca güzellik değil,

bir ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Ergün, 1982:137).” 1882 yılında kurulmuş ve bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olan “Sanayi-i Nefise Mektebi”, 1928 Harf devrimi sonrası ilk önemli değişikliği yaşamış ve adı “İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi” olarak değiştirilmiştir. Türkiye’de akademi adını ve statüsünü elde eden, ilk sivil yüksek öğretim kurumu olmuştur (Kültür Bakanlığı, 1994: 459).”

“Cumhuriyet devriminde hedeflenmiş olan genel eğitim ilkelerini toparlamak gerekirse,

- 1.Ulusçu, halkçı, devrimci, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek.
- 2.İlk öğretimi genelleştirmek ve tüm vatandaşlara okuma yazma ve temel bilgileri vermek.
- 3.Yeni yetişen kuşakları, ekonomik yaşamda başarılı kılacak bilgilerle donatmak.
- 4.Birtakım korkulardan doğan, zorlama bir ahlak anlayışı yerine, özgürlük ve düzen düşüncelerinin kaynaşmasından doğan, gerçek bir ahlak anlayışı vermek.
- 5.Türk ulusunu çağdaş uygarlık yolunda ileri götürmek, yeni kuşakları bu onurlu amacın heyecan, güç ve kuvveti ile yetiştirmek olmuştur (Ateş, 1989:346).”

Artık Türkiye, evrensel bilim kavramlarının temel alındığı ve konuşulduğu bir eğitim ortamına sahip hale gelmiştir (Katoğlu, 2009:24). Bütün bunlar olup biterken, hâlâ Arap Alfabeti kullanımı sürmektedir. Eğitim alanında yapılması planlanan yenilik ve düzenleme, elbette alfabe konusunda da köklü ve çağdaş bir düzenleme gerektirmektedir. Bir yandan bunun sinyalleri baş gösterirken, diğer yandan Arap alfabesinin kullanımını irdelemek gerekirse, hat eserleri ile yazı sanatında kat edilmiş yol, halkın bilmeye, öğrenmeye ve üretmeye olan meylini gösterir nitelikler taşımaktadır.

2.2.3. Yazının ve Yazı Sanatının Durumu

Dünyanın en zengin hazinesi, iyi öğrenilmiş bir sanattır (Yada,1947:54).

Eğitim kelimesi, elbette her alandaki eğitimi kapsamaktadır. Dolayısıyla eğitimi, bilim ve sanattan bağımsız düşünemeyiz. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet devrimine kadar geçen süreçte, bilim ve sanatın varlığı göz ardı edilemez. Sanat boyutunu ele aldığımızda, el sanatlarına ağırlık verildiğini görürüz. Bunlar tekstil, ahşap işçiliği,

ciltçilik, tezhip, minyatür ve bu araştırmanın konusu olan hat sanatı gibi geleneksel sanatlar olmuştur. Resim, heykel, mimarlık gibi plastik sanat alanlarına da yönelmeler görülmüştür. “Tanzimat sonrasında kullanılmaya başlanan kartvizitlerin tasarımları, bazı ünlü hattatlar tarafından yapılmıştır. Bu alanda en çok çalışmış olan hattatlar arasında Arif Hikmet Bey, Halid Bey, Mustafa Halim Özyazıcı ve Hamid Aytaç başta gelmiştir. Bu alanda çalışan hattatlar, kartvizit yanında, logo, mühür ve damga tasarımları da yapmışlardır (Taşçıoğlu, Acar, 2014: 81-98).”

“Sanat yazıları biçim olarak estetik kaygının ön planda olduğu, yazının taşıdığı anlamın ikinci plana itildiği yazı türleridir. Bilinen her tür alfabe çeşidi, bu yazılarda kullanılabilir (Yada, 1947:54).” Bu araştırmada bahsi geçen sanatsal faaliyetler için kullanılan alfabeler ise, Arap alfabesi ve Latin alfabesidir.

“Türkler, Arap harflerinin insan gövdesi ile olan ilintisini çok iyi görmüşlerdir. Dolayısıyla Türk sanat yazıları da resim gibi, heykel gibi, plastik sanatlardan birisi olmuştur. Onu yalnızca yazı veya yalnızca süs olarak anlamak, hiç anlamamaktır (Baltacıoğlu, 1958:19).” Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar ulaşılmış olan en önemli sanatlardan biri olan yazı sanatı, büyük ustaların varlığını gözler önüne sermektedir. “Bu dönemde eserler vererek, yazı sanatının devamlılığını sağlayan en önemli sanatçılardan bazıları Hacı Kamil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer, Mustafa Halim Özyazıcı, Nuri Korman, Necmettin Okyay, Hüseyin Macit Ayrıl, Hulusi Yazgan, Hasan Perman, Hasan Çelebi, Hamit Aytaç, Emin Barın, Yılmaz Özbek’tir (Uyungöz, 2008:185).” Adı geçen bu ve bunların dışındaki birçok önemli ismin ellerinde, Arap alfabesi kullanımına dayanılarak üretilen yazma eserler, zamanla görsel niteliklerle bütünlük kazanarak ses, renk, çizgi gibi öğelerle bütünleşerek anlam kazanmış ve kendi alanında zirveye ulaşan sanat eserleri ortaya konmuştur. “Türkler, Arap milletlerinden aldıkları yazıyı kullanarak, yine Arap milletlerine örnek olmuşlardır. Ve hat alanında, “Kuran Mekke’de indi, İstanbul’da yazıldı, Mısır’da okundu.” şeklinde yaygın bir deyiş kullanılmıştır (Taşçı, 1978:3).”

Yazı sanatı, Osmanlı’da eşsiz bir sanat halini almış olmasına rağmen, eğitim anlamında kullanılan dil, hâlâ yetersiz kalmaktadır. Çünkü, “Dil bir milletin kültürünün temel

unsurudur. Dile ve dilde yenileşmeye gerekli önemi vermeyen, eğitimini yabancı bir dilde yapan milletler, yaratıcı düşünce ortaya koyamaz (İşçi Partisi, 1998:37).” Dolayısıyla Cumhuriyet ile gelen yenilikler içinde, bu soruna da çözüm getirecek bir yeniliğe yer verilmesi kararı alınmıştır.

Henüz Latin alfabesi konusunda gerçekleştirilecek olan reforma gelmeden, ilk düzenleme gerektiren alan, Arap alfabesinin kullanımını Türk diline uygun hale getirmek olmuştur. Bu çalışmaların ilk girişimleri, Cumhuriyet’ten önceye dayanmaktadır. Osmanlı Türkçesi’ni yabancı dillerden arındırmak gerekmiştir. “Devlet yazışmalarında, okullarda, sarayda, medreselerde, okumuş yazmış, sarayla ve devletle ilişkisi olan kesimlerde kullanılan dil, hemen tümüyle Arapça ve Farsça sözcüklerle doludur (Kili, 2008:223).” Yönetici sınıf ile halk arasındaki, birliği bozar hale gelmiş olan Türkçe, kendi içinde sıklıkla, halkın anlayacağı dile çevrilmek gerekliliğini doğurmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, aynı sancıların artarak devam ettiğini gören aydın kişiler, dilin Türkçeleştirilmesini, ulusal bütünlüğü sağlamak için bir zorunluluk olarak görmüşlerdir.

Arap alfabesi, aslen Arap yazı sistemine uygun olan, fakat Türk dilinin özelliklerine uymayan bir sistemi oluşturmaktadır. Bu alfabede, yirmi sekiz harf vardır ve kısa sesli harfler kullanılmamaktadır. Bu durum Arap alfabesi ile yazarken, hızlı yazmayı sağlamıştır, ancak okuyan kişinin yazılan kelimeyi bilmemesi halinde, yazılanı doğru okuması imkanını mümkün kılmamıştır. Örneğin, Arap alfabesinde ‘kalem’ sözcüğü ‘klm’ olarak yazılmaktadır. Fakat okunurken araya hangi sesli harfin alınacağı bilgisi, okuyan kişinin bu sözcüğü önceden bilmesine bağlıdır. Bir diğer örnek ile açıklamak gerekirse, ‘mülk’, ‘melek’, ‘melik’ şeklinde okunan bu üç farklı sözcük, Arap alfabesinde, hepsini de karşılayan ‘mlk’ şeklinde yazılmaktadır (Acar, 2014). Aynı zamanda, alfabede yer alan altı harf, kendisinden sonra gelen harflerle birleşmez. Küçük veya büyük harf ayrımı yoktur. Harfin cümle başında veya ortasında yazılması ile yalnız yazılması arasında farklılıklar vardır (Acar, 2014). Bu açıklamalar göz önünde tutulduğunda, günümüzde kullanıyor olduğumuz Latin alfabesinin bize ne derece kolaylıklar sağladığı ve hatta Şinasi Acar ile yapılan bir sohbet, kendisinin

(gülümseyerek) ifade ettiği şekilde, kolaylığı bakımından bizi bir açıdan tembelliğe ittiği de görölmektedir.

Dolayısıyla anlaşılması güç hal almış olan ve gittikçe yapma bir dil olmaya yüz tutan Osmanlı Türkçe'si, harf ve yazı alanlarında yeniliği gerektirmiştir. "Devrimin laikleşme süreci, 1928 yılından daha önceki yıllarda tartışılan bu konuya kesin sonuç vermiş ve Türk dilinin yapısına uygun Latin kökenli yeni bir alfabenin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Kili, 2008:224)." Buradan da anlaşılacağı üzere, "Yazının kaligrafik bir özellik kazanması, değişik kültürlerin farklı süreçlerinde yaşanarak olgunluğa erişir. Kaligrafinin tarihi, yazının geçirdiği tarihi süreç içerisinde kendini gösterir (Uygungöz, 2002:300)." Bu tarihi süreç içerisinde, Latin alfabesinin kabulü ile, güzel yazma çabası aynı şekilde kalmış, "hat sanatı" ise "kaligrafi sanatı" adını almıştır.

2.3. 1928 HARF İNKILABI VE ARAP ALFABESİNDEN LATİN ALFABESİNE GEÇİş SÜRECİ

"Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir."

Mustafa Kemal Atatürk, 1936

Hedeflenen bağımsız Türkiye Cumhuriyeti için, en önemli ve en temel unsur dil olarak görölmüştür. Bir milletin kültürü dil ile zenginleşir, ifade edilebilir ve ilerler. Harf inkılabına kadar geçen sürede, gerçekleştirilmiş olan tüm inkılaplarda olduğu gibi, var olan ve doğacak olan ihtiyaçlar düşünülerek, yazı konusunda da geniş kapsamlı düzenlemelere başvurulmuştur.

"Hilafetin kaldırılması, Osmanlıların eğitim görmeleri için yurtdışına çıkarılması, eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması, Atatürk devriminin, henüz adı konmamakla birlikte "laiklik" ilkesinin ilk ve en büyük uygulamaları olmuştur. Devrim artık padişahsız, halifesiz, laik, uşçu bir yolda gelişecek, bu doğrultudaki atılımlar birbirini izleyecektir. Ama her yenilikçi adım, yeni bir tutucu akımla karşılaşacak, onunla uğraşacak, başaracak, fakat toplumdaki tutucuların hınçlarının birikimine, fırsat kollamalarına neden olacaktır. Bu, tüm devrimlerin yazgısıdır (Kili, 2008:204)."

Dinsel kurumlar, Kuran yazısı olarak bilip öğrendikleri Arap alfabesini kutsal saydıkları için, bunun değişeceğini düşünmek bazı kesimlerce imkansız gibi görülmüştür. Bunun yanı sıra aydın kesim ise, bu değişimin toplumda anarşi oluşturması olasılığını kuvvetle öngörmüştür. 1927’de Latin alfabesinin, Türk dilinin yazılmasında ve okunmasında kullanılabilir en elverişli alfabe olduğuna karar verilerek bir bilim kurulu oluşturulmuştur ve Latin alfabesi Türkiye Türkçesi için uyarlanmıştır. 9 Ağustos 1928’de, Atatürk Sarayburnu’nda Harf Devrimi’ni müjdeleyen bir konuşma yapmıştır. 1 Ekim 1928’de de Yeni Türk Harfleri Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. 1 Kasım 1928’de, 1353 sayılı “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” olarak kabul edilmiştir. Bu kanun uyarınca “Bütün devlet yazışmaları, 1 Ocak 1929’dan itibaren Türk harfleri ile yapılacaktır. 1929 Haziran ayından sonra da Türk ülkesinde Arap harfleri hiçbir şekilde kullanılmayacaktır (Mumcu, 1996:146).” 1929 yıllarında alınan bu kararlar ve yapılan düzenlemeler ile, Cumhuriyet adına en güçlü girişimler başlatılmıştır. Düşük okuryazarlık, Cumhuriyet’in kuruluşundan Harf inkılabına kadar geçen sürede, en çok önemsenen toplumsal bir sorun olmuştur. Elbette Osmanlıca’nın tümüyle egemen olduğu bir dönemin devamında, alfabe değişikliği yapılarak her şey bir anda çözülemeyecektir. Çünkü, Harf devrimi ile nüfusun tümü bir anda okumaz yazmaz hâle gelmiştir. Alfabenin, ifade etme ve yazma işlevleri ile birlikte kullanılabilmesi için, toplumun eğitimini bu düzeye çıkarmak gerekmiştir.

Görsel 2. Mustafa Kemal Atatürk, Sivas'ta halka yeni Türk harflerini öğretirken.
Görsel 3. Türk halkının yeni Türk alfabesi hakkında bilgilendirilmesi için yollara asılan broşürler.

Dili ve Türkçe'yi Arapça kalıplardan arındırmak adına, Anadolu ağızlarındaki Türkçe kelimelerin taranmasına başlanmıştır. Biri yazı, diğeri gramer alanında olmak üzere iki kola ayrılan bu Dil heyeti kurulmuştur. Bir taraftan Dil heyeti çeşitli kitaplar yayımlamaya başlamış, diğerk taraftan yeni alfabeyi halka tanıtmak için broşürler çıkarılmaya başlanmıştır (Baran vd., 2005:222). Bu sürecin devamında “Millet mektepleri” açılmıştır. Mustafa Kemal'in önderliğinde yeni alfabeyi öğrenen herkes, yurt genelinde bütün olanakları kullanarak, kadın, erkek, genç, yaşlı ayrımı yapmaksızın okuyup yazmayı öğrenip, öğretmeye koyulmuştur (Kili, 2008:224). “Gazeteler 1928 Eylül'ünden itibaren, bazı sayfalarını yeni harflerle düzenlemeye ve giderek yeni harflerle basılan sayfa sayısını artırmaya başlamışlardır (Ergün,1982:95).

“Bilgiyi taşıyan ve yaygınlaştıran en önemli araç olan alfabenin yenilenmesinin ve buna bağlı olarak dilin gelişmesinin sağlanması gereğini çok iyi anlamış olan Atatürk, Harf devrimini gerçekleştirmiş ve bir dizi köklü değişimi Türk insanının yaşamına sokmuştur (Kahya, Topdemir, 2002: 874).” Bu dönemde hükümette bir yazı ikiliği çıkmaması bakımından, yazı devrimi için bir yasa belirlenmesi gereği duyulmuştur. 3 Kasım 1928'de yürürlüğe giren bu yasaya göre, en geç 1929 Ocak ayında eski yazı tamamen bırakılarak yeni yazıya geçilmesi ve bütün devlet yazışmalarında yeni alfabenin kullanılması kararı alınmıştır (Ergün,1982:100). Türk dili gelişirken, onu inceleyip araştırmak ve yabancı etkilerden arındırmak için 12 Temmuz 1932'de “Türk Dil Kurumu” kurulmuştur. Bu kurumun çalışmaları sonucunda Türkçe, çeşitli grup ve sınıflar arası farklılaşma nedeni olmaktan çıkıp, ulusal bütünlüğü sağlayıcı bir işlev görmeye başlamıştır (Kongar, 1993:125-126). Türk Dil Kurumu'nun varlığı, Türkçe'nin geliştirilmesi ve dünya genelindeki gelişmelerin takip edilmesi konularında önemli bir hizmet alanı oluşturmuştur. “Yazı elemanları, toplumun ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yapısının doğal sonucudur. Geçmişte ve günümüzde oluşturulmuş yazı anlayışları toplumların maddi ve manevi kültürlerinin ürünüdür (Yıldız, M. 1989:30).” Kuşkusuz, dildeki her gelişme, yazı sanatını da etkileyerek, zamanla yeni bir hal almasını sağlamıştır.

“Arap harflerinin kaldırılıp bunların yerine Latin harflerinin konulduğu sırada, herkes Arap harfleriyle yapılan ulu bir sanatın, yani hattatlığın ortadan kalkacağını, yok

olacağını sanmıştır. Ancak gerçek böyle olmamıştır (Baltacıoğlu, 1958:10).” O dönemde hattatlık kadar ilerlemiş olan başka geleneksel sanatlar da olmuştur. Bunlar mücellitlik, müzehhiplik, ebruculuk gibi sanatlardır. Bu sanatların sürdürülebilmesi için İstanbul’da, Güzel Sanatlar Akademisi içerisinde “Şark Tezyini Sanatları Okulu” adında bir bölüm açılması uygun görülmüştür (Baltacıoğlu, 1958:11). Açıkça görülmektedir ki tarihteki bu geçiş dönemi, sancılı da olsa yeni harflere alışma süreci, beklenenden çok daha kısa sürmüştür. Bu doğrultuda İsmail Hakkı Baltacıoğlu “Türklerde Yazı Sanatı” isimli kitabında şunları söylemiştir:

“Sanatların tarihi şunu gösteriyor, sanat da sosyal bir olgudur, din, dil, ahlak gibi. Çünkü sanatçıların yetişmesi, sanat eserlerinin doğması, sebepsiz değildir. Toplumun içinde doğarlar, o toplumla birlikte öürler. Güzel yazılar da böyledir. Bu yazılar yalnızca onları meydana getiren sanatçıların benliğinin, kişiliğinin değil, bu benliğin dışında kalan kolektif benliğin de eseridirler (Baltacıoğlu, 1958:14).”

Türkiye’de Latin kökenli alfabenin kullanımı, bir taraftan yazı sanatının kat edeceği yolu aydınlatırken, diğer taraftan köklerin yakılmasına sebep olmadan, geleneksel hâlini de korumuş ve sürdürmüştür.

2.3.1. Türk Latin Alfabesinin Kabulündeki Öncüler

“Tarihte Türkçe kadar çok alfabe değiştirmiş bir dil daha yoktur. Yazılı metinlerle takip edilebilen 1300 yıllık tarihi boyunca, değişik dönem ve coğrafyalarda uzun süreli ve bir edebi gelenek oluşturarak kullandıkları alfabelerin sayısı beşi bulmaktadır. Türk yazı dillerinde bu gün hâlâ Kiril, Arap ve Latin olmak üzere üç alfabe kullanılmaktadır (Ülker vd. 2014:11).” Günümüze gelene dek kullanılmış bu alfabeler içinde, Türk milletinin kutsal saydığı ve bu sebeple en çok benimsemiş olduğu alfabe, Arap alfabesidir. “Bu alfabeyi yaklaşık bin yıl kullanan Türkler, 19. yüzyılın ortalarında alfabelerini tartışmaya başlamışlardır. Eğitimin geri kalmışlığı tartışılırken, bunun kullanılan harflerden kaynaklandığı ileri sürülmüş ve bu nedenle alfabede bazı değişikliklerin yapılması gerektiği savunulmuştur (Erat, 2002:154).” Bu gerekliliğin en temel sebebi, Arap alfabesinin Türk dilinin yapısına uyumsuzluğu olmuştur. Eğitim

alanındaki başarısızlık ve gerileme dolayısıyla, alfabe konusu zamanla üzerinde daha fazla durulan bir sorun haline gelmiştir. Bunun çözümü olarak bir taraf öğretim metotlarının değiştirilmesini, bir başka taraf da yazının ıslah edilmesini istemiştir. Bu durum o dönemde fikir çatışmalarına yol açmıştır.

“Türk dili için, Arap harflerinin yetersizliğine ve ıslah edilmesi gerekliliğine ilk işaret edenler, 1862-1863’lerde Münif Efendi (Paşa) ve Azerbaycanlı Ahundzade Feth-Ali olmuştur (Ergün, 1982:87).” “Münif Paşa’nın daimi üyesi olduğu ve çalışmalarına katıldığı “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye” de yaptığı bir konuşmada ileri sürdüğü fikirler, Osmanlı’da Arap harflerinin ıslahı çalışmalarının başlangıcını teşkil etmiştir (Erat, 2002: 154).”

Dönemin ileri gelenlerini bu soruna yönelten sebep, toplumsal geri kalmışlık olmuştur. Münif Paşa ve Ahundzade Efendi, bu geri kalmışlığın gerçek sebebinin eğitim sistemindeki aksaklıklar olduğunu savunmuştur. Arap alfabesinin öğrenme zorluğunun birkaç düzenleme ile giderilebilecek bir sorun olduğunu, dolayısıyla da alfabedeki bazı harflerin çıkarılması ve bazı sesli harflerin getirilmesi ile mevcut alfabenin kullanılmaya devam edilebileceğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde 19. yüzyıl Osmanlı aydınlarından olan Ali Suavi de sadece “Harflerin üzerine harekeler eklenebilir, harflerin değişmesine gerek yoktur.” demiştir. Bu görüşü ile bin yıldır kullanılagelen alfabeden vazgeçmenin, var olan bütün eserlerden vazgeçmek demek olduğunu öne sürmüştür. Namık Kemal, Melkum Han, Ebüzziya Tevfik Bey, Gaspıralı İsmail Bey gibi isimler de, Arap alfabesinin ıslahını savunan diğer isimler olmuşlardır (Erat, 2002:154). Arap alfabesinin terk edilmesi taraftarı olanlar ise, bu durumu bir imla sorunu olarak görmüşlerdir. Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi bir grup aydın yazar, Türkçe’nin bu yazı ile yazılamayacağını savunarak tamamen Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini uygun gören isimler olmuştur (Ergün, 1982:88). İslah ile gelecek olan düzenlemelerin gene şekilsel olacağı, akıcı okumaya elverişlilikten ziyade, o şekillerin ezbere sürükleyeceğini ileri sürmüşlerdir.

“Yazı sorununu çözmek için ilk resmî girişim ise, 1909’da Maarif Nezareti’nde bir ‘İmla Komisyonu’ kurularak yapılmıştır. 1914 yılında, Sarf, İmla ve Lügat

encümenlerinin yanı sıra bir de “İslahat-ı İlmiye Encümeni” kurularak çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır (Ergün, 1982:88).” Oysa Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kitabın basıldığı 1729’dan, Türk alfabesinin kabul edildiği 1928’e dek geçen iki yüzyılda sadece 30.000 kitap basılmıştır. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde bu sayıda kitap basılması için yalnızca 16 sene gerekmiştir (Ateş, 1989:347). Bu da göstermektedir ki Latin alfabesi ile bilgi edinme ve bilgiyi yayma, Arap alfabesi ile yapılandan daha kolay ve hızlı olmuştur. Türk Edebiyatı dergisinin Şubat 2015 tarihli 496’ncı sayısında Metin Kayahan Özgül ile M. Nazım Turnagil’in “Osmanlıca Tartışmalardan Kalan” başlıklı röportajı ise şu şekildedir:

“Alfabenin ıslahı hakkındaki ilk ciddi teşebbüsü, Keçecizade Fuad Paşa’nın gayretiyle Encümen-i Dâniş yapmıştır. Paşa, bazı yeni hareketler kullanarak doğru ve hızlı okumanın sağlanmasını istemiştir. Münif Paşa, bu yolun yanına ikinci bir seçenek daha ekleyerek harfleri birleştirmeden yazmayı, bu arada bütün ünlüleri de göstermeyi teklif etmiştir. Hemen ardından, Mirza Fethali Ahundov da Babıali’ye benzer bir teklifte bulunmuştur. Kısa bir süreliğine de olsa bu teklifin fiile geçirilmesi için, Enver Paşa’nın Harbiye Nazırlığı döneminde Enveriye’nin kullanılmasını beklemek gerekir. Arada Latin harflerine geçmek gerektiğinden bahseden çatlak sesler çıksa da, Osmanlı, kullandığı alfabesinden memnundur. Sadece elifbanın ıslahı ile öğrenme sürecini hızlandırmak ve yanlış okumaları önlemek amaçlanır (Özgül, 2015: 10).”

“1923’te İzmir İktisat Kongresi’nde, işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı Latin harflerinin kabulü konusunda önerge vermiş, ancak önerge okutturulmamıştır (İşçi Partisi, 1998:83).” Kâzım Karabekir Paşa karşı çıkmış, Kılıçzade Hakkı Türklük ve İslam’ı birbirinden ayrı tutmayı savunmuş, Hüseyin Cahit Yalçın ise Latin harflerinden başka doğru yol olmadığını tek bir cümle ile ifade etmiştir.

II. Meşrutiyetin ilanı ile Latin alfabesinin kabul edilmesini isteyen kesimde artış gözlenmiş olsa da, Arap alfabesinin ıslahını savunan kişiler zamanla eksikliklerinin farkına vardıkları halde, Latin alfabesinin getirilmesini istememişlerdir. Bu tutum, Arap alfabesini terk etmek istemeyen kesimin, kullandıkları yazı diline yükledikleri manevi anlamı göstermektedir. Yaşanan bütün fikir çatışmalarına rağmen, Arap harfleri üzerinde yapılacak olan düzenlemenin bir fayda getirmeyeceği açıkça görülmüş ve alfabe değişikliğine karar verilmiştir.

2.3.2. Latin Alfabetiyle Basılmış İlk Yayınlar

Eğitim ve kültür, dilin değişim kaynaklarını oluşturan temel etkenlerdir. Tanzimat öncesinde ve sonrasında gelişim gösteren matbaa ve basın, kültürel anlamda ilerlemeye yol açmış önemli bir kanal olmuştur. Birçok yenilik ve değişikliğin yaşandığı Cumhuriyet döneminde, Harf devriminin gerçekleşmesi ile, matbu eserler konusunda önemli ölçüde yol kat edilmiştir. “Matbaanın Türkiye’de kurulmasıyla birlikte, temel İslami kaynakların dışında pek çok Türkçe eser basılmış ve bu eserler (zellikle tercüme edilenler) Türkçe’yi etkilemiştir. Aynı Şekilde ve en önemlisi de II. Mahmud döneminde basılmaya başlanan ilk resmî devlet gazetesinin etkileridir (Okumuş, 2002:141).”

Tarihine bakıldığında, Türkiye’de 1831 yılında yayın hayatına giren ilk gazete, **Takvim-i Vekayi’** olmuştur. Ardından **Ceride-i Havadis** yayımlanmıştır. Yayın hayatları boyunca yılda ortalama 45-50 sayı çıkarabilmiş olan bu düzensiz sayfalar, günlük gazete niteliğinde değil, sekiz on günde bir çıkan, ikişer sayfalık basılı kağıtlar niteliğinde grlmştir. 1860’da Agh Efendi, tam manasıyla gazete denilebilecek yayın organı olan **Tercüman-ı Ahval’i** ıkarmaya başlamıştır. Bir yılın ardından, İbrahim Şinasi Efendi **Tasvir-i Efkr’ı** ıkmıştır. Okuyucu sayısı yüz ellilere ancak ulaşabilmiş olan bu dönemin gazeteleri, üç ila beş kuruşa satılan yayınlar olmuştur. 1878’de, Ahmet Mithat Efendi **Tercüman-ı Hakikat’i** yayımlanmaya başlanmıştır. 1891’de **Servet-i Fünun**, 1896’da **İkdam** ve devamında **Tercüman**, **Sabah**, **Saadet** gibi gazetelerin yayına girişleriyle, basın alanında gözle görülür bir gelişim başlamıştır (nsal, 1971:45-48).

Fakat bu noktada, dönemin Şartlarını ve halkın matbaa konusundaki fikirlerini ortaya koymak gerekmektedir. “Basım tekniğinin oluşması, öncelikle bir metnin çok sayıda nüshasına gerek duyulmasına bağlıdır. İkinci olarak, üzerine basılacak elverişli ve ucuz bir gereç bulunmalıdır. nc olarak ise, dil makul sayıda harften oluşan bir alfabeye ya da hece yazısına sahip bulunmalıdır (Acar, 2011:122).” Bu tanım doğrultusunda Osmanlı’daki koşullara bakıldığında, 18. yüzyıla değin basılı bir kaynak bulunmamasının nedeni açıklığa kavuşmaktadır.

Osmanlı'da, Arap alfabesi ile basılı ilk eserin tarihi 1729'dur. Okuma yazma bilmeyen halk matbu eserleri önemsememiştir. Okuma yazması olan ve durumu yerinde olan kesim ise elyazmalarını tercih etmiştir (Ş. Acar ile yüzyüze görüşme, 20 Mart 2015). Çünkü, Arap alfabesini İslamiyet'le birlikte kabul etmiş olan halk, elyazması kitapları değerli bulmuş, büyük emek içeren ve tam manası ile sanat eseri halini alan kitapların, baskıya dönüştüğünde kutsallığını yitireceğini düşünmüşlerdir. Osmanlı döneminde matbaanın kabul edilmemesinin önemli bir diğer sebebi ise, "müstensih"ler (kitap yazıcısı) tarafından kitap yazıp çoğaltmanın bir meslek halini almış olmasıdır (Acar, 2011:126). Tanzimat'tan, yani 1839'dan sonra gazetelerin çıkmaya başlaması ile matbaaya ve basılı eserlere duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. "Cumhuriyetin kuruluşundan sonra oldukça ilerleyen gazetecilik ve ilancılık, 1928'de 'Harf Devrimi' ile kısa süreli bir duraklama yaşamış ve sonrasında süratle gelişim göstermiştir (Ünsal, 1971:48)." Harf devrimi sonrasında bilgi edinme ve yayma konusundaki gelişmelere katkı sağlayan diğer bir gelişme ise baskı hazırlık aşamasında, yeni harflerin sağladığı kolaylık olmuştur. "Latin harflerinde büyük harf (majiskül) ve küçük harf (miniskül) dizgelerinin bulunmasına karşın, Arap hurufatlarının dizilimine kıyasla, hem hurufat kasası 112 bölmeden 70'e inmiş hem de Arap harfleri gibi birleşik yazılmaması nedeniyle dizgi işine belirgin bir kolaylık gelmiştir (Sarıkavak, N. K. 2005:126)." Yaşanan duraklama dönemine rağmen, Cumhuriyet'in %8 ile devrildiği okur-yazar oranı, Harf devrimi sayesinde 1935 yılında %25'e çıkmıştır. Dolayısıyla, yayıncılık alanındaki süratli artış, şaşırtıcı bir gelişme olmamıştır.

Bu araştırma çerçevesinde, Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi mikrofilm arşivinden yararlanılarak, Cumhuriyet ve Anadolu gazetelerinin 1928 ve 1929 yıllarına ait kayıtları incelenmiştir. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişin gazetelere yansımış hali, arşiv odasının imkanları ölçüsünde, fotoğraflanmıştır.

Öncelikle "Cumhuriyet gazetesi, 1 Temmuz 1928 – 31 Kânunuevvel 1928, Sayı: 1488-1670" isimli kaydın içeriğinden elde edilen fotoğraflar ile dönemin gazetelerindeki sayfa düzenine ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinin belirtilen tarih aralığındaki yansımalarına yer verilecektir.

Görsel 4, 5, 6. “Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1928 – 31 Kânunuevvel 1928” Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi mikrofilm arşivi. (Fotoğraflar: Emel Kuru)

Grafik düzenleme bakımından sıkışık bir düzenlemeye sahip olan sayfalarda, günümüzde de kullanılan kolon sisteminin kullanıldığı gözlemlenmektedir. 1928’in ilk aylarında bütün sayfalar Arap alfabesi ile yazılmış metinlerle doludur. Harf inkılabı’nın gerçekleşmesi ile sayfalarda yavaş yavaş Latin alfabesinin kullanımı başlamış, hattâ gazetelerde açıklamalı ve resimli “ders köşesi” oluşturulduğu görülmüştür. Zaman ilerledikçe, sayfalarda yer alan Latin harflerinin kullanım alanları artmıştır.

Görsel 7. “Anadolu Gazetesi, 29 Kânunuevvel 1929” Anadolu üniversitesi, Merkez Kütüphane, Mikrofilm arşivi. (Fotoğraf: Emel Kuru)

“Anadolu gazetesi 1 Ocak 1929-31 Aralık 1929, Sayı: 4285-4581, MF.No: 29” isimli kayıttan elde edilen fotoğraflarda görüldüğü üzere, Harf inkılabının kabulünden sonraki bir yıl içerisinde tamamen Latin alfabesi kullanımına geçilmiştir.

2.4. LATİN ALFABESİNİN KABULÜNDEN SONRA TASARIM VE SANAT ALANINDAKİ TÜRK HARFLERİNİN KULLANIMI

1928 yılında Latin alfabesinin kabulü ile eğitim düzenine başlı başlına bir yenilik getirilmiştir. Okumakta, yazmakta ve öğrenmekte yaşanan zorlukların giderilmesi amaçlanmış, daha çağdaş ve öğrenime daha elverişli olan bu sistem ile, dil ve kültür birliği sağlanmıştır.

Görsel 8. Cemal Azmi Matbaası tarafından hazırlanan 84x59 cm boyutlarındaki, yeni harflerin karşı düştüğü sesleri gösteren levha. (Şinasi Acar arşivi)

Resmî işlemlerde yeni alfabeğe geçişin zorunlu kılındığı son tarih olan 1 Ocak 1929 itibariyle, eski harflerle basılmış kitapların eğitimde kullanılması yasaklanmış ve bütün kitapların yeni Türk alfabesi ile basılması kararı alınmıştır (Acar, 2014). Bu durumu hattatlar açısından ele aldığımızda, geçiş sürecinin kolay olmadığı görülmektedir. “Kişiyile kendi milleti arasındaki en sağlam bağ dildir. Kendi milletine bağlılığın devamı, anadilin bilinçli bir şekilde yeterince öğrenilmesi ve kullanılabilmesi ile mümkündür (Üstüner, 2002:102).” Özellikle içinde yaşadığı toplumun dilini ve Türkçesini, sanat yoluyla ifade eden hattatların, devrim sonrasında kendi milletine yabancılaşmış olması beklenemez. Kuşkusuz, bu dil seferberliğinde, dili öğrenme ve uygulama bakımından örnek teşkil etmişlerdir. “Harf devriminden sonra, yeni Türk

harflerini hemen benimseyen ve kolayca kullanmaya başlayan hat ustalarından biri Halim Efendi'dir. Latin harflerinde de -özellikle gotik harflerde- hattatlığındaki ustalık kadar başarı göstermiştir (Taşcıoğlu, Acar, 2014: 81-98).”

Görsel 9, 10, 11. Hattat Halim Özyazıcı'nın Harf devrimi döneminde yaptığı çalışmalardan örnekler. (Şinasi Acar arşivinden.)

Başlangıçta, Latin alfabesi, şekilsel açıdan avantaj sağlayan Arap alfabesinden sonra, hattatlar tarafından, sanatsal düzenleme yapmaya elverişli bulunmamıştır. Ancak zamanla yeni harflerin anatomileri öğrenildikçe ve yeni alfabe benimsendikçe, yazı sanatı, el yazısı (script), anglez, gotik yazı şekilleri ile zenginleştirilmiştir. Bu örnekleri, Hattat Halim Efendi'nin günümüze kadar ulaşan eskiz çalışmalarında görmek mümkündür. “Güzel yazının birinci vazifesi, güzel harfler yapmak ve bunları güzel şekilde yan yana getirmektir (Yada, 1947:35).” Örneklerde de görüldüğü gibi, yeni Türk alfabesine geçiş, yazı sanatının önüne geçememiştir. Sanatsal süslemelerin yanında, logo, amblem, kartvizit tasarımları da yapılmıştır.

Özetle “Yazı reformu, okuma yazma ve öğrenimi kolaylaştırmış, Millet mektepleri gibi güçlü bir kültür ve eğitim hizmetini doğurmuş, dilimizin gelişip zenginleşmesi yönünde itici güç olmuş, basın ve yayın işlerini çok yönlü olarak kolaylaştırmış, milletimizin çağdaş medeniyet ile ilişki kurmasını hızlandırmıştır (Duman, 1988:99).” Bu doğrultuda yetişen önemli isimlerle nesilden nesle aktarılan bilgilerin ışığında, Türk milleti birçok sanatçı yetiştirmiştir. Bu noktada, çabaları ve sanatları ile günümüze ulaşmış olan isimlerden bahsetmek gerekecektir.

2.4.1. İhap Hulusi Görey (1898 - 1986)

Görsel 12 (solda). İhap Hulusi Görey' in imzası. Yaşadığı şehir, dönem ve o dönemde kullanılan alfabeğe göre uyarlanmış olduğu imzasının, bilinen dokuz çeşidi bulunmaktadır. Görey, imzasındaki şehir ismini, işini ürettiği yere göre değiştirmiştir.

Görsel 13 (sağda). İhap Hulusi Görey' in bir portresi.

“İhap Hulusi Görey, 28 Kasım 1898 Mısır, Kahire doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Kahire'deki İngiliz okullarında almıştır. 1920 yılında resim öğrenimi almak için Almanya'ya gitmiştir (Merter, 2008:7).” “22 yaşındayken, eğitimini ilerletebilmek için Münih'e giderek üç yıl resim, iki yıl grafik tasarım eğitimi almıştır. Kesin çizgilerle belirlenmemiş gölgeler kullanarak resim yapma tutkusunu, bu tarzda afiş yapan Ludwig Hohlwein ile tanışarak geliştirmiştir (Durmaz, 2011:38).”

Görsel 14 (solda). İhap Hulusi Görey'e ait “Kurukahveci Mehmet Efendi” amblemi, 1933.

Görsel 15 (sağda). İhap Hulusi Görey'e ait “Ziraat Bankası” logosu, 1967.

İhap Hulusi Görey, Türk grafik tasarımının öncülerinden olmuştur. Birçok amblem, logo, etiket tasarımları yapmış ve grafik tasarım ürünleri içerisinde en çok afiş tasarımına ağırlık vermiştir. 88 yıllık ömrünün büyük bir bölümünü unutulmayan afişler yaparak geçirmesi, “Cumhuriyet'i Afişleyen Adam” şeklinde anılmasına sebep olmuştur. Onun hayatından bahsedilirken, söz konusu dönem “müsellesten üçgene”

şeklinde anılmaktadır. “Müselles”, Arapçada “üçgen” demektir. Görey’in Osmanlı’dan Cumhuriyet’e yazı ve tasarımı bırakmadan sürdürmesi, onu her iki dönemi de temsil eden bir sanatçı ve tasarımcı yapmıştır.

Görsel 16 (solda). İhap Hulusi Görey’e ait “Saygısızlıkla Savaş Derneği” afişi.

Görsel 17 (ortada). İhap Hulusi Görey’e ait siyah beyaz grafik çalışması.

Görsel 18 (sağda). İhap Hulusi Görey’e ait “Milli Piyango” afişi.

“İhap Hulusi 1925’de yurda döndüğünde Cumhuriyet iki yaşındadır. Devrimler sırası geldikçe hayata geçirilmiş, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta köklü değişiklikler yapılmış, ülkenin çehresi her geçen gün değişmiştir. “Afiş üzerine uzmanlaştığı halde, Türkiye’de bu sanatın para getirmemesi nedeniyle Dışişleri’nde memur olarak bir süre çalışmak zorunda kalmıştır. Ailesinin memuriyetini sürdürmesi konusundaki ısrarlarına rağmen, grafik sanatına gönül verdiği için 1927’de kendi atölyesini kurmuş ve 1981’e kadar bağımsız olarak çalışmalarını sürdürmüştür (Sarıkavak, N. K. 2005:129).”

1928’e gelindiğinde Latin harflerine geçilmiş ve eski ile bağlar hızla koparılmaya başlamıştır (Merter, 2008:17).” Görey, Latin alfabesine geçiş ile gelen bu dönemde, yeni alfabeyi kullanarak afiş tasarımlarını sürdürmüştür. İlk reklam filmi siparişini bir diş macunu kuruluşundan almış olan İhap Hulusi, grafik sanatının yayılmasına öncülük eden, özgün ve yalın bir dile sahiptir. Kırk beş yıl Milli Piyango kuruluşu için çalışmıştır. Tekel kuruluşu için tasarlamış olduğu etiketler uzun süre kullanılmıştır. Bütün grafik tasarım ürünlerinde kullandığı tipografi, kendi yazısıyla oluşturduğu harf biçimlerine dayanmaktadır. “Enli kalem, esnek kalem, enli fırça ve kesik uçlu kalem

gibi araçlarla oluşturulan kaligrafik yazı biçimlerini kullanmasının yanı sıra, çizerek oluşturduğu geometrik ve tipografik harf yapıları da mevcuttur (Sarıkavak, N. K. 2005:131).” Bu da kendisini özgün kılan yanlarından olmuştur. 1929 yılında, Atatürk’ün isteği üzerine, Alfabe kitabının kapağını da o tasarlamıştır. Yaşamının son yıllarında, hat sanatını modernize ettiği çalışmaları da olmuştur. 1986 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

Görsel 19 (solda). İhâp Hulusî Görey’e ait 1929 yılında hazırladığı “Alfabe” kitabının kapağı.
Görsel 20 (sağda). İhâp Hulusî Görey’e ait Arap alfabesiyle iç içe iki “Allah” tasarımı.

Ender Merter’in “Cumhuriyet’i Afişleyen Adam” isimli kitabında Etem Çalışkan, İhâp Hulusî Görey için şunları söylemiştir:

“Her şeyden önce çok disiplinli çalışırdı. İlk aşamada kendisine gelen konuyu tasarlar, kompozisyonunu kurar ve eğer kompozisyonun içinde insan unsuru varsa, tiplerin seçimi için titiz bir arayışa girerdi. Bu iş için ailesinden veya yakınlarından yararlanarak onların fotoğraflarını çekerdi. Daha sonra hazırladığı kompozisyona, onları en iyi şekilde yerleştirme çalışmasına başlardı. İhâp Bey’in anlattığına göre, Almanya’daki hocası Hohlwein de bu sistemle çalışmış. Sanıyorum, Hohlwein dünya afiş sanatında fotoğraftan resme geçiş çalışması yapan tek sanatçıymış. İhâp Hulusî de en az hocası kadar başarılı eserler vermiştir (Merter, 2008:50).”

Özetle ifade etmek gerekirse, İhâp Hulusî Görey grafik ve afiş tasarımını Türkiye’ye taşımış, resimle reklam yapmış, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Arapça bilgisinin yanında, Latin alfabesini çalışmalarına kusursuzca işlemiş değerli bir Cumhuriyet sanatçısıdır.

2.4.2. Emin Barın (1913 - 1987)

Görsel 21 (solda). Emin Barın yazı çalışması yaparken. (Erişim tarihi: 31 Mart 2015)
Görsel 22 (sağda). Emin Barın, mengineye sıkıştırılmış bir cildin sayfa kenarlarına çekilmiş altın üzerinde çalışıyor. (Emrah Yücel arşivi)

Emin Barın 2 Haziran 1913 tarihinde Bolu’da doğmuştur. “Yedi yaşında, babası Mehmed Tefik Efendi’den güzel yazı öğrenmeye başlamıştır. İlk ve orta öğrenimini Bolu’da tamamladıktan sonra, 1932 yılında İstanbul Muallim Mektebi’ni bitirmiştir (Kültür Bakanlığı, 2013:55).” “1936 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü’nden mezun olmuştur. 1937 yılında, Güzel Sanatlar Akademisi’nde, Reis-ül Hattatin Kâmil Akdik’ten hat dersleri almıştır (Türk ve Dünya Ansiklopedisi, 1983-1984:652).” 1937 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü tarafından açılan Avrupa ihtisas sınavını kazanarak, Türk kültürünün gelişmesi için, Cumhuriyet kuşaklarının Batı ülkelerine gönderildiği isimlerden biri olmuştur. 1937 yılında Almanya’ya gönderilerek, yazı ve kitap ciltçiliği dersleri almış ve 1943’de Türkiye’ye dönmüştür.

“Türk kaligrafisinin Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş döneminin en önemli ismi olan Emin Barın, kaligrafi sanatında her iki döneme ait eserler vermiş, aynı zamanda da iki çağ arasında köprü vazifesi üstlenmiş bir sanatçıdır (Uygungöz, 2002:303).” Hat sanatına yeni ve modern biçimler vererek, Cumhuriyet sonrası kaligrafi sanatına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Çalışmalarında hem Arap alfabesini hem de Latin alfabesini ustalıklarla kullanarak, aynı modern biçimi yükleyebilen önemli bir üstadır.

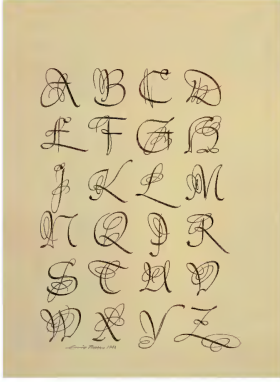

Görsel 23 (solda). Latin harfleri ile dörtlü “Allah” kompozisyonu.
Görsel 24 (ortada). Latin harfleri ile dörtlü “Atatürk” kompozisyonu.
Görsel 25 (sağda). Latin harfleri ile dörtlü “Allah” kompozisyonu. (Emrah Yücel arşivi)

Türkiye’ye döndükten sonra 1943 yılında “İstanbul Milli Eğitim Basımevi”nde görev yapmıştır. Aynı yıl Akademi’de ilk yazı ve cilt sergisini açmıştır. Sergiden sonra öğretim üyeliği için teklif alarak, “Akademinin Dekoratif Sanatlar Bölümü’nde (Sarıkavak, N. K. 2005:133)” 44 yıl sürecek eğitimciliğine başlamıştır (Durmaz, 2011:74).”

“Emin Barın geleneksel kaligrafiden ve Türk-İslam kültüründen esinlenerek çizdiği yazı kompozisyonlarında, çağdaş estetiğin gereklerini göz önünde tutmuş ve yazı düzenlemelerini çağdaş kökenli bir beğeni doğrultusunda oluşturmaya özen göstermiştir (Özsezgin, K. 1994:68’den derleyen, Sarıkavak, N.K. 2005:134).”

Kaligrafi ve hat alanında yaptığı çalışmaların yanında eşsiz bir cilt ustası olan Emin Barın, çok sayıda kitap ciltleri, font tasarımları yapmış, madeni paraların yazıları, İstanbul’un 500. Fetih yılı için Fatih Divanı’nın yazılması, Dolmabahçe Sarayı’nda bulunan Atatürk’ün Nutku, Anıtkabir yazıları, Atatürk’ün lahdine konulan parşömen üzerine yazılmış nakil zaptı ve Yunus Emre mezar yazıları (İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1978:50) gibi, saymakla bitmeyecek kadar değerli esere emek vermiş, gelecek kuşaklar ile arasında köprü kuran değerli isimlerin yetişmesine de büyük katkılar sağlamıştır.

Görsel 26 (solda). Emin Barın'a ait font Tasarımı. (Erhan Olcay arşivi)
Görsel 27(ortada). Emin Barın'ın tasarımı ve el işçiliği ile oluşmuş kitap cildi. (Emrah Yücel arşivi)
Görsel 28 (sağda). Emin Barın'a ait font Tasarımı. (Erhan Olcay arşivi)

Emin Barın'ın, Akademi'deki öğrencilerinin yanı sıra atölye öğrencileri de olmuştur. İlhami Turan, Yılmaz Özbek, İslam Seçen, Savaş Çevik ile birlikte "beşi bir yerde" adını verdikleri takımda, Etem Çalışkan, Emin Barın'ın ilk atölye öğrencisi olarak 87 yaşında ve çalışmalarını aynı gayretle sürdüren, bu takımın değerli bir parçasıdır. 29 Aralık 1987 yılında İstanbul'da vefat eden Emin Barın, bıraktığı eserleri ve yetiştirdiği öğrencileri ile yaşamaya devam etmektedir.

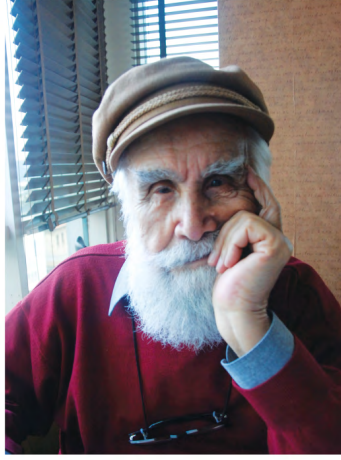
2.4.3. Etem Çalışkan (1928)

Doğumu Harf inkılabı ile aynı yıl olan Etem Çalışkan, kaligrafi sanatı adına, bu inkılabın temsilcisi niteliğinde bir ömür geçirmiştir. Sadece bir yazı sanatçısı değil, bunun yanı sıra, başarılı bir gazeteci, ressam, grafik tasarımcısı ve eğitimcidir. Bu araştırmanın üçüncü bölümü, Etem Çalışkan ve onun hayatı irdelenerek oluşturulmuştur. Araştırma süreci boyunca, kendisi ile bire bir görüşmeler yapılmış, röportaj niteliğinde sorular sorulup cevapları alınmıştır. İstanbul'daki yaşamı içerisinde "Etem Çalışkan kimdir?" sorusunun cevabı aranmış ve kendisiyle bire bir kurulmuş olan temasların verileri ile bu cevabın gelecek nesillere aktarılması hedeflenmiştir.

3. ETEM ÇALIŞKAN VE HAYATI

“Güzel yazı, insanların, hayata daha pozitif, daha insancıl bakmalarını sağlar...”

Etem Çalışkan

Görsel 29. Etem Çalışkan. (Fotoğraf: Emel Kuru - 07.06.2014)

Araştırmanın bu bölümünde, tezin çıkış amacının öznesini oluşturan günümüz kaligrafi üstadı, Etem Çalışkan ele alınmıştır. Bölümün hazırlık çalışmalarında, Etem Çalışkan, yalnızca internet ortamı, kitaplar ve sosyal medyadan değil, birebir kendi yaşam alanları içerisinde gözlemlenmiş, kendisi ile uzun sohbetler yapılarak duygu ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Etem Çalışkan ve hayatına dair bilgiler, ses kayıtları, fotoğraflar ve video kayıtlarından oluşmaktadır. Elde edilmiş olan bu verilerin toparlanarak, belirli başlıklar ile anlatımında, kimi zaman Etem Çalışkan'ın kendi sözlerine, kimi zaman da anlattıklarının genelinden derlenmiş bilgilere yer verilmiştir. Çalışma, teknik anlamda bir biyografi niteliği taşıdığı için, kronolojik düzen göz önünde bulundurulmuştur fakat eş zamanlı gelişmiş bazı süreçler başlıklara sadık kalınarak düzenlenmiştir. Birebir görüşmelerin sonucunda, yaşamı ile ilgili gerçek veriler bakımından kaynak, şahsın kendisi olarak kabul edilmiştir.

3.1. ETEM ÇALIŞKAN KİMDİR?

Görsel 30. Etem Çalışkan, evindeki atölyesinde, “İncir Kuşu” yazarken.
(Fotoğraf: Emel Kuru - 19.02.2014)

Günün her saatinde “Günaydın” diye selamlaşan Etem Çalışkan, 5 Ocak 1928 yılında, Mersin Tarsus’un, Göçük Köyünde doğmuştur. Annesi Cennet Hanım, babası Halil Bey’dir. Doğumunun Latin harflerine geçiş ile aynı yıl olması, ömrünün tamamını “güzel yazarak” geçiren bir isim için, hoş bir tesadüftür. 1928 yılından bu yana ömrünü yazıya adanmış, gazeteci, ressam, kaligraf ve ışığı ile döneminin genç nesillerini aydınlatan bir eğitimcidir. Bütün bu sahaların içerisinde en çok eğilim gösterdiği alan ise yazı olmuştur. Etem Çalışkan bu konuda kendisini şu sözleri ile ifade etmiştir: *“Benim güzel yazı yazmam, doğuştan yetenekli olmamdan gelen bir olgudur. Benim yaradılışım bu. Ben bir güzel yazı ağacıyım, meyvelerimi vereceğim. Onun için hala, 86 yaşıma yüce Tanrı’dan bereketler dilerim. Yalnız, bu yaş içinde elimin, gözümün, beynimin ruhumun da sağlam olmasını... Yoksa ne olacak, 300 yıl yaşasan işe yaramaz. Ama bir yazı sanatçısı olarak yaşamak benim için güzeldir. Yaşamımla hizmet etmek insanlara... Bunun en güzel yolu yazı. Yazı kutsaldır. “A” harfi kutsaldır. “Z” harfi kutsaldır. A’dan Z’ye bütün harfler kutsaldır. Arap harfi de kutsaldır, Latin harfi de kutsaldır. Çin yazısı da kutsaldır, Japon yazısı da kutsaldır. Ta 6013 yıl önceki Mezopotamya’da Sümerlerin icat ettiği çivi yazılarına kadar... Belki de en kutsalları o, çünkü onunla başladı yazı ve yazıyla da insanlık tarihi başladı.”* (22.12.2013)

3.1.1. Etem Çalışkan ile Cumhuriyet'in İlanı ve Yazı Devrimi Üzerine Sohbet

İlk röportajda kendisinden, araştırma konusunun diğer aşamasını oluşturan, Türkiye Cumhuriyetinin ilanı ve harf İnkılabına yönelik görüşlerini paylaşması istenmiştir. Etem Çalışkan bu dönemlere dair konuşmasında, memleketi, çocukluk yılları ve Tarsus ile Göçük Köyü arasındaki hikayelerine de yer vermiştir. Bilgi ve düşüncelerini kendi anlatım şekli ile şöyle ifade etmiştir: *“Arap harfleri ve Latin harfleri yazı değişikliği, Osmanlı Döneminde de konuşulmuştur. Sebepleri var, yani neden tercih ediliyor? Mustafa Kemal Cumhuriyet’i ilan ettikten sonra yapacağı devrimler içinde arkadaşları ile konuştuğu ve asıl kendisinin de kafasında ön planda tuttuğu devrimin, gelecek devrimlere ışık tutan, yolunu açacak olan devrim olması itibari ile yazı devrimini hep önde tutmuştur. Ve meclisteki toplantılarda konuşulurken, 1928 yılının yaz aylarında bir başlangıcını yapmıştır. Sarayburnu’nda, İstanbul’da, sanırım Ağustos ayında, Gülhane Parkında çınar ağaçları altına bir kara tahta kuruluyor. Ve baş öğretmen Gazi Mustafa Kemal, elinde tebeşirle, Latin harfleri ile ilk harfleri yazıyor kara tahtaya. Yanında arkadaşları da var, halk da orada. Sonra tarih sırasını bilmiyorum ama, Tekirdağ’da (23 Ağustos 1928), Kayseri’de (20 Eylül 1928) bunlar tekrarlanıyor. Kara tahta üzerine ak tebeşirle aydınlatıyor devrimleri yeni yazı...”* (22.12.2013)

Görsel 31. Etem Çalışkan, Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe. (Fotoğraf: Emel Kuru - 22.12.2013)

Etem Çalışkan, kendisine sorulan sorudaki “harf inkılabı” söylemini, “yazı devrimi” şeklinde kullanmış ve bu farklı kullanımı vurgulamıştır. Farklı dilleri kullandığımızı ve gülümseyerek bunun sebebinin, kendisinin daha genç oluşundan kaynaklandığını ifade

etmiştir. Konuşmasının devamında bu yeniliğin dil bilimcileri tarafından yapıldığını, bilim adamları tarafından yapılan çalışmalar ile 29 harflik bir alfabenin oluşturulduğunu belirterek, *“Mustafa Kemal, buna ‘ç’ derler, buna kuyruk takılır demiyor. Bir kurul oluşturuyor ve onlardan istiyor.”* demiştir.

Yazı devriminin kabulünden sonra gelen süreci, bütün kaynaklarda da olduğu gibi bir aydınlanma süreci olarak anlatmıştır: *“Birden bire hemen her yerde mi yoksa, eski kelimeyle tedricen denilen şekli ile yavaş yavaş mı uygulanacağı konuşuluyor. İşte orada Mustafa Kemal diyor ki, “yarından itibaren yeni harflerle, yeni alfabemizle yazı devrimi başlamıştır.” O yüzden, kesin olarak, tamamen yeni yazıya geçiliyor. Çok itirazlar geliyor, hala devam eder bunun tartışmaları. Onun tartışması onlara ait. Bize ya da bana ait olanı, bu yazının kullanılması. Ve o tarihten itibaren, yurdun bir çok yerinde o zamanki adı ile söylüyorum, halk mektepleri açılıyor, gece mektepleri... Halk çok seviyor. Birdenbire üç ayda dört ayda, nineler dedeler yazıyı öğreniyorlar. Okur yazar oluyorlar. Daha doğrusu, yazar okur oluyorlar. Yazıyorlar, yazdıklarını okuyorlar. Ve ondan sonradır ki, Türkiye aydınlanıyor. Ve bütün devrimlerin anası, benim düşünceme göre yazı devrimidir.”*

Etem Çalışkan, toplumun aydınlanmasını bu sözlerle ifade ettikten sonra, aslında Anadolu'nun bir çok yerinde, güzel yazmaya verilen önemi şu sözlerle vurgulamıştır: *“Şimdi yazı devrimi yapıldı, bir de bizim yazı sanatçılarımız var, hattatlarımız var, camilerimiz çeşmelerimiz var. Yani inanç yerlerimiz var. Evlerin kapılarında, yeni ev yapanların duaları vardır. Onlar da güzel yazılarla yazılmıştır. Bu bir kültürdür ve sanattır.”* Sohbetin devamında ise bu dönemlerde, Anadolu'nun köy halinde olduğundan, halkın büyük çoğunluğunun, okuma yazma bilmemesinin eziyetlerini derinden yaşadığından bahsetmiştir. O dönemleri biraz da yaşadığı için anlattığını vurgulayarak, askere giden çocuklarından, ayda yılda bir gelen mektubu okuyamayan anaların, elinde mektup ile kapı kapı okuma bilen insan aradığını, köyde okuma yazma bilenlerin, ancak okul varsa öğretmen, yoksa imam bir de olsa askere giden erkeklerden ibaret olduğunu dile getirmiş ve eklemiştir: *“Böylesine duygusal Anadolu'da, okuma yazmadan yoksun bir halkın, yazı devrimi ile birden bire okur yazar hale gelmesi, bazen bana bir mucize gibi geliyor.”* Ve bu mucizeler bitmez, tükenmez

diyerek, “benim için gerekli olan, okur yazar olmak, ama asıl bunu güzel yazmak, güzel yazdıktan sonra bir de bununla sanata ulaşmak...” şeklindeki cümlesi ile bu konu hakkındaki konuşmasını tamamlamıştır.

3.2. ETEM ÇALIŞKAN’IN İLKÖĞRETİM VE LİSE YILLARI

Bir sohbet sırasında, “Ben Cennete giderim herhalde diye düşünüyorum, çünkü Cennetten geldim!” derken bu sözün temelinde, Annesi Cennet Hanım’ın var olduğu anlatılmaktadır. Memleketine olan sevgisi, Toroslardan, Seyhan’dan, Ceyhan’dan, dağlardan, ovalardan, bereketli topraklardan bahsederken dilinden anne sevgisi gibi dökülmektedir.

Görsel 32, 33. Etem Çalışkan’ın annesi Cennet Hanım ve babası Halil Bey (Fatoş Sarıgül arşivinden).

Eğitim dönemine doğduğu yerde yani memleketi olan, Mersin Tarsus’un Göçük köyünde başlamıştır. Annesinin de ninesinin de hatta dedesinin de okuma yazma bilmediğini, sadece babasının bildiğini söyleyen Etem Çalışkan, okul ve yazı ile ilk tanışmasını şu sözleriyle ifade etmiştir: “Ben aşağı yukarı şu anda 86 yaşındayım (21.12.2013), bunun 6 yaşını çıkarsak, 80 yıldan beri yazı yazıyorum ben. İlk okula başlayıp, daha henüz yazıyı bilmezken, defterlerimizi torbalarımıza koymuşuz ilkokul kapısından girmişiz. Sıralanmışız yirmi otuz kişi. Öğretmen, daha doğrusu muallim diyelim, o zaman muallimdi öğretmen. Kara tahta başında yukarıdan aşağıya sağa yatık bir çizgi çektii, tekrar yukarıya çıktı, başladığı yerden bir de sola yatık bir çizgi çektii. Bir açi meydana geldi ve bu iki çizginin ortasından bir kuşak çizdi. “Çocuklar” dedi, “bu, A!”. İşte o zaman, ben yazının ilahi bir varlık olduğuna inandım. Kara

tahtada tebeşir tozları çizgi oldu, çizgi ses verdi... Aman yarabbi! A. Sonra B, C derken kelimeler, heceler... onların hepsini öğrendik.” Dedesi Kara Hacı Efendi’nin, köyün okulunu yaptırmış olan hatırı sayılır birisi olduğunu söyleyen Eteme Çalışkan, okumayı Göçük Köyünün, bu küçük ilkokulunda öğrenmişken, okuma yazma bilmeyen dedesinin şehre giden kişileri, “Gazetesiz dönmeyin!” diyerek uğurladığını, okuması olmasa da bilgilenmek istediğini söylemiştir. Çocukluk yıllarının ikinci dünya savaşı yılları olduğunu ve bu sebeple bilgiye duyulan ihtiyacı şu sözleri ile vurgulamıştır: “Ben okurdum gazeteyi dedeme. Düşünün elimdeki gazetede ki satır satır, kara kalem karıncaları... Dedeme ben onları okurken, ninem beni büyük hayranlıkla dinledi. Okuduklarımı anladığından değil, bu çocuk nasıl okuyor bunları diye. İşte yazının kutsallığı... Ama herkesin ihtiyacı var buna. Benim ninem bilmiyor, ama onun okunmasına ihtiyacı var.”

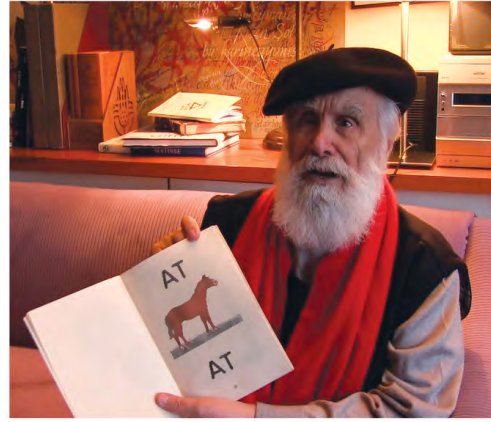
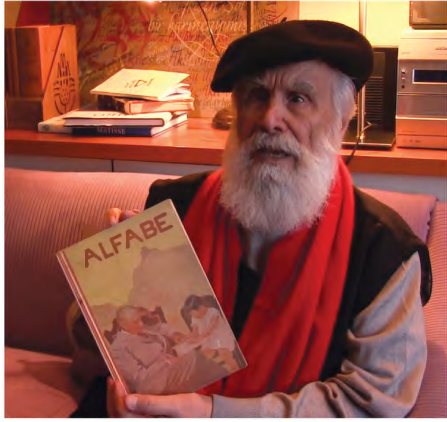
İlköğretim yıllarına dair bu anılarını anlatan üstad, dile getirdiği yılların üzerinden ne de çok geçmiş olduğunu ispatlayan gözlerle, günümüze dönerek, *“Hayatım boyunca, 80 yıldan beri hala yorulmadan, usanmadan ve bıkmadan daha güzelini yazar mıyım diye uğraşıyorum. Bütün yaptığım çalışmalarda, güzel yazılarımı hep yarın yazacağım zannediyorum. Umudum yarınlarda!”* demiştir. (21.12.2013)

Görsel 34 (solda). Etem Çalışkan’ın dedesi, Kara Hacı Efendi (Fatoş Sarıgül arşivinden).

Görsel 35 (sağda). Etem Çalışkan, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü'nün “Kaligrafi ve Tipografinin Sanatsal Yansımaları-4” isimli etkinlikte, yazı denemeleri yaparken. Yıl: 2012.

İlkokul ikinci, üçüncü sınıfta iken, arkadaşları ile, “benim yazım daha güzel” yarışmaları yaptıklarından bahsederken, “Muallim Bey, köyde öğretmenimiz idi, Tarsus’a geldik orta okula, gene muallimimiz oldu. Yani bu ne demek, yeniliği ilk kabul edenler köylüler olmuştur. Çünkü, yanına eskisi uğramamış ki, ilk gördüğü o...” diyerek, ilkokul sıralarından ortaokul ve lise yıllarına, dolayısıyla Göçük köyünden Tarsus’a ve oradan da Mersin’e uzanan hatıralarından anımsadıklarını dile getirmiştir: “Şimdi ben ortaokulda iken lisedeyken, yazısı çok güzel olan birisi olarak tanınıyordum. Anadolu daha kasaba halinde iken adımız bir de ressama çıktı! Ressam kimdi daha? Gerçi Mersin’den ressam çıkmışlar da var ama yansımamış henüz. Toplumda fazla izi yok. Hatta ben resim yapmaya başladığım zaman, benim malzemelerimi bile iyi karşılamayanlar var. Boyayı fırçayı, canım bu “bilmem ne işi” diye küçümseyenler var. Ben yaptığım resimlerin çoğunu gizli yapardım. Yani böyle şartlardan bu günkü haline kolay gelmedi bu durum. Cumhuriyet’in aydınlığını görüyor musun?” şeklinde devrimlerin yaşandığı geçiş dönemine şahitlik etmenin verdiği gururu ve mucizevi etkisini bir kez daha dile getirmiştir. (22.12.2013)

Görsel 36 (solda). İstanbul Ulus’ta, Etem Çalışkan, evindeki bir görüşmede alfabe kitabını ilk kez öğrendiklerini söylediği İhâp Hulusî Görey’in, Cumhuriyet dönemi “Alfabe” kitabını getiriyor. Yıl:2014.

(Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)

Görsel 37 (sağda). İlkokula başladığında bu kitapta gördüğü ve eve gider gitmez çizdiğini söylediği, ilk resim deneyimi olan at resmi. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)

Bu sözlerin üzerinden uzunca bir zaman geçtikten sonra, anlatmış olduğu anılara başka anılar da ekleyerek devam etmiştir. Ulus’ta, evindeki bir sohbetinde çalışma odasından kapak tasarımını İhâp Hulusî Görey’in yaptığı alfabe kitabını getirerek, “İlkokuldayken, sıranın üzerinde sarı saman kağıdından defterim, kurşun kalemim, silgim, kalemtıraşım

ve bir de kitabım vardı. Alfabe! Öğretmenimizden ilk öğrendiğim bu alfabe. Kapağı İhap Hulusi'ninmiş. Sonra öğreniyorum kapağın bir ressam tarafından yapıldığını; imzanın İhap Hulusi olduğunu ve hikayesini de... İlk sayfasında başöğretmen. Ve sonra açıyorum. İlk yazdığımız, öğretmenin kara tahtaya yazdığı AT. Eve gider gitmez bu at resmini çizdim. İlk resim yeteneğimin görüldüğü ve benim de görebildiğim ilk at resmiydi” şeklinde, öğrenim hayatının bu kitap ile başladığını vurgulamış ve “köyde, birinci, ikinci, üçüncü sınıf ilkokul idi. Dördüncü, beşinci sınıf yoktu. Devamı Tarsus'ta ilçede.” demiştir. Etem Çalışkan sözlerini sürdürerek tam on yaşında köyünden, evinden ayrıldığını, Tarsus'ta yaşayan teyzesinin yanında eğitimine devam ettiğini, tatil ayları dışında ailesinden uzak olmanın hissettirdiği gurbeti, hala duyumsar şekilde anlatmıştır. (14.01.2015)

O yıllara dair anılarını anlatırken çok kıymet verdiği her ifadesinden anlaşılır şekilde, ilk resim öğretmeni olan Hasan Kavruk'u, boyalar hakkındaki bir cümlesi ile hatırladığını dile getirmiştir: “Resim hocam hiç unutmuyorum, doğu aksarıyla konuşurdu. Çok güzel adamdı, iyi adamdı. Ve o yılda söylediği şu cümlesi, hep taze olarak aklımda. Bir boyadan bahsediyordu, boya markasından. Diyordu ki: “Ripolin bulmuşam, altınla tartıp almışam, pelikan bulmuşam, onu da altınla tartıp almışam”. Bu iki boya markasından bahsetmişti. 1930'un sonları. Ondan sonra öğrendim ki, bugün varlığını hala yüksek düzeyde sürdüren pelikan marka boya... İşte Hasan Hocamdan bana kalan boya markası. Ripolin'e rastlanmıyor ama onun da yaşadığı yılları biliyorum.”

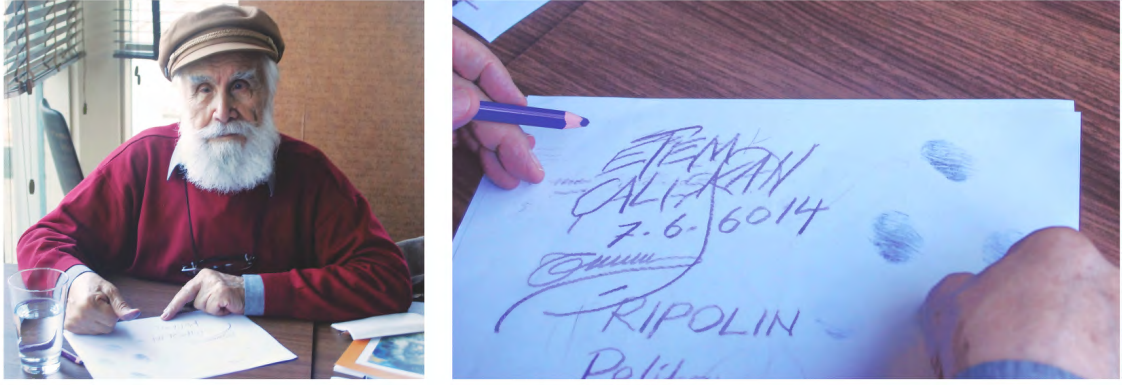
Görsel 38 (solda). “Ripolin”, 1897 yılında Fransa’da, Carl, Julius Ferdi Riep tarafından geliştirilmiş bir boya markasıdır. Günümüzde aynı ismi taşıyan, iç cephe boya markası mevcuttur.

Erişim Tarihi: 17.04.2015 (<http://en.wikipedia.org/wiki/Ripolin>)

Görsel 39 (sağda). “Pelikan”, 1832 yılında, kimyacı Carl Hornemann Hannover tarafından, Almanya’da kurulmuştur. Günümüzde boya ve mürekkebin yanında, geniş bir ürün yelpazesine sahiptir.

Erişim Tarihi: 17.04.2015 (<http://www.pelikan.com>)

Etem Çalışkan, bir başka buluşmada, sözü bir kez daha ortaokul öğretmeni Hasan Kavruk'a getirdiğinde, bu kez hocasının imzasını hatırlayarak, taklit etmiş ve *“Resimlerimizi beğendikten sonra defterimize attığı imza... Ne demek oluyor hiç bilmiyorum, neden böyle bir imza atardı? (İmzadaki birbirine bağlı yarım daireleri göstererek) bunun kaç adet olduğunu da bilmiyorum ama uzun bir vagonlar zinciriydi. Bu imzayı attıktan sonra tamam. Yani hoca beğendiklerine atardı. Hiç resim yapma, tertemiz bir kağıt götür, onu da imzalardı. Temizliği sevdiği için. Yani güzel resmi kirli yaptıysan ona imza koymazdı. O boş sayfayı da bize örnek olsun diye imzalardı. İşte böyle bir adamdı.”* demiştir. (07.06.2014)

Görsel 40, 41. İstanbul Beşiktaş, Alkım Kitapevi, Kafka Kafe. Etem Çalışkan, Ortaokul öğretmeni Hasan Kavruk'un imzasını taklit ediyor. Yıl: 2014. (Fotoğraf: Emel Kuru – 07.06.2014)

O yıllarda Adana'da, sadece Adana Erkek Lisesi ve Adana Kız Lisesi bulunduğunu, Mersin ve Tarsus'taki hali vakti yerinde olan ailelerin çocuklarını bu okullara gönderdiğini söylemiştir. Fakat Etem Çalışkan'ın tam ortaokulu bitirdiği yıl, Mersin'de de bir lise açılmış ve *“İşte ben, Mersin Lisesinin ilk öğrencilerindenim.”* sözü ile bu lisede eğitimine başladığını ifade etmiştir. Binanın yeni kireç kokusu ile dolu olduğunu, geniş güzel bahçesinin bulunduğunu, müzik odasını yöneten Nermin Kakıncı (şimdiki Nermin Tarık) tarafından her sabah plaktan “Hafif Süvari Alayı” müziklerinin dinletildiğini anlatmıştır.

20 Nisan 2014 tarihli bir sohbette, Mersin lisesinden sürgün edilışinden ve İzmir'e gidişinden de bahsetmiştir. *“İki kişi gittik. Kayıt olacağımız Namık Kemal Lisesi Alsancak'ta, İzmir'de. Okul müdürü, “Yarın velilerinizle gelin kaydınızı yapayım.” dedi*

ama uzun uğraştan sonra! Yolu yok, tanıdığımız yok çünkü İzmir’de. Arkadaşım İlyas, tiyatrocudur. O sene konservatuarda hem tiyatro oyunlarında oynadı hem de müdürlüklerini falan yaptı tiyatroların. Onunla ikimiz. O benim velim oldu. Nasıl oldu? Ona bir önlük bağladık esnaf oldu. Bir de boyadık bıyık falan yaptık. Yüzüne de karalar sürdük esnafmış gibi. Gelmeden sokak isimlerini okuduk. Onlardan birini adres olarak verdik. Benim kaydım yapıldı. İlyas benim velim oldu. Halbuki beraber öğrenciyiz! Ertesi gün ben İlyas’ın velisi olacağım. Ben de gene başka bir kılığa girdim. Şapka taktım, elimde bir şeyler, neyse bilmiyorum... Beraber gene geldik müdürün karşısına; yanında başka bir adam daha var oturuyor. İlyas’ın yüzü tertemiz ama, o makyajlar falan gitti. Müdür şöyle bir baktı. “Siz dün ikiniz gelmediniz mi?” dedi. “Geldik.” dedim. “Niçin yaptınız?” dedi. “Tanıdığımız yok.” dedik. Orada oturan adam, ben bu çocukların veliliğini müsaadenizle kabul ederim dedi. Suat Edip... Öyle bir adı vardı, adamın adını bile unuttum, bilmiyorum. Okul bizim evimiz oldu. Bütün bunlar hiç planlanmamıştır. Herhangi bir ertesi güne düşünülen bir şey değil, kendiliğinden oluşan bir şey.”

Hayatındaki bütün gelişmelerin kendisini yazı sanatına ulaştırdığını, plansız programsız da olsa yolunun bir şekilde yazıyla buluştuğunu savunan Etem Çalışkan, o dönemlerde yaşadıkları bu maceradaki güzellikleri de gördüğünü ifade eden şu sözleri söylemiştir: *“Şimdi buna komedi denmez ki, komedi diye oynarsan komedi! Yani iki öğrencinin kimsesizliği. Kimsesizlik duygusu içinde değiliz ama. Biz memnunuz hayatımızdan. Kimseye bir şey dediğimiz yok, kimseye küskünlüğümüz yok. İzmir ne kadar güzel diyoruz. Yıldızlar Kadifekale’nin üzerinde ışıklarla birlikte şahane bir şehir. Düzayak şehirlerde yıldızlarla şehir ışıkları birbirine karışmış ve batı... daha uygar! Hoşumuza gitti, törpülendik. İşte buna benzer...”* İzmir’deki bu döneminde, paraya da ihtiyaç duyduklarını, bir fotoğrafçı ile birlikte çalışıp resim yaparak para kazandığını ve bundan da son derece memnun olduğunu ifade etmiştir.

Liseden sonrasına yaklaşan süreci anlatırken ise şunları söylemiştir: *“Ve sonra lise biterken herkes bir yere yöneliyor. İlkokulun devamı var. Ortaokulun devamı var. Lisenin devamı var. Ama devamı herkes kendine göre seçiyor. Mühendis Mektebi, Hukuk Mektebi... Aileler kendi durumlarına göre, çocuklarını gönderiyorlar. Peki ben*

nereye gideceğim? Yalnız ben değil, benim gibi olanlar da var. Bir kısmı hiç bir yere gitmiyor, devamı yok! Ama ben devamı var diyorum, fakat nedir o devam bilmiyorum. Aynı, hayatın devam ettiği gibi bir devam. Akademiye gideceğim diyorum! Hiç bir fikrim yok Akademi hakkında. Resim hocam anlatmış ben mi anlamamışım, yoksa onlar mı vermemiş bilmiyorum. Ama varlığını biliyorum. Ve Kara Tren, diğer adıyla bir baykuş, beni kanatlarına aldı, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin (Şimdiki ismi ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) kapısına bırakıverdi. Aylardan Eylül...”
(14.01.2015)

3.3. AKADEMİ YILLARI

3.3.1. İstanbul ve Güzel Sanatlar Akademisi

“Artık Çukurova gibi değil İstanbul Eylül’ü. Biraz esiyor, biraz rüzgar, biraz fırtına, biraz serin hava... Yapraklar dökülmeye başlamış dallarından, uçuşuyor.” Bu sözleri ile İstanbul’daki ilk zamanlarında sonunun ne olacağını bilmezliğini, sonbahar gibi betimlemiştir Etem Çalışkan. *“Nasıl oldu, nasıl sınavlarına girdim, nasıl buldum, nasıl geldim? Emin Barın hocamla nasıl tanıştım? Bütün bunlar benim düşüncelerim olarak olmadı, kendiliğinden oldu! Ben hiç bir zaman yapacağımı, böyle geniş bir program, plan içinde düşünmedim. Çünkü benden başka hiç bir imkanım yok! Ben bana yetiyorsam, her şey kendiliğinden oluyor. Ve akademi yılları başladı. Birinci yıl 1951-1952. Sabri Berkel* hocam, galeri ve desen hocam. Çok iyi bir insan. Sonra iyi arkadaş olduk kendisiyle. Hem iyi bir ressam, hem de çok iyi bir hoca, öğretmen.. Ya Emin Barın** ... O ayrı bir rastlantı! Kendiliğinden olanlardan... Eğer bir plan içerisinde yapmış olsam, mümkün değildi. İlk rastladığım kişi akademi kapısında. Ve sonradan öğreniyorum o kişinin Emin Barın olduğunu ben!”* şeklinde, akademi yıllarının başladığını ve kontrolü dışında, yaşaması gerekenleri yaşadığını söylemiştir. Akademinin ilk yılındaki o ilk karşılaşmanın otuz beş yıl devam ettiğini, *“Son nefesine*

* Sabri Berkel, 1907 yılında Üsküp’te doğmuştur. Öğrenimini, 1929-1935 yılları arasında, Floransa Güzel Sanatlar Akademisinde almıştır. 1935 yılında, Türkiye’ye gelerek buradaki soyut sanatın öncülüğünü yapmıştır. 1939 yılında, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde göreve başlamıştır. 1993 yılında İstanbul’da ölmüştür.

** bkz. II. Bölüm, 2.4.4.

kadar, rahmetli hocamın yanındaydım. Ve bu gün de bende devam ediyor.” diyerek ifade etmiştir.

Etem Çalışkan, akademi eğitimine başladığı bu ilk yıllarında, memleketinde kendi bildiği kadarıyla yazdığı yazıların barındırdığı hatalarla yüzleşmesini, *“Bu benim sanata uyanışımdır!”* şeklinde dile getirmiştir. *“Geldik İstanbul’a. Ben güzel yazı yazıyorum ama, onun sanata ulaşması! Ben zannediyorum ki, tamam ben artık yapıyorum falan... hiç bir şey! Güzel sanatlar akademisine geldiğimde gördüm ki benim kendime göre yaptığım harflerde çok yanlışlar var. Herkesin güzel dediği yazılarda... İşte, sanata uyanışım diyeyim ona ben! İlk olarak, Güzel Sanatlar Akademisinde, Emin Barın hocam ile başladı.”* Hattat Emin Barın’ın öğrencileri arasında, ilk sırada oluşunu gururla dile getiren Etem Çalışkan: *“E, biraz da benim övünme payım olsun yani hocamla, değil mi?”* diyerek, nasıl bir gurur taşıdığını sergilemiştir.

3.3.2. Afiş Atölyesine Yöneliş

Akademinin ikinci yılı, kendisine göre başka bir dönüm süreci olmuştur. Eğitimlerinde ilerlemek istedikleri alanlara göre atölye seçimi yapmaları gerekmiştir. Etem Çalışkan Afiş atölyesini seçmesini şu şekilde anlatmıştır: *“Güzel Sanatlar Akademisinin ikinci yılında herkes kendi atölyesini seçme hakkına sahip. Nereye istersen oraya gidiyordun. Ben afişi istedim. Afişte yazı var ya... İlk afiş atölyesindeki bütün arkadaşlarımız yazı dersi görüyorduk. Afişte hem desen var hem renk var hem de yazı var. Yani bir afişin %50 ‘si yazıdır görüntü olarak. E tabi esprisi! O ayrı, konuya göre... Geriye kalanı resim ve renkler. Yazıda o tüm öğrenciler içinde bu köylü çocuğu en ön sırada, en başta. Hocasının en önde öğrencisi. Ve hocası o kadar güveniyor ki, kendisinden önce atölye arkadaşlarının yazısını kontrol etmesini gözden geçirmesini, o köyden gelen öğrencisine veriyor. Yani asistanı gibi çalıştırıyor. Yazıya ne kadar yakın durmuşum bilmem anlatabildim mi?”*

İlkokul ve ortaokul yıllarında, beş kuruşa zengin çocuklarının ödevlerini yaptığını, sokakta simit sattığını ama o simitçi nidasını olması gereken musikide beceremediğini ve bıraktığını söyleyen Etem Çalışkan, mesleki anlamda ilk deneyimlerini akademi

yıllarında yaşamıştır. Afiş bölümünü seçtikten sonra, sinemaların afişlerini yapmaya başladığını ve güzel paralar kazandığını ifade ederek onlarla övündüğünü anlatmıştır. *“Yaptığım afişler tanıtım afişleri oluyordu. Gelecek filmlerin, 2 metreye 4 metre büyüklüğündeki afişlerini, keyifle hem ben seyrediyordum hem de meraklıları. İşte afiş sanatıyla ilk çalışmalarım... Hem derslerime devam ediyordum hem de bu afişleri yapıyordum.”*

Eğitimini ve eğitiminin kendisine sağladığı iş imkanlarını birlikte sürdüren Etem Çalışkan, İstanbul ve akademi hayatı için; *“Tabii bizim ülkemizde her insanın kendi çapında çektikleri vardır. Çektiklerinden dolayı gelişmişlikleri vardır. Zevki vardır onun için de! Şunu söyleyebilirim, Güzel Sanatlar Akademisi, diğer üniversitelere göre, fakültelere göre biraz fantezi kalır. Gösteriş için gelenler var, akademiye gidiyorum diye gelenler var. Bir de gerçekten sanat kurbanları var sanat yoluna çıkmış, ne olduğunu bilmeden... Yolları nasıl? Taşlı mı, topraklı mı, dikenli mi, çalılı mı bilmiyor ama... Ben onlardan birisi olarak varım.”* demiştir. (20.04.2014)

Görsel 42. Etem Çalışkan ile görüşme sonrası Beşiktaş Sahili'nde yürüyüş.
(Fotoğraf: Emel Kuru - 27.04.2015)

Savaşı kazanmak için önce barut yok diye kabul edersen, hiç bir adım atamazsın sözünü ilke edindiğini ifade eden Etem Çalışkan, hiç bir şeyi yokken bile, sanki her şey varmış gibi düşündüğünü anlatmıştır. *“İstanbul, boğaz, manzara, camiler ve tarihi Osmanlı... sanki bir başka seyyah olarak gelmişim gibi, hiç umurumda değil yokluk! Akademiye geliyorum gidiyorum. Girmişim sınava, kazanır mıyım kazanmaz mıyım diye hiç bir endişe taşımadım, öyle bir şeyim yok. Çünkü kimseye verecek bir hesabım yok. O kadar*

rahat! Hırsızlığım yok, polise karşı sorumluluğum yok, hukuka karşı sorumluluğum yok, insanlara karşı sorumluluğum yok. Kendimden başka hiç bir şey yok. Tabii yaşım icabı sağlık bakımından da bir sorun olmayınca düşünecek hiç bir şey yok. Aç kalacağım da yok; nasıl olsa karın doyuyor demek ki! Hiç umurumda değil. E kalacak yer... Bir yer bulunuyor. Üşümek... hiç üşüdüğümü hatırlamıyorum. Palto nedir zaten bilmezdik Çukurova'da. Her yeri öyle zannederdim, ben de öyle geldim. Ceketin üzerine kar yağıyor, ben öyle güneş altında dolaşır gibi geziyorum, silkeleniyorum düşüyor üzerimden karlar... Şimdi geriye kalan ne var? Akademide öğreneceklerim. Onda da bir endişem yok!” Bu sözleri ile Etem Çalışkan çoğu kişiye çileli gibi görünebilecek o yıllarını, akademide öğrendikleri ile adım adım geride bıraktığını ifade etmiştir.

3.4. PROFESYONELLİK YILLARI

“Kendini yenen insan, kendini bilen insandır.”

*Etem Çalışkan (12.05.2014- Eskişehir)**

Kendisi için “*Çalışmaktan para kazanmaya vakit bulamadım!*” şeklinde bir ifade kullanan Etem Çalışkan’ın, profesyonellik yılları, akademi yıllarında başlamıştır. Henüz akademi yıllarında iken kendisini sanata adanmış ve bu yolda Türkiye’ye kıymetli eserler bırakmıştır. Bu araştırmanın profesyonellik yılları başlığı altında, sanatçının mesleki yaşantısı 4’e ayrılarak ele alınmıştır. En çok eğilim göstermiş olduğu kaligrafi alanına öncelik verilerek, devamındaki başlıklarda ise gazetecilik, ressamlık ve günümüzde hala sürdürdüğü öğretmenlik vasıflarına değinilmiştir.

3.4.1. Kaligraf Etem Çalışkan

Bütün sohbetlerinde, o ilk “A” harfinin mucizesine değinen Etem Çalışkan, “hat” deyince, tarlada saban ile çizilen çizgilerden, köy yerinde ahırlara taşınan saman

* Etem Çalışkan bu sözü, orta okul yıllarında, evlerindeki ocağın üzerindeki duvara yazdığını ve o zaman kime ait olduğunu bilmediğini, Hz. Muhammed’e ait olduğunu sonradan öğrendiğini belirtmiştir. “ben güzel yazıyorum” düşüncesi ile yazdığı ilk yazı olduğunu söylemiştir.

balyalarının geçilen yollara dökülerek oluşturduğu çizgilerden de bahsetmiştir. Hat aynı zamanda çizginin adıdır. Onun değimi ile “*dosdoğru bir çizgi*”...

Kendisini, hattatların tercümaniyim diye tanımlayan sanatçı, sanatını ise şu sözlerle tanımlamıştır: “*Şimdi ben bazen sorduklarında hattatım diyorum. Benim sevgili yazı sanatçısı arkadaşlarımdan itiraz sesleri gelir. “Canım o hattat değil, o kaligraf” derler. Hepsi benim dostlarım arkadaşlarım. Güzel yazı yazarlarla aykırı arkadaşlıklar olmaz, dostluk olur. Bazen onlarla karşılaştığımda “sen kaligrafısın” diye itiraz ederler. Ben de onlara derim ki, “Ben tercümesiyim!” yani hattatın tercümesiyim derim. E bir şeyin tercümesi, onun karşılığıdır zaten. Öyle değil mi? ben de hüsn-i hattın tercümesiyim. Ve de Türkçe’ye tercümesiyim. Güzel yazı sanatçısıyım ben, Kaligrafım, hüsn-i hat sanatçısıyım veyahut ta hattatım diyeyim ben daha kısa. İkisinin de birbirine tercümesiyim ben.” (22.12.2013)*

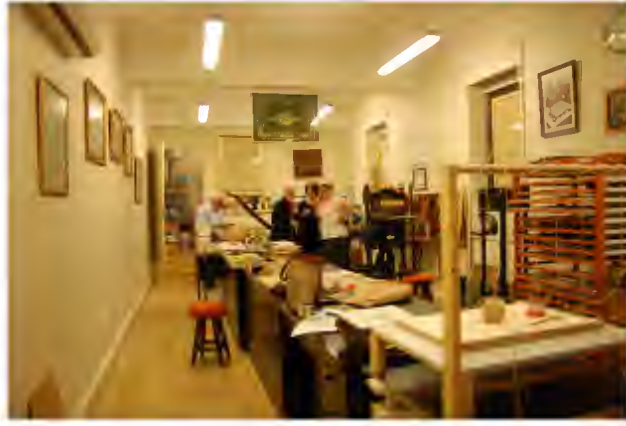
3.4.1.1. Etem Çalışkan’ı Etkileyen Yazı Ustaları

Resim 43 (solda). Emin Barın Atölyesinde, hocasının fotoğrafı altında poz vermek isteyen Etem Çalışkan. Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)

Resim 44 (sağda). Soldan sağa sırası ile, Yılmaz Özbek (rahmetli – Latin Kaligrafi sanatçısı), Savaş Çevik (Hat sanatçısı ve Haliç Üniversitesi öğretim üyesi), İlhami Turan (Latin Kaligrafi Sanatçısı ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinden emekli öğretim üyesi), Emin Barın, Etem Çalışkan ve İslam Seçen (Cilt sanatçısı).

İlkokul yıllarından başlayan sanata olan eğiliminin, yaratılışında var olduğuna inanan ve bunu savunan Etem Çalışkan, ilk renkli kalemleri ile resim yaptığında, sabah olsun diye sabırsızlıkla beklediğini anlatmıştır. Sebebini ise boya kalemlerinin içinden sarı olan kalem ile ne yaptığını görmek istemesi şeklinde ifade etmiştir. Bir süre sonra gaz lambasının isisi, üzerindeki cam silindiri kararttığı için görülemeyen sarı renk... kendi deyimi ile o dönemlerden başlayan sanat algısı ve içindeki sanat aşkını tanımlayan şu cümlelerle dile getirmiştir: *“Güzel yazı yazmaya yetenekli olanlar, ayrıca resim yetenekleri de yüküldürler. Belki beste yapamazlar ama musikiyi de hissederler. Ben belki, yazılarımı yazarken, kompozisyonlarımı yaparken, müziği de sevdiğimden onları seslendirmeye çalışırım. Kendi içimde ama. Onu kimseye duyuramıyorum. Çok sesli bir orkestrayı düşüncün sahnede. Eğer ben ince kalın renkli bir takım hareketlere girmişsem, mutlaka senfonik sesler içindeyimdir. Öyle olması gerekir. Ben kalıplara sığmayan yazı peşindeyim, ama kuralları içinde. Özellikle söylüyorum, kalıplara sığmayan deyince kuralsız anlamı çıkmasın diye. Kuralsız sanat olmaz. Ben kurallar içinde kuralsız bir sanatçiyim. Ben özgürüm!”* (21.12.2013)

Görsel 45 (solda). İstanbul Çemberlitaş'ta, Emin Barın atölyesi ve Emin hocanın yardımcılığını yapmış olan apartman görevlisi. Hala görev başında ve Atölye'nin bakımından sorumlu.

(Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)

Görsel 46 (sağda). Emin Barın Atölyesinin içinden bir kare. Cilt odası.

(Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)

Etem Çalışkan akademide, Emin Barın'ın ilk öğrencilerinden olduğunu her zaman gurur ile dile getirmiştir. Kaçınılmaz bir gerçektir ki en çok etkilendiği yazı ustası Emin Barın olmuştur. Bunu şu sözleri ile ifade etmiştir: *“Emin Hoca, ilk yazı hocalığına burada, Güzel Sanatlar Akademisinde başladığında, ilk öğrencilerindenim. Benden başka da*

afiş bölümü öğrencileri vardı ama ben yazıda hep hocanın yanında kaldım. Atölyesinde de kaldım. Aynı yıllarda okul dışında atölyesindeydim. Narlıbahçe sokakta, Cağaloğlu'nda. Ta otuz beş yıl öncesine kadar diyeceğim, hocamın son nefesine kadar ben yanındaydım. O bakımdan 'beşi bir yerde'nin birincisiyim. Savaş Hoca, İslam Seçen, İlhami Turan, bir de Yılmaz Özbek var, öleli bir ay oldu.” (21.12.2012)

Etem Çalışkan'ın bahsini etmiş olduğu **beşi bir yerde** ekibi, Emin Barın'ın hocalığında olmak üzere, Etem Çalışkan, İlhami Turan, Yılmaz Özbek (rahmetli), İslam Seçen ve Savaş Çevik'ten oluşan grubun atölye öğrenciliği zamanlarında kendilerine vermiş oldukları bir isimdir. Çemberlitaş'ta Emin Barın atölyesinin müdavimi olan bu ekip, akademi eğitimlerinin yanında atölye ortamında da sürekli ve düzenli olarak yazı ve cilt eğitimi almışlardır. Adeta Emin Barın'ın kollarını oluşturan bu isimler hat, kaligrafi ve ciltçilik alanlarında uzmanlaşmış ve günümüzde çok değerli isimler olarak varlıklarını sürdürürken kıymetli eserlere imza atan öz kültür varlığımıza ait değerlerle toplumu aydınlatan kişiler olmuşlardır.

Görsel 47 (solda). İstanbul Çemberlitaş'ta, Emin Barın atölyesi ve İslam Seçen bir cilt üzerinde çalışırken. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)
Görsel 48 (sağda). Emin Barın Atölyesinde yer alan cilt malzemeleri. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)

Emin Barın'dan sonra, hocalarının atölyelerinde düzenledikleri Perşembe toplantıları için: *“Emin hocamdan sonra, damgasını vuran beşi bir yerdeler... Yılmaz Rahmetli oldu, diğer dördümüz sanat çalışmalarımıza devam ediyoruz, beşi bir yerde ama şu anda dördü bir yerde var. Yılmaz'ı da eksik tutmuyoruz biz. Gene beşi bir yerde diyoruz. Emin hocamın atölyesinde, Emin hocam da sanki başımızda gibi... O toplantılarda geleneklerine göre, yani Emin hocamın zamanında kendisinin her*

Perşembe yaptığı gibi Perşembe toplantılarını sürdürmeye çalışıyoruz. İslam Seçen, orada devamlı cilt hocalığı yapıyor. Kitap doktorluğu yapıyor. Onarımını yapıyor. Ve öğrencileri var. Biz yazı sanatçıları olarak veya Türk Süsleme Sanatı çalışanları olarak orada toplanıyoruz. Her türlü sanatçılar oraya geliyorlar. İşte böyle bir Perşembe toplantımız var bizim.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. (14.01.2015)

Her ayın ilk perşembesi, geleneksel ve çağdaş sanatların meraklıları ile toplanıp güncel sohbetler yapılırken, Emin Barın, eski ve yeni kuşak takipçilerinin bu birlikteliğiyle yaşatılmaya devam etmektedir. Etem Çalışkan, Emin Barın ile birlikte, yurt dışına eğitim almaya giden diğer isimleri de anmadan olmayacağını, bu isimlerin Türkiye'nin eğitim öncüleri olduklarını vurgulayarak şunları söylemiştir: *“Emin Barın Türkiye'nin ilk yazı öğretmeni. İlk yeni yazı ile... Bir kişi daha var o da Sait Yada. İkisini de devlet 1930'lu yılların ortalarında Almanya'ya gönderiyor. Eğitimlerini orada alıyorlar. Yazı öğrenimlerini orada yapıyorlar. Emin hocanın diğerlerinden farkı, ayrıca da çok iyi bir kitap ciltçisidir. Yani dünya çapında... Emin hoca Almanya'da hem kitap ciltçiliğini, hem de yazı sanatını, hem sanatçı hem öğreticisi olarak aldıktan sonra yurdumuza dönüyor. Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsünde öğretmenlik yapıyorlar. Sait Yada orada kalıyor, Emin hoca İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine tayin oluyor.”* (22.12.2013)

Görsel 49. Her ayın ilk Perşembesi sanatseverlerle yapılan Perşembe toplantıları için, Çemberlitaş'taki Emin Barın Atölyesinde bir buluşma. Sol başta Savaş Çevik, Bahriye Balkaç, İslam Seçen, Etem Çalışkan, Selda Refik Atakoğlu ve Betül Oral. (Fotoğraf: Emel Kuru - 05.06.2014)

Etem Çalışkan, başka bir görüşmede bu isimlere Ferit Apa'yı da ekleyerek, *“Ferit Apa da bunların arasında; Gazi Terbiyede okuyorlar bunlar öğrenci orada. Ve çok başarılı buluyorlar, okulu bitirdikten sonra, Almanya'ya gönderiyorlar. Orada Emin Barın, cilt*

ve yazı, Sait Yada yalnız yazı, Ferit Apa resim ve matbaacılık üzerine dersler alıyorlar. Dönüşlerinde kısa bir süre, Emin hoca da Ankara'da öğretmenlik yapıyor. Güzel Sanatlara tayin ediliyor. Sait Yada Gazi Terbiyede kalıyor. Ferit Apa sanıyorum o da Gazi Terbiye Enstitüsünde kalmıştı, fazla bilgim yok. Emin Barın'ın bir köy öğretmenliği de var bu arada. Sonra Güzel Sanatlar Akademisine tayin ediliyor.” demiştir. (12.05.2014)

“Onlar bizim güzel yazı hocalarımız, hüsn-i hat hocalarımız yani kaligrafi hocalarımız.” diyen Etem Çalışkan, bu konuşmalarında İhap Hulusi'yi hiç dilinden düşürmeden hep ayrı bir yere koyarak, “Bir de İhap Hulusi vardır. O ayrı. O da Mısırda yaşarken Almanya'ya gidiyor. Onu, hayat hikayesinde daha doğru bulabilirsiniz.” demiş ve eklemiştir, “Güzel yazı yazarlar sakın insanlardır, muhlis kelimesi, kendi söylienişi gibi...” (01.09.2014)

Etem Çalışkan, sanat yolunda tanıdığı bu isimleri andıktan sonra, tecrübelerinden yola çıkarak sanata dair; “Eğer sanat yoluna çıkmışsanız, sanatla buluşmak istiyorsanız, o yoldan zaten dönüş olmuyor ve orada yalnız kalmak mümkün değil. İmkansız... Sanat öyle zengin. Görmediğin, tanımadığın, öğrendiğin ressamı, aradan yüzyıllar geçmiş onlarla birlikte. Fırçasını tanyorsun, boyasını tanyorsun, kendisini tanyorsun, eserlerini tanyorsun. Heykeltıraşı da öyle, müziği de öyle. Herkesle birlikte olmaya başlıyorsun. Bu bir yumak. Bir sanatçı bir ipekböceğidir. Kozasını sarar, ipeği kalır, kendisi gider. İpek böceği...” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. (01.09.2014)

3.4.1.2. Kaligrafi Alanında Yaptığı Çalışmalar

Etem Çalışkan'ın akademi yıllarından bu yana kuşkusuz ki yapmış olduğu pek çok çalışma bulunmaktadır. Sanatsal anlamda yaptığı yazı çalışmalarının yanında, kaligrafi adı altında ele alınan çalışmalarından en önemlileri, Emin Barın ile Anıtkabir duvar yazıları, Nutuk, Gençliğe Hitabe, İstiklal Marşı, Kuran-ı Kerim, Atatürk'ün imzası gibi Türk Milletine ve devletine mal edilmiş önemli eserlerdir. Kendisinin anlatmış olduğu diğer çalışmalarına da değinilerek, kaligrafi alanındaki çalışmaları bu başlık altında derlenmiş olacaktır.

3.4.1.2.1. Emin Barın ile Anıtkabir Çalışmaları

Etem Çalışkan, Akademinin ikinci senesinde Emin Barın hocası ile birlikte yaptıkları ve kendisini en çok gururlandıran çalışması olarak ifade ettiği, Anıtkabir duvar yazılarının hikayesini şöyle anlatmıştır: *“Akademinin ikinci yılı, 1953 yazı başladı. Okul tatil oldu. Ve işte Emin Barın Hocam dedi ki, “Etem, senle beraber çalışalım, gitme bir yere yaz tatilinde.” Zaten gidecek değildim ben de...” (14.01.2015)* Bu cümleler üzerine, kendiliğinden olan her şey gibi, Emin Barın’ın Etem Çalışkan ile birlikte çalışmak istemesi de kendiliğinden olmuştur. Bu çalışmanın ne olduğunu sonradan öğrenen Etem Çalışkan, anlatmaya devam ederek; *“1953 yılı, Atatürk’ün naaşı, Ankara Etnografya Müzesi’nden alınacak ve yapımının tamamlanması gereken Anıtkabir’e konulacak. 10 Kasım’da... Uluslararası bir yarışma sonucu Emin Hocanın projesi kazandı ve Emin Hocam da benim bu isteğinin olacağından haberim bile yokken, “Etem Anıtkabir’in kitabesini yazacağız.” dedi. İşte benim için ilk yazı sanatımın başlangıcı 1953 yılıdır.”* demiştir. O yazın, yoğun ve güzel geçtiğini, sürekli Ankara ve İstanbul arasında gidış gelişler yaşadıklarını ve Emin Hoca ile çalışmanın önemini vurgulayarak şöyle devam etmiştir: *“Okullar tatil oldu. Başladık ve yaz boyu bütün o yazıları yetiştirdim. Zaman zaman ben götürdüm ama devamlı hocanın kontrolünde. Ve orada yerini aldı. Hocam hep söyler “En onur duyduğum çalışmamdır.” diye. Ben de orada ister hocama asistanlık diyeyim ister yardımcılık, ama ben diyorum ki çıraklık yaptığım için... Çıraklık güzel şey. Emin Barın hoca gibi birisine böyle bir eserde çıraklık yapmak! Ben de ondan çok onur duyuyorum.” (22.12.2013)*

Görsel 50. Emin Barın ve Etem Çalışkan, taş oyma ustalarıyla birlikte Anıtkabir’deki kitabenin çalışmalarını duvar üzerinde incelerken. (Erhan Olcay arşivi)

Etem Çalışkan, Anıtkabir kitabelerinin yapımındaki emeği ile ilgili olarak duyduğu gururu, Anıtkabir'in önemini ve taşıdığı sanat değerini şöyle anlatmıştır: *“Emin Barın Hoca'nın yazı dersinde gözde öğrencisiydim. Sanki asistanı gibi... hep böyle çalıştık hocamla. Benim için Anıtkabir kitabeleri onur duyduğum bir çalışmadır. Anıtkabir, Türk Milletinin yeni kurulan Devleti'nin temelidir. Orta Asya'dan günümüze kadar gelen bütün sanat değerleri vardır, kültürü vardır. İyi incelenip iyi bakılması gerekir. Oraya yalnız Atatürk'ün mezarı diye bakılmaz. Orası bir tepede kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin orta direğidir. Ve orada Orta Asya'dan başlayan kültür birikimi vardır, sanat vardır.”* (14.01.2015)

Görsel 51. Etem Çalışkan, Anıtkabir. (Emrah Yücel arşivi)

Anıtkabir ile ilgili yaptıkları işi *“Hani bazı şeyler vardır rüyamda görsem inanmazdım derler. İşte benim için öyle.”* derken sanat boyutu ile ilgili ise, *“Ondan önce ben güzel yazı yazıyordum. Ama yazının sanat oluşuyla tanışmam, Anıtkabir Kitabelerindeki harflerdir.”* şeklinde bir ifade kullanmıştır. *“Bir de, o harfleri hoca yazarken de yanındaydım. Nasıl yazıyordu? Nasıl çoğaltıyordu görüyordum, onları da ben çoğaltıyordum. Bir de herkes gibi bakmıyorum ben Anıtkabir'e. O kitabelerde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yazıları var. Kuruluşunu anlatıyor. Tavanı ayrı bir değer, duvarları ayrı bir değer, mimari şekli ayrı bir değer. Yazılar mimariye uygundur. Yazı... Yazı önemli...”* diyerek; hoca ile öğrencinin birbirlerini bulmalarının güzel bir sonucu şeklinde gördüğü bu işi *“Ve Anıtkabir tamamlanıyor. Bunların hepsi güzel rastlantılar, benim elimde değil.”* şeklinde dile getirmiştir.

Etem Çalışkan kendisine, Anıtkabir çalışmaları ile ilgili eski haberlerde yer alan ve 59 yıldır saklandığı söylenen sır nedir? diye sorulduğunda, şunları söylemiştir: “Atatürk’ün ölüm tutanağı. Evet ben söyledim. Olay şu, o yazıları yazarken, Anıtkabir yapımının tamamlanması çalışmaları içinde bir de ölüm tutanağı vardı projede. Bu ölüm tutanağı elle yazılacak ve Atatürk’ün toprağa verildiği yerde, o toprağa Atatürk’le birlikte konulacak. Atölyede, Narlıbahçe’deki atölyesinde Emin Hoca yazdı, ben gördüm.” Bu el yazmasının, söylendiği gibi deri üzerine mi yazıldığı sorulduğunda ise, “Bir deri üzerine, ama deri ceylan derisi mi bilmiyorum. Olabilir. Kıymetli bir şey ceylan derisine yazıldı denir ya! Öyle bir şey. Siyah mürekkeple yazdı Emin Hoca. Sonra ona bir de gümüş muhafaza yaptırıldı, yuvarlak. Kapalıçarşı’da bir kuyumcu yaptı, ama hangisi bilmiyorum. Hocanın her zaman bu işleri yaptırdığı yerde. Geldi. Kutuyu açtık.

Görsel 52. Sabah gazetesini Anıtkabir hakkındaki “açığa çıkan sır” adlı haberi yayınladığı gazete kúpürü. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)

Kapakları falan baya süslemeli, gümüş; denemesini yaptık onun içine. Ankara’ya götürüleceğinde “Etem sen de gel Ankara’ya.” dedi. “Bunu teslim edeceğiz, mezarının toprağa konulduğu yeri beraber görelim.” dedi. Ve öylece hocayla birlikte gittik. İnşaat devam ediyordu daha bugünkü halini almamıştı. Sekizgen olmamıştı. Mermer taşlar vardı, toprak vardı, çalışıyorlardı. Bizim orayı görmemizdeki neden, o muhafaza oraya konulacağı içindi, biz oraya indik, görelim diye... Tabii bu gümüş muhafaza içindeki tutanak, bir yetkiliye verildi ama nereye verildi, kime verildi bilmiyorum. Ama toprağa konulmak için yapıldı, yazdırıldı. Gümüş muhafaza da onun için yapıldı. Toprakta çürümez... Ben böylece, orayı gördüm. Onun için sır diyorlar. Bilinmiyordu bu, ben bunu anlattım. Benden başka da bilen yok, gören de yok. Bunu alan kişi de çıkmadı ortaya, kurum, kuruluş kimse...” şeklinde cevap vermiştir.

Etem Çalışkan, bu çalışmanın kaç gün sürdüğü ile ilgili olarak, *“Ben en az üç ay çalıştım. Yaz boyu onları Güzel Sanatlar Akademisinin uzun salonlarına boydan boya sererek, kağıtları birbirine yapıştırarak şerit yapıyordum. Çünkü uzun kağıtlara yazıyordum yazıları. Birebir yazıyorum çünkü... 3 ay orda çalıştım. Sabahleyin alıyordum, akşam dönüyordum hocaya getiriyordum, kontrolünü yapıyorduk. Orada bir kişi daha vardı o da kimdi, Sabri Berkel. O da yazın orada çalışırdı. Onun gravür atölyesi vardı akademide, iyi bir gravürcüdür. O da orada gravür çalışırdı. İkimiz...”* açıklamalarını yapmıştır.

Kendisi bu çalışmaları sürdürürken, Emin Hoca'nın Ankara'da mı yoksa İstanbul'da mı olduğu sorusuna, *“O da İstanbul'da, atölyesinde çalışmalarını sürdürüyor. Yazılanları, bittikçe bazen Emin hoca bazen de ben Ankara'ya götürüyorduk. Orada taş ustaları oyuyordu onları.”* cevabını vermiştir. *“Emin Hoca o tutanakta ne yazıldığını okumuş muydu size?”* şeklinde yöneltilen soruya ise cevabı, *“Doğrudan doğruya yazıldı. Belli zaten. Ölüm tutanağı. Ne tutulursa o! Atatürk öldüğünde 12 doktor... Yani böyle söyleniyordu bilmiyorum ben de. Şimdiki aklım olsaydı, ben onları hiç olmazsa bir kenara not ederdim. Fotoğrafını çekmek hocanın bile aklına gelmedi, asıl pişmanlık orada! Hoca da söylerdi, Etem neden bunun bir fotoğrafını çekmedik diye. Elimizde hiç bir belge yok. O tutanak devlet arşivlerinde vardır. Tutanakta ne yazıyor? Hangi doktorların imzaları var? Tutanak resmi bir tutanak. Doğal olarak hastalıktan öldü. Hastaydı ve öldü, yani şimdi o tutanağın şeyi bu. Sonradan öldürüldü, vuruldu, kurşunlandı, şu oldu bu oldu olmasın diye... Bakın hala Özal için uğraşıp duruyor aile. Mezarını açtırdılar, DNA testi yaptırdılar. Bilmiyorum işte, tutanak onun için önemli.”* olmuştur.

Bu sohbetin sonunda Etem Çalışkan'a, Anıtkabir çalışmasını sonlandırdıklarında Emin Hoca ile ne hissettikleri sorulduğunda, daha çok kendi hislerinden bahsederek, *“İnanın, kurşun yarası gibi... Sonradan hissetmeye başladım ben. Önce hiç bir şey hissetmedim, fark etmedim. Yani Anıtkabir'i hissediyordum da, Emin Hocamla çalıştığımı, yazı yazdığımı falan hiç bir şey hissetmedim. Bilmiyorum.”* demiştir.

Etem Çalışkan'a yöneltilen bu soruların ardından, sanatsal anlamda çalışmanın ne demek olduğunu anladığını ifade ederek, yazıyı hiç bırakmadığını ve hep bir sonraki çalışmasını beğeneceğini umut ettiğini vurgulamıştır. *“Demek ki çizgi böyle sanatta. Bunun da bir doğuşu oluyor, bir duraklaması oluyor. Yeniden tekrar hayat buluyor ve devam ediyor. Emin Hoca da biraz önceki konuşmamızda, yazı yazmayı bırakmıştı. Yazmıyordu. Gene yazı yazıyordu ama eser verme şeklinde değil. Yazı hocası olduğu için yazıyordu. Sonra Emin Hocanın da hocası Hattat Kamil Akdik'ti... Kamil Akdik Hoca bakıyor Emin Hoca yazı yazmıyor, “Emin, Yazı yazmazsan sana hakkımı helal etmem!” diyor. Ve tabi, yüzde yüz bu söz üzerine değildir, bu bir uyarıdır. Yeniden yazmaya başlıyor Emin Hoca. Bunu anlatırdı. En güzel eserlerini veriyor. Yenilikçidir Emin Hoca. İşte benimki de böyle, güzel yazı yazmayı ben elimden bırakmadım. Ama yazıyla kompozisyon yapmıyordum daha. Arada bir kompozisyona benzer şeyler yapıyordum, kendim de beğenmiyordum. Yani bu gün yaptığını beğenmiyor musun dersen, yarın yapacağımı beğeniyorum.”*

3.4.1.2.2. Atatürk'ün İmzası

Etem Çalışkan'ın önemli işleri içerisinde Atatürk'ün imzasının stilize edilmesi de yer almaktadır. Gazetecilik yaptığı dönemlere denk gelen bu çalışmayı yapmak için duyduğu gerekliliği şu sözleri ile açıklamıştır: *“Akşam Gazetesinde 1962 yılında çalışmaya başladım. 10 Kasımlarda gazeteler birinci sayfalarını Atatürk'ün ölümüne ayırırlardı. Ve Atatürk'le ilgili anılar, yazılar, resimler, fotoğraflar yer alırdı. O zamanlar ve sonraları epeyce devam etti. İlk defa Akşam Gazetesinde çizdiğim Atatürk portresi tam sayfa yer aldı ve resimde kompozisyona daha etkili, daha dinamik hale getirmek için altına biraz eğik, yukarıya doğru çıkışlı imzasını, ama kitaplardan bulduğum imzalarından, onu koydum. Ve bu Akşam gazetesinden 1969 yılında ayrıldım. Orda her yıl 10 Kasım'da bir Atatürk Portresi çizmişimdir. Sonra Milliyet'te çalışmaya başladım. Kasım ayı geldi. Tabi, gazeteler biliyorlar benim Atatürk için bir portre yapmam gerektiğini. Bakalım ne yapacaksın gibi bir hatırlatma yaptılar. Zaten ben düşünüyordum. Albümlerini karıştırıyorum. Atatürk'ün görülmüş fotoğraflarının dışında, kendine göre, okuyucuya gazete yolu ile ulaşacak bir Atatürk portresi çizersen olmuyor. Bana da gelmiyor, okuyucuya da hiç gelmez. Ben bu kaygı ile hep Atatürk'ün*

albümlerini kitaplardaki resimlerini karıştırarak çizebileceğim uygun fotoğrafları, bir kaç fotoğrafı birden, ki birisinde istediğim çizgiler yoksa öbüründen faydalanırım diye...”(01.09.2014)

Etem Çalışkan, gazetelere yapmış olduğu bu Atatürk portrelerinin bir imza ile bütünleşmesi gerekliliğini duymuş ve bazı kaligraflar tarafından Atatürk'ün kendi el yazısına yüzde yüz bağlı kalınarak şekillendirilmiş imzaların olduğunu söylemiştir. Atatürk'ün imzasının Hagop Vahram Çerçiyian tarafından tasarlandığı bilinmektedir. Çerçiyian, Ermeni asıllı bir Türk olup, Kaligrafi öğrenmek için 1920'li yılların ortalarında ABD'ye gitmiş ve Türkiye'ye dönünce İstanbul Robert Kolejinde, Matematik, Coğrafya ve Kaligrafi öğretmenliği yapmıştır. Atatürk, Çerçiyian'ın kaligrafi uzmanlığını duyduğunda kendisinden, adına imza örnekleri istemiş ve Çerçiyian'ın yapmış olduğu örneklerin içerisinde “K.Atatürk” olanını seçmiştir.

Görsel 53 (solda). Etem Çalışkan'ın, 10 Kasım 1971 tarihinde Milliyet Gazetesine yapmış olduğu Atatürk'ün imzası ile birlikte kompoze edilmiş portresi. (Etem Çalışkan arşivi).
(Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)

Görsel 54 (sağda). 10 Kasım 1968 Akşam Gazetesi'nde yayınlanan Atatürk Portresi. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.01.2015)

Etem Çalışkan, Atatürk'ün imzasını çalışmaya karar verdiğinde, var olan bu imzasından yararlanarak, orijinalini bozmadan, daha kaligrafik hale getirdiğini anlatmıştır. Stilize ettiği bu imzayı, Atatürk'ün portresinin yanında “K. Atatürk” şeklinde kullanarak bir kompozisyon oluşturduğunu ve imza ile portresini nasıl bütünleştirdiğini şu sözleri ile ifade etmiştir: *“İşte, Milliyet gazetesinde de 1969 yılında yayınlanan portreyi seçtim, çizmek için. Güzel de oldu. Ama bir eksiğini onda daha çok hissettim. İmza! Fakat daha*

da araştırmak geldi içimden. Atatürk'ün imzası. Daha da benzerini buldum ve onu daha mühür gibi, daha kaligrafik ama aslının dışına çıkmadan, bir şey ekmeden... Ve o imza ile resmi birlikte kompozisyon yaptım. İki birden çok güzel oldu. Bu da önceden düşünölmüş bir şey değil. O hafta içinde kendimi o hava içinde hissediyordum. Ve iyi de oldu. Sonradan o imzanın tek başına kalışı bile toplumda kabul gördü. Aşağı yukarı her yerde görüyorum. Hatta insanların kollarında dövme olarak bile var. Ben çok kişinin kollarına orijinalini yazıyorum, güzel de oluyor, insanlar seviyor öyle olunca..." Etem Çalışkan, bu sohbetin aradından, röportörün koluna da Atatürk'ün imzasını yazmıştır.

Görsel 55. İstanbul Emirgan Korusunda. Röportaj sırasında röportörün koluna yazılan Atatürk'ün imzası. (Fotoğraf: Yusuf Sinan Berber - 01.09.2014)

3.4.1.2.3. Kuran-ı Kerim, Nutuk, Yunus Emre Divanı ve Mevlid-î Şerif Kitapları

Daha önce de ifade edildiği gibi, Etem Çalışkan gazetecilik yıllarında kaligrafi alanındaki çalışmalarını sürdürmüştür. Bunu kendisi de her fırsatta "Yazıyı hiç bırakmadım." şeklinde dile getirmiştir. Bu dört ayrı el yazması kitap içinden çalışmalarına ilk başladığı kitap, Kuran-ı Kerim olmuştur. "Nutuk ve Kuran-ı Kerim hakkında neler söylersiniz?" diye sorulduğunda ise şunları anlatmıştır: "1982'de Hürriyet gazetesinden emekli olarak ayrıldım. Sonra serbest kalınca yeni yapacağım projeleri üretmeye başladım. 4. Gazeteler Sitesi'nde oturuyorduk. Tarık Dursun komşumuzdu. Arkadaşım, yalnız komşu değil! Yaz akşamlarında böyle bir dere içiydi mahalle. Ortada bir dere vardı. Karşı tarafı başka. Batı Yakası, bizim yaka Doğu Yakasıydı. Çalılıklar vardı. Böğürtlen çalılıkları. Böğürtlen yerdik. Geceleri ateş böcekleri uçuşurdu. Ve onların ışıklarında Tarık Dursun ile bir aşağı bir yukarı

yürüyüş yapardık. Hem de sohbet ederdik. Tarık bana dedi ki: “Etem, Allah sana bu yeteneği vermiş ki onun kitabını da yazasın diye! Niye yazmıyorsun Kuran’ı?”. Doğru dedim. Sonra düşünmeye başladım. Eskizler hazırladım. Kuran meallerini toplamaya başladım...” (01.09.2014)

Etem Çalışkan’a, açıklamasının devamında, yapmış olduğu bu eskizlerin sayfa düzeni için mi yoksa yazının formu için mi olduğu sorulduğunda; *“İkisi için de. Çünkü uzun metinlerde zor. Nasıl başlarsan öyle bitireceksin. Ortası, sonu, bütün yazılar aynı olacak. Bu bakımdan eskizleri çok yapmak gerekiyor.”* demiştir. 1983 yılında, yayın hayatına yeni giren ve reklam kampanyaları yapan Güneş Gazetesine bu teklifi getirdiğini söyleyerek; *“Güneri Civaoğlu Genel Yayın yönetmeniydi. Hemen yapalım dedi. Ramazan’a yetiştirelim istedi. Yetişmez dedim. Önce mevlidi yazayım dedim. Süleyman Çelebi’nin okunan mevlidi var ya, o az çünkü, 82 sayfa. Onu yazdım. Konuştuğumuz Ramazan ayında okuyuculara onu verdiler. Gelecek Ramazan’a da Kuran-ı yetiştirmeye çalıştım. Başladım yazmaya. Ve böylece bir buçuk yıl sürdü Kuran yazımı. Yazmaya daha önce başlamıştım çünkü. Ama yazıya başlamadan önce Emin Hocama çok örnekler gösterdim. Emin Hocam, “Zor bir işe başlıyorsun, ilk defa yazılacak bu.” dedi. Yeni yazıyla Kuran Meali ilk kitap dedi yani. “Hocam, ben yazmak istiyorum.” dedim. “Yazıları size gösteriyorum, bana yardımınız olacak.” dedim. Örnekleri verdim. “Sen hangisini güzel buluyorsan onunla başla.” dedi. “Hocam ben güzel diye başladığımda yanılabilirim, ama en sade olarak şu..” dedim, “Doğru düşünmüşsün. Bence de bununla başla.” diyerek kolaylıklar diledi. Böylece hocanın da iznini alarak, yazmaya başladım. Bıkmadım, zor gelmedi bana. Zaman zaman İstanbul’dan uzaklaştım. Yalnız olacağım yerlere gittim. Kimsesiz yerlere, az insan olan yerlere gittim. Bazen kasaba köy arası yerlere gittim. Kimseyle konuşmadım, yazdım. Son surelere geldim, kısa zaten onlar. Yazarken, değişik kişiler tarafından çevrilmiş üç dört tane meal duruyordu masamın üzerinde. En anlaşılır kelimelerle, Türkçemizle yazmaya çalıştım. Bunun için de Tahir Kutsi Makal* günümüz Türkçesi ile yazmam için danışmanım olarak hep yanımda bulundu.” şeklinde anlatmıştır.*

* Türk şair, yazar ve gazeteci (d:1937 – ö:1999).

Görsel 56 (solda). Gazetelerin verdiği Etem Çalışkan'a ait el yazması, Kuran-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif kitapları. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 19.04.2014)
Görsel 57 (sağda). İstanbul Bağlarbaşı Kültür Merkezinde, Etem Çalışkan'ı öğle molasında ziyarete gelen bir kişi, Annesinin gazete eki olarak aldığı, Kuran-ı Kerimler ve Mevlid-i Şerif'i imzalattırken. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 19.04.2014)

Etem Çalışkan'ın bu anlattıklarından, aynı zamanda Kuran mealinin derlemesini de yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazım süreci ile ilgili olarak şunları anlatmıştır: *“Bazen bir hocanın yaptığı çeviri, öbürüne biraz benziyor biraz farklılıklar gösteriyor; şüpheye düşüyorum. O zaman da danışmanlara soruyorum. Bir hoca, bir de çok iyi Arapça bilen birisi, bir de yazar Tahir Kutsi Makal... Bir buçuk yıl başka bir alemde yaşadım. Yani inanç yalnızca şartları yerine getirmekle olmuyor, başka bir şey. Benim için o yıl kutsal bir yıldır, o çalışmalar... Bütün çalışmalar kutsaldır aslında. Ama bu bir din kitabı olduğu için daha değişik geldi. Son ayetlere gelince yazmadım, bıraktım. Ne zaman elime aldım sa kalemi gözümde yaş geldi. Ayrılık yaşı... O benim için bir günlük bir çalışmaydı ve bir hafta kadar sürdü. Böylece onu da tamamladım.”* (01.09.2014)

Etem Çalışkan, Kuran-ı Kerim'in yazım sürecini tamamladıktan sonra, basım aşaması ve dağıtım aşamasındaki yaşananlarla ilgili olarak ise şunları söylemiştir: *“Güneş gazetesi rotatif baskı* makinesinde bastı, Gazete kağıdına. Önemli olan içeriği. Bazıları karşı çıktılar, Kuran böyle kağıda basılmaz diye. En lüks kağıda bassan dahi, okumadıktan sonra, sırf onu Kuran diye alıp ipek bir kılıf içinde bir yere koyduktan sonra neye yarar. Okunması için yazıyorum ben onu. Okunuyor da basılanı. O halde*

* Rotatif Baskı: Bobin kâğıt rulosu kullanan, yüksek tirajlı baskılarda kullanılan bir ofset baskı yöntemidir. Basımın ardından kâğıtlara gereken boyutlarda kesilir ve ayrılır. Yüksek tirajlı baskılarda ölçek ekonomisi sağlar. (Ölçek ekonomisi: yüksek tirajlı üretimden dolayı parça başı maliyetin azalmasıdır.) (Ambrose, Harris, 2010:213)

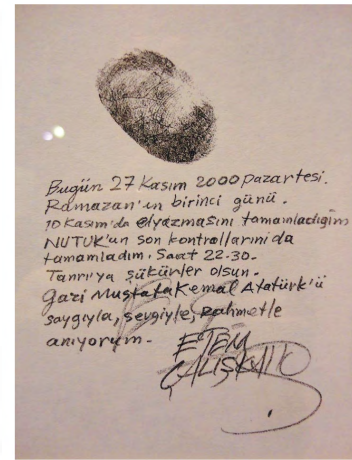
kağıdı birinci hamur olmuş, kuşe kağıt olmuş hiç bir şey değiştirmez. Ona rağmen, çok yüksek tiraj geldi. Böylece başarılı bir çalışma oldu. Ben de mutluyum. Güneş gazetesinden sonra, Kuran'ı Sabah gazetesi tekrar verdi; yani Sabah gazetesi, bir ramazan için tekrar baskıya aldı.”

Görsel 58, 59, 60. Güneş gazetesi tarafından basılan Kuran-ı Kerim'in iç sayfaları ve cildi. (Emrah Yücel arşivi)

Bu çalışmalarından gurur duyduğunu ve mutlu olduğunu dile getiren Etem Çalışkan, daha sonra Yunus Emre Divanı'nı yazmaya karar verdiğini söyleyerek, “Yunus Emre'nin, uluslararası sevgi yılı dolayısıyla Sabah Gazetesine, Yunus Emre Divanı'nı el yazması olarak önerdim. Onlar da kabul ettiler. Orada da onu yazdım. Sabah gazetesi gene bir ramazan armağanı olarak okurlarına verdi.” şeklindeki açıklamayı yapmıştır. Dolayısıyla Kuran-ı Kerim, Mevlid-î Şerif ve Yunus Emre Divanı olarak üç tane kitabı, kaligrafik bir şekilde yazdığını söyleyerek “Ama aklımda bir kitap daha vardı. Çanakkale'de siperlerden 1915 yılında 57. Piyade Alayının Komutanı Mustafa Kemal Şafakla Beraber, Mehmetçiklerle siperde kontroller yapıyor. Duvara yazılar yazmış Mehmetçikler. Dualar yazmışlar, sevgilisine annesine babasına selam yazmışlar. Mustafa Kemal bir yazıyı görüyor, çok etkileniyor. Sözün güzelliğinden değil, yazının güzelliğinden. Bunun üzerine hemen yaverine diyor ki, “Bu yazıyı kim yazıyorsa, bulun!” Getiriyorlar. Mehmetçik selamı çakıyor. “Ben yazdım Paşam.” diyor. “Nerede oturuyorsun?”, “İstanbul'da.”, “Sen şimdi hemen siperden çıkacaksın, İstanbul'a döneceksin. Yazı yazmaya devam edeceksin. Senin yerin boş kalmaz.” diyor. O kişi İstanbul'a dönüyor. Ben o kişiyi Emin Barın Hocamın atölyesinde tanıdım. Macit

Ayral* . Hattat Macit Ayral.” demiştir ve “Şimdi güzel yazıyı savaşın saniyesinde bile görüp etkilenen seven Gazi Mustafa Kemal’in nutkunu el yazısı ile yazmak bana görev değil mi?” diyerek el yazısı ile yazdığı üç kitaptan sonra Nutuk’u yazmayı kendine bir görev bildiğini ve bu duygularla Nutuk için de eskizler hazırladığını söylemiştir. Ve gelişmeleri, “O zamanlar Interbank... Cavit Çağlar’a duyurduk. Genel Müdürle görüşmemizi kabul ettiğini söylemiş. Gittik, konuştuk, kabul ettiler. Ve yazmaya başladım. 19 Mayıs 1998’de başladım yazmaya. 19 Mayıs tarihini özellikle seçtim. Samsun’a gidip orada başlamayı istedim.. İki yılı aşkın bir süre devam etti Nutuk’un yazılışı. Her gittiğim yerde yanımda taşıdım kağıtlarımı, kalemlerimi, mürekkeplerimi. Üç günlük bir yere gidiyorsam bile, gene yanımdaydı, gece gündüz... Çalışa çalışa geldik 1999’un 17 Ağustos’una. İstanbul sallandı. Marmara sallandı. İlk kurtarılabacaklardan! İlk işim yazdıklarımı dışarıya çıkarmak oldu. Arabanın arkasına koydum. Depremden sonra bile hep arabanın arkasında taşıdım ve tamamladım. Aralık ayıydı galiba, Atatürk Kültür Merkezinde bir gece düzenlendi. Nutuk Gecesi...” şeklinde anlatmıştır.

Görsel 61 (solda). Etem Çalışkan'ın yazdığı “Nutuk” giriş sayfası.
(Fotoğraf: Bünyamin Kınacı - 27.04.2015)

Görsel 62 (sağda). Etem Çalışkan Nutuk’u yazmayı bitirince, parmak izini de ekleyerek, yazdığı not.
(Emrah Yücel arşivi)

2000 yılında Nutuk’u yazmayı tamamladığını söyleyen Etem Çalışkan, yazım ve basım sürecinde yaşanan bazı sıkıntıları da dile getirmiştir. “1990 yılının Ocak ayı, 7’si galiba... Sabahleyin bir telefon, devlet el koydu bankaya! Nutuk’un daha ortasına bile

* (1891-1961) 20. yüzyılın Sülüs ve Celi Sülüste önde gelen Türk Hattatlarından.

gelmemişim. Çalışıyordum o saatte. Kalemı bir kenara koydum, mürekkebi kapattım. Hiç bir şey düşünemedim. Öyle kaldım, belki yarım saat belki bir saat. Kağıdı önüme aldım, kalemin ucunu temizledim, yeniden başladım yazmaya. Çünkü şöyle düşündüm. Ben buna başladım, bitirmeliyim!” (01.09.2014)

Etem Çalışkan bu işin aynı banka ile süreceğini düşünme sebebinin, o dönemde banka tarafından kendisine her ay yatırılan bir miktar paranın, yatırılmaya devam etmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bir taraftan yazmaya devam ederken, bir taraftan da tamamladıklarını bankanın Genel Müdürü’ne teslim etmiş fakat bir gün Genel Müdürün, bu kitabı basamayacaklarını söylemesi üzerine 2001 yılında Kültür Bakanlığınca iki cilt olarak, 2000 adet basıldığını ifade etmiştir. Tıpkı, Gazi Mustafa Kemal’in baskısını yaptırdığı kitabın orijinalindeki gibi; aynı renkte deri cilt, aynı iç kağıtlar, aynı şekil ve motifler ile birebir olarak...

3.4.1.2.4. İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe

Etem Çalışkan’ın kaligrafik olarak yazmış olduğu İstiklal Marşı ve Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi, kendisini tanımayan görmeyen kişilerle bile henüz ilkokul sıralarında otururken tanışmasını sağlayan önemli çalışmalarındandır. Etem Çalışkan’ın ellerinden çıkmış bu eserler, eğitimin temel kurumu olan okul binalarının girişinde, sınıflarda kara tahtanın üzerinde duvara asılı olarak duran, yine kendisinin sanatı ile oluşmuş Atatürk Portresinin sağında ve solunda, okuduğumuz kitapların ilk sayfalarında yer almıştır. Etem Çalışkan bu eserleri yazdığı dönemler için şunları anlatmıştır: *“Aslında bu konuda derin bir hikaye yok. Atatürk Portresi var ya, onunla birlikte ikisinin hatta üçünün bir arada olması gerekir diye düşündüm. Bunu benden birisi istemedi. Birinin istemesi de şart değil. Resmi makamlar hariç hiç bir çalışmamı istek üzerine yapmadım. İstiklal Marşı ve Hitabeyi daha ziyade okullar için düşündüm. Armağan etmek için...”* 1969 yılının 10 Kasım’ında yapmış olduğu Atatürk Portresi ile birlikte ve yan yana olması için yaptığını ve bu sebeple o portreye uygun olarak çalıştığını söyleyen Etem Çalışkan, şu sözleri ile devam etmiştir: *“Portre tek başına da olabilirdi ama üçü birlikte olduğu zaman bir çalışma birlikteliği olsun istedim. Benim kaligrafim ile çizdiğim resimlerde*

bir birliktelik vardır. Tabii ben öyle düşünüyorum, bakan ne görür bilmiyorum. Milli Eğitimdeki sınıflarda bunların üçü yan yana bulunmak mecburiyetinde, ama sadece şu asılacak bu asılacak diye bir şey söylenmemiş. Bir takım yayınevleri, kendilerince hazırlayarak bir set oluşturmuş ve satışa sunmuş; benimki satış malzemesi değil, armağan olarak... Okullarda yer aldı. İsteyenler oldu. Talimatnameye de aykırı değil, 50x70 cm boyutlarındaydı.” (27.04.2015)

Bu sözleri ile Türk Milletine armağan ettiği eserlere bir yenisini daha eklediğini ifade eden Etem Çalışkan, “Üçü bir araya gelince Türkiye Cumhuriyet’inin bir bölümünü yansıtır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur diyor. İşte bu yüzden önemlidir!” diyerek ayrılmaz parçalar olduğunu vurgulamıştır.

3.4.1.3. Yazı Sanatını Kullanarak Gerçekleştirdiği Diğer İşleri

“Şimdi elimizde bir pergel, kara tahta pergelleri var ya tebeşirle çizilen. Hangi öğrenciyi kaldırırsanız bana bir daire çiz diye, pergeli verdiğinizde herkes bir daire çizer. Hepsi de düzgündür, hepsi de güzeldir. Bazıları büyük, bazıları küçük olur aradaki fark! Ama elle çizin dersiniz daireyi herkes gene bir daire çizer, gene daire olur. Ama pergel gibi ruhsuz duygusuz olmaz. O tek çizgi üzerinde çizilenden başka daire olmaz pergelde. Onu el çizmiyor, pergel çiziyor. Ve Picasso diyor ki, en güzel daire elle çizilen dairedir. Benim için de bir düsturdur o. Bunu bilgisayara karşı konuşuyorum. Elle yazılan yazı en güzeldir.” (12.05.2014)

El sanatlarının temelini el emeğine dayandığını bu sözleri ile vurgulayan Etem Çalışkan, bir güzel yazı emektarı olmuştur. Araştırmanın bu başlığı altında, yazı ile ilgili anlatmış olduğu bazı hikayelerine yer verilmiştir. Telefonla kendisine ulaşan kişilerin istekleri üzerine, yaptığı bir takım işlerden bahsetmiştir. Bu işler, bazen davetiye yazdırmak isteyen bir gelin adayını kırmamak için yapılmış, bazen ise Mimar Sinan için hazırlanan bir projede, ısrarla kendisiyle çalışmak istediklerini söylemeleri üzerine eski yazı çalışmasını gerektiren işler olmuştur.

İstanbul'da, 20 Nisan 2014 tarihinde akşam üzeri, röportör ile birlikte Süleymaniye Camii ve civarındaki gezintiden sonra Etem Çalışkan'ın isteği ile Mimar Sinan'ın türbesi ziyaret edilmiştir. Sonrasında bu ziyaretin, Mimar Sinan ile ilgili bir anısını anlatabilmek için olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: *“Sanıyorum 15 yıl kadar önceydi. Bir telefon geldi bana, Almanya'nın resmi bir televizyonundan. Dediler ki, Alman televizyonu adına Ortadoğu'da bir belgesel çekeceğiz. Konusu Ortadoğu'da İslam Mimarisi. Bu Ortadoğu ülkeleri içinde Türkiye var, Irak var, İran var, Pakistan var. Türkiye ağırlıklı olarak, hatta asıl konunun sahibi de Mimar Sinan ve eserleri. Eserlerinin başında da Süleymaniye Camii ve su yolları, kemerleri ve hepsi var dediler. Ama Mimar Sinan'ın konuşmalarını yazan bir de hattatı var yanında dediler. Bu hattat bir yazı sanatçısı, kime sorduysak adres sizi gösterdi dediler bana. Teşekkür ederim ama ben bunu kabul edemeyeceğim. Bu çok güzel, şerefli bir olay. Keşke kabul edebilseydim. Ben eski yazı bilmem dedim. Yeni yazı sanatçısıyım dedim. Karşıdan telefonla konuştuğum kişiler aktarıyor tabii. Üzüldük dediler. Biz yine de sizin yazmanızı istiyoruz dediler. Ben de yeni yazıyla ister misiniz diye sordum. Bu belgesel için olmaz dediler. Birbirimize teşekkür ederek telefonu kapattık.”*

Görsel 63 (solda). Etem Çalışkan ile birlikte tarihi Süleymaniye Camii ziyareti.

(Fotoğraf: Abdullah Yurtyapar - 20.04.2014)

Görsel 64 (sağda). Etem Çalışkan ile birlikte Mimar Sinan Türbesi ziyareti. 20.04.2014.

(Fotoğraf: Abdullah Yurtyapar - 20.04.2014)

Muhteşem bir olay örgüsü oluşturarak, önce Süleymaniye Camii'ni gezdirip sonra Mimar Sinan Türbesini ziyaret ederek verdiği röportajda bu konuyu aktaran Etem Çalışkan, sözlerinin devamını şöyle getirmiştir: *“Bir kaç gün sonra, Alman televizyonundan bir telefon daha! Bu işi mutlaka sizinle yapmak istiyoruz. Ben de*

karşılıklı görüşelim dedim. Emirgân'daydı onların yeri. Emirgân'a gittim. Orada oturduk, görüştük.”

Etem Çalışkan bu görüşme esnasında, ısrarla kendisi ile çalışmak istedikleri için Mimar Sinan'ın belgeselinde yazılacak metinlerin bir kopyasını isteyerek, ne yazacağını bilmek istediğini belirtmiştir. Bu işin bir belgesel olduğunu bildiği için, yazıyormuş gibi yapılmayacağını, gerçekten yazması gerektiğini ve hiç de kolay olmadığını ifade ederek buna rağmen kabul ettiğini şu sözleri ile anlatmıştır: *“Ve aldım o yazıları, ne kadar çalışabildimse yalnız onlara çalıştım. Aynı büyüklükte... Kamış kalemle çalışıyorum. Nohudi renkte kağıt buldum onlara yazacağım. Onlara da kurşun kalemle çok hafif olarak, satır satır, baka baka yazdım. Kendi kendime denemeler yaptım. Bir kaç gün sonra, yapabileceğimi söyledim. Benim yapabileceğim sonuç bu dedim. Baktılar, olacak dediler. Divan Yalı'daki Çemberlitaş'ta Köprülü Kütüphanesi var. Tam köşe başında Basın Müzesi ile karşı karşıya. Bir de Sultan Mahmut Türbesi ile karşı karşıya. Cadde üzerinde her şey hazırlandı. Oraya gittik. Tam onun karşısında da Rahmetli Emin Barın Hoca'nın atölyesi var. Hoca'nın atölyesinde bir dolapta korudukları hat malzemeleri var. Araçları, gereçleri, mürekkepleri, kamış kalemleri, hokkaları... Tam klasik. Onları da oradan aldık. Dekorunu hazırladık ve ben oturdum orada yazdım. Çekimimi yaptılar ve o belgesel içinde benim de böyle bir varlığım oldu. Mimar Sinan'ın hattatı olarak. Mimar Sinan belgeseli, adı da “Hilal'in Altındaki Yıldızlar”. Almanya'da gösterimleri yapıldı.” (20.04.2014)*

Görsel 65, 66. Emin Barın'ın Çemberlitaş'taki atölyesinde, cam vitrin içerisinde korunan hat malzemeleri. (Fotoğraflar: Emel Kuru - 05.06.2014)

Etem Çalışkan, 12 Mayıs 2014 tarihli bir görüşmede ise gülümseyerek, başka bir telefon aldığını söylemiş ve şunları anlatmıştır: *“Bir gün bir telefon geldi. Etem Hocam ben evleniyorum dedi. Babasını annesini tanırım, tanınmış bir ailenin kızı, isimlerini söylemeyeceğim. Benim davetiyemi yazar mısın dedi, özel davetliler için. Tam yazdım bitirdim, bir telefon, Etem Hocam, yazma dursun, biz ayrıldık... Sonra aradan çok geçmeden, Hocam, bir başkasıyla nikahlanıyorum, acele davetiyemi yazıverir misin? İş enteresan görmeye başladığım için yapıyorum. Yazıp bitirirken tekrar bir telefon ve biz vazgeçtik... Epey zaman geçtikten sonra, bu sefer ciddi diye aradı beni, yazdım ve gerçekten nikahlandı. Burada o kızın güzel yazıyla sevgisi, oynayışı vardı. O yüzden yazdım.”* İşte bütün bu yaşananlar için, *“Kurgu Baştan sona yazı!”* demiştir Etem Çalışkan.

3.4.2. Ressam Etem Çalışkan

3.4.2.1. Resim Sanatına Başladığı Yıllar

Resim sanatı ile ilk tanışıklığının, ilkokul birinci sınıfta iken çizdiği at resmi olduğunu vurgulayan Etem Çalışkan, bunun yanında Göçük Köyü’ndeki yaşantısında doğa ile hep iç içe büyüdüğünü ve horozların, çiçeklerin, tarlaların resimlerini yaptığını söylemiştir. Bütün bunları, aslında kendisinin bilip fark etmediğini söyleyerek tıpkı yazı sanatında olduğu gibi yaradılışının bir sonucu olarak adlandırmıştır.

Etem Çalışkan resme olan ilgisini paylaşırken şu açıklamaları yapmıştır: *“Resim ve yazı... Aynı şey! Köy kahvesine girmezdik, korkardık, çekinirdik. Köylü boş zamanlarında oturup çene çalıp çay içerken onları izlerdim. Tip tip insanlar vardı. Onların portrelerini çizerdim. Keşke saklamasını bilseydim! İşte güzel yazı, resim, çizgi taa o zamanlar... O anlattığım şartlar içinde yönlendirici yok, bahseden de yok, resim yapmayı bilen de yok. Ama bizim köylülerin duvarlara gençliklerinde çizdikleri bir çok duvar resimleri vardır. Leylek resimleri en çok... Uzun gagası ile hiç bir kuşa benzemeyen çizimi de kolay geliyordu. Sevimli de oluyordu, uzun bacakları, kuyrukları ile...”* Sözlerini süründürürken, çocukken yapılan ilk resimlerin çiçek olduğunu ve

bunun günümüzdeki çocuklarda da devam ettiğini söylemiş, doğanın küçük yaştan beri insanlardaki tesirini vurgulayarak devam etmiştir. *“Beş kanatlı (yapraklı), altı kanatlı, yedi kanatlı, her ne kadarsa, bir de sarı kırmızı yapraklar... Neredeyse her köylü duvarlara bunları yapmıştır. Genç kızlar kanaviçe işlerler, bazı modelleri kendilerinden, renkleri nasıl bir uyum sağlar. Dokuma tezgahlarındaki çullar...çok güzel çiçeklerle onları işlerler ve hepsinin de isimleri vardır. Hangi rengin yanına hangi rengin koyulduğunu bilirler, onlar da eğitimsizler!”* (12.05.2014) Yaradılışından gelen yeteneğinin, kıymetini bilir şekilde kendisini çalışmaya adanmış olan Etem Çalışkan, başlangıçta eğitim almamış olmasına rağmen bu tutkusundan vazgeçmemiş olmanın gururu ile; *“İşte bendeniz resim yaparken, yazı yazarken böyle bir köy çocuğu... Hiç kimse yönlendirmeden güzellikler yönlendirdi.”* demiştir.

Ortaokulda resim dersleri almaya başladığı dönemler için de, *“Benim ilkokuldayken yaptığım defterler, hayranlıkla ele geçirildi. Renkli mürekkepler kullanırdım. Bir çok öğrenci de kullanmıştır ama benim yazdıklarım düzgündü. Derslerimde, Etem tahtaya kalk! Çalışmamışsın 2, ev ödevi 5 olurdu. En yüksek numara. Demek ki benim o derse yeteneğim, anlatma yeteneğim o kadar. Coğrafya dersi sevilmez mi, hele benim gibi bir doğa düşkününü, doğa aşığı bir insan coğrafyayı sevmez mi? anlatmazsan zayıfı alırsın tabii!”* şeklinde diğer derslerinden daha çok el yeteneği gerektiren derslerinin iyi olduğunu belirtmiştir. *“Çok arkadaşlarımla resimlerini çiziverdim defterlerine. Hoca bilirdi onların kendilerinin yapamadığını. Gene de yapılmış olduğu için not verirdi. Benim sayemde ortalamalarını yükseltirler, sınıf geçerlerdi”* diye eklemiştir.

Görsel 67. Etem Çalışkan'ın evindeki Atölyesinde hala üzerinde çalıştığı, tuval üzerine bir Atatürk çalışması. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)

Etem Çalışkan, “Sanatçı yalnız fırçayı kullanırken değil, boyayı kullanırken, kalemi kullanırken değil, tarlada karasabanda bile çizgi çizer. Desteler düzgün olur, başaklar aynı yönlerde birbiriyle eşit... bunun öğretisi yok, ama resim, yazı, edebiyat... Bunların öğretisi var. Yetenek geliyor geliyor toplanıyor eğitimde öğretimde...İşte orada kişi kendini buluyor!” derken, akademiye başladığı yıllarda aldığı eğitim ile gene aynı duygularla gerçekleştirdiği resimlerinde, çizgilerinin daha çok anlam kazandığını vurgulamıştır. Resim yapmayı bir ibadet gibi gördüğünü ifade ederken “Yüce yaratan sana yetenek vermiş, sen o yetenekleri kullanıyorsun. Kullanmazsan yaratana karşı durmuş olursun. O da bir ibadettir.” sözüne Yunus Emre’den bir sözü de ekleyerek; “Ne diyor Yunus Emre; Cennet cennet dedikleri birkaç köşk ve bir kaç huri, isteye versen anı, bana seni gerek seni. İşte eğer insan, bu ibadetinde, cennet avantajı için çalışıyorsa yanlış, insan olarak yaşıyorsa doğru!” demiştir.

3.4.2.2. Resim Alanında Yapmış Olduğu Çalışmalar

Görsel 68 (solda). Etem Çalışkan’ın, Hattat Hamit Aytaç’ı yazı yazarken resmettiği karakalem çalışması. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)

Görsel 69 (sağda). Etem Çalışkan’ın, Hattat Prof. Emin Barın’ı yazı yazarken resmettiği karakalem çalışması. (Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)

Etem Çalışkan, çocukluğundan bu yana resim yaptığını ifade ettiği için, eserlerini sınırlandırmak mümkün olmayacaktır. Fakat, birbirinden kıymetli eserleri içerisinde kendisinin de eşsiz bir çaba ile yaptığını ve en çok değer verdiğini söylediği eserleri, Atatürk portreleri olmuştur. Bu sebeple Atatürk portrelerinin ressamı olarak da tanınmıştır. Gazetelerde yayınlanan, renkli ve illüstratif bir çok çalışması olmuştur. Sadece Atatürk Portresi çalışmakla kalmamış, devlet büyüklerinin ve hatta, Osmanlı

İmparatorluğu'nun ileri gelen isimlerinin de portrelerini çalışmıştır. Etem Çalışkan bu alanda kendisini şöyle tanımlamıştır: *“Ben bir gazete ressamı olarak konuşmalıyım öncelikle. Çünkü mesleğim gazetecilik, sanatım resim yapmak. Fakat gazetelerdeki ressamın serbest çalışan ressamdan farkı vardır. Şöyle ki, gazete günlük bir yaşam içindedir. Ve milyonlarca okuyucuya gider aynı gün. Ertesi gün yeni bir gazete ulaşır insanların eline. Buna rağmen, gazetelerdeki yayınların etkisi okuyucu için bir ömürdür. Ömür boyu kalıcıdır. Onun için bir olaya bir kişiye dikkati çekmek için veya kalıcılığını ortaya koyabilmek için bir ressamın çizgileri hem kişiye hem olaya yeni bir dikkat çekiyor. İşte o bakımdan gazete ressamlığı serbest ressamların dışında bir takım kuralların içindedir; Yani mecburiyet içindedir. Çalışırken baskıyı düşüneceksin, koyduğun renklerde, çizgilerindeki ifadelerinde okuyucuyu düşüneceksin. O kişi ya da olay artık okuyucunun karşısına çıkmış olacağı için bir ressamın çizgileri önemlidir. İşte benim bunu eksiksiz yapmam gerekir. Bir kişinin portresini yapıyorsan, onu fotoğrafların dışında yapmak lazım. Fotoğraf fotoğraftır ama ressamın elinde başka bir etki kazanır.”* (27.04.2015)

Bir kişinin gazetede çizgi ile yayınlanmasını, o günün en önemli olayı olarak ifade eden Etem Çalışkan, *“Ben bunları çizerken, günde iki tane çiziyordum. Milliyet gazetesi, okuyucularına ek olarak verecekti. 1982’de Hürriyetten ayrılınca hemen ardından bunlara başladım. Her gün iki tane yayınlanacak. Akşamdan başlıyordum çizmeye. Levent’te oturuyordum o zaman. Saat ikiye kadar tamamlayıp Cağaloğlu’na gidiyordum, gazeteye yetiştiriyordum. Ertesi günkü gazete ile veriliyordu bu. Cağaloğlu’ndan dönüyordum, akşam oluyordu zaten. Biraz nefes almak falan derken, oturuyordum kurşun kalem ile yeniden çiziyordum. Sabahleyin de renklendiriyordum. Kontrol etmeye bile zaman kalmıyordu. Olduğu kadarıyla... Tabii biraz eksiklikleri oldu ama hoş görülsün.”* demiştir.

Bunun üzerine, bütün portrelerin derlenerek bir kitap olarak basıldığını söyleyen Etem Çalışkan *“Çağlar Boyunca Türk Büyükleri”* isimli kitapta derlenen bu portrelerle ilgili Mersin Fuarı dolayısı ile kendisinden sergi istendiğini ve orada bir sergi açtığını anlatmıştır. Mersin’de yaşadığı bir olayı da, *“Hatta şöyle bir hikayesi var.”* diyerek eklemiştir. *“Sergiden sonra Mersin’den döneceğim. Tabii davetli olduğum için Mersin*

Valiliği benim bütün masraflarımı karşılıyor. Dönüş günüm geldi, saat yaklaşıyor, elde biletim yok. Yetkili kişi ortalarda bulunamıyor ve olay valiye aksediyor. Vali demiş ki, biz kendisini çağırmadık, kendisi gelmiş, sergi isteğinde bulunmuş, yer vermişler deyince... İşte o zaman bütün bu resimlerin hepsini denize attım o akşam. Şimdi bu resimlerin hepsi Akdenizde!” diyerek Adana’ya gittiğini oradan da havayolu ile İstanbul’a döndüğünü söylemiştir. İstanbul’da bu olaydan haberdar olan gazeteci arkadaşlarının devreye girmesi ile resimlerden kurtarılabilir durumda olanlarının denizden toplatıldığını *“Bir kısmı batmış, bir kısmı ıslanmış falan... 30 mu neyse tam sayısını bilmiyorum. Sonra kurutmuşlar bana haber verdiler. Benden açıklama istediler, sana anlattığım gibi anlattım. İşte böyle bir olayın resimleri bunlar aynı zamanda. Artakalanları ben tekrar rötuşladım. Ve şuanda o denizden kurtarılanlar, Tarsus Belediyesinin koleksiyonunda... Ama hangileri bilmiyorum.”* sözleriyle anlatmıştır.

- Görsel 70 (solda). Etem Çalışkan’ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden “Gazi Mustafa Kemal Atatürk” portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:194)
- Görsel 71 (sağda). Etem Çalışkan’ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden “Fatih Sultan Mehmet” portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:60)
- Görsel 72. Etem Çalışkan’ın, Milliyet Gazetesi için resmettiği Türk Büyükleri serisinden “Yunus Emre” portresi. (Türk Büyükleri kitabından syf:31)

Bu hikayenin üzerine Etem Çalışkan’a, gazeteler için yapmış olduğu Atatürk Portrelerinin orijinallerinin kendisinde bulunup bulunmadığı sorulduğunda ise, *“Bir tanesi Londra’da kızımda. Milliyet gazetesinde yayınlanan ise yok oldu. Ben de bakmıyordum aslında. O zamanlar yazı işleri müdürü olan Bilgin Peremeci bir gün yürütmüş. Almış bir kontrplak üzerine yapıştırmış, onu da becerememiş, bazı yerleri*

kabarmış. Bir gün gazetede Bilgin'in geniş çekmecesinde buldum. Bu ne dedim. O kadar olacak dedi. Ben de o görmeden kendi yaptığımı çaldım. Ama ne oldu, başına ne geldi, yok oldu! Neden? Tuttum ben o kontrplağı arkadan ıslattım, kağıdı bıraksın diye. Ama ne yazık ki kağıdı da beraber eritmiş. Guaj boya da eridi. Yani o da öyle gitti. Öbürlerini hiç hatırlamıyorum. Klişesi var. O zamanki baskı klişesini aldım gazeteden.” cevabını vermiştir.

3.4.2.3. Tasarımlarıyla Etem Çalışkan

Çalışma odam, bazen birkaç santimetrelik cehennem, ama sonsuz bir cennet...

Etem Çalışkan (12.05.2014)

Etem Çalışkan, resim ve yazı sanatının yanında akademi yıllarında yönelmiş olduğu afiş alanında da çeşitli çalışmalar yapmıştır. *“Elbette bu kadar Atatürk sevgisiyle, Atatürk çalışmaları yapabileceğim başka işler de oldu şansıma. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 100. doğum yılı nedeniyle, TBMM tarafından yürütülen program içinde afişler de vardı. Bu afişlerin yapımı, rahmetli Mengü Ertel* ile benden istenmişti. Mengü ile beraber çalıştık, bizim evde. Tavan arasında bir atölyem vardı. Gece gündüz Mengü ile orada çalıştık. Tamamladık. Afişler bittikten sonra hepsini yaydık, ters olarak. Beş tanesine ben işaret koydum, beş tanesine de Mengü Ertel. Çevirdik afişleri öyle imzaladık. Bu afişlerden sonra, Mengü ile aramızda, yeni bir isim söylemi başladı. Ben ona Kemal diyordum, o da bana Mustafa diyordu. İkimiz oluyorduk bir Mustafa Kemal!”* Etem Çalışkan Mengü Ertel'i rahmetle anarak, okullarda derslere konu edilmesi gereken bir kişi olduğunun altını çizmiş ve yaptığı diğer işleri de şu sözleriyle özetlemiştir: *“1959 yılında Avrupa Basketbol Şampiyonası yapıldı. Onun madalyaları, diplomaları, amblemi... bunları da bendeniz yaptım. 1971 yılında, İzmir'deki Akdeniz Oyunları'nın afişleri, diplomaları, belgeleri... Yine onlara çalıştım. Birkaç Uluslararası çalışmalar da var ama onları hatırlayamıyorum. Grekoromen Dünya Şampiyonası vardı, onun da yine afişleri vardı...”* derken ardından şu sözleri de eklemiştir: *“Bir de Maliye Bakanlığı'nca darphanede basılan anı paralarının altın ve gümüş olarak kompozisyonlarını yaptım; onlar da basıldı. PTT Genel Müdürlüğü 1980 yılı içinde,*

* Mengü Ertel (1931-2000) 1998 yılında Devlet Sanatçısı ünvanı alan, grafiker ve afiş sanatçısıdır. Ayrıca, tiyatro dekorları hazırlamış ve program sunuculuğu da yapmıştır.

dört yıl Cumhurbaşkanlığı forsundaki 16 yıldızın ifade ettiği Türk Devleti Kurucularının pullarını çizdirdi bana. Onlar da her yıl dört adet olarak basıldı. Dört kere dört on altı...”

Görsel 73, 74. Etem Çalışkan'ın Ptt Genel Müdürlüğü için Türk Devleti kurucularının kullanıldığı pul tasarımları.(Etem Çalışkan arşivi) (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)

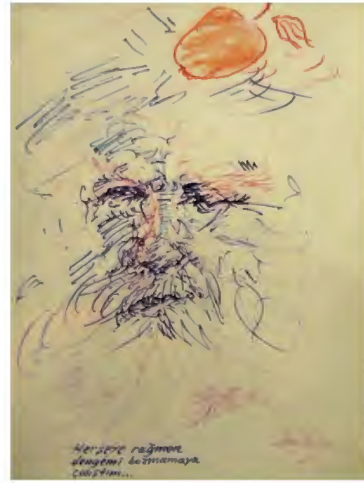
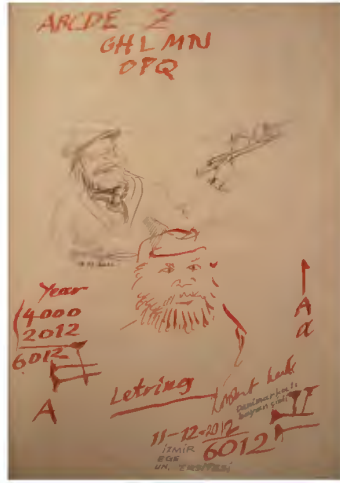
Sanatının kendisine para kazandıran bu yanlarını anlatırken, bir anısına da yer vermeden geçememiştir: *“Daha önce bir olaydan dolayı, çatı katındaki çalışma odamın tavanına iki dize yazmıştım, “Ne param var ne pulum ben de böyle bir kulum!” diye. 1980 yılında yaptığım paralar ve sonra yaptığım pullarla hem PTT Genel Müdürlüğü’nden pul hem de Darphaneden para sahibi oldum yani hem param oldu hem pulum oldu. Sonra o iki dizenin altına, şunları da yazdım, ‘Hem param var hem pulum, gene böyle bir kulum!’”* diyerek gülümsemiştir.

Tasarımcı yönü ile ilgili olarak sanatında da mesleğinde de bir bütünlüğü olduğunu söyleyen Etem Çalışkan, *“Ah ne güzel olurdu bir de şair olsaydım. Ama bütün hayat şiiirdir. Yaşayan da şairdir. Bütün şeyler kafiye gerektirmez, ölçü gerektirmez, önemli olan güzel düşünce, güzel söz...”* cümlesini eklemiştir.

3.4.2.4. İmzalarında 6000’li yıllar

Etem Çalışkan, bütün eserlerinin altına tarihi, örneğin “2015” yılı için “6015” olarak atmaktadır. Bunun sebebini şöyle anlatmıştır: *“Bana soruyorlar, çalışmalarını bitirdikten sonra, altına attığın imzanın yanına bir de tarih koyuyorsun. Bu yıl yapmış isen 6015 yazıyorsun. Bu ne ki? diyorlar. Ben de diyorum ki, günümüzden 6015 yıl önce Mezopotamya’da Sümerler yazıyı icat ettiler ve insanlık tarihi başladı. Bu bir milattır.*

Bu milat, adından anlaşıldığı gibi insanlık tarihinin miladı, başlangıcı olduğuna göre bu miladın öncesi yok. Bunun için benim miladım, yazının icat olduğu tarihtir. Elbette ki diğer milatlar vardır. Onlara da, ülkeler kendi tarihlerine kendi olaylarına göre milat diyorlar. Veya inanç dünyasının milatları var. İslam'ın miladı var, Hristiyanlığın miladı var. Ben bütün bunların birleşimini söylüyorum. İlk yazılan yazının adı, çivi yazısı. Kilden yumuşak çamur üzerine sert ağaç parçalarıyla yazılar yazıyorlar, şekiller yapıyorlar. Şekli çiviye benzediği için adı çivi yazısı oluyor. Ve böylece yazının icadından sonra gelişmeler devam ediyor. Roma'ya geçiyor, sonra Fenikeliler ilk alfabeyi, yani harfleri düzenliyorlar. Yazının icadından 3000 yıl kadar sonra. Yazı icat edilmemiş olsaydı, bugün insanlar karanlıktaydı. Tarih olmayacaktı. Taş Devri, Tunç Devri, Cilalı Taş devri... Bu devri ne diye anardık bilmem. Yazının icadı başlangıç! Bu bakımdan, ben resmî olmayan yazışmalar dışında, çalışmalarımnda, kendi bağımsız hür irademle böyle yazıyorum. Bütün insanlarla paylaşıyorum, onun için. Keşke herkes yazının icadını milat olarak görse.” (14.01.2015)

Görsel 75 (solda). Etem Çalışkan'ın arşivinden kendisine ait bir eskiz kağıdı.

(Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)

Görsel 76 (sağda). “Her şeye rağmen dengemi bozmaya çalıştım.” şeklinde bir not ile kendini resimlediği eskizi. (Emrah Yücel arşivinden)

3.4.3. Gazeteci Etem Çalışkan

“Güzel yazı ve resim mesleğim, gazetecilik ise işim (Uygur, 2014:36).” diyen Etem Çalışkan, gazetecilik yıllarını sanatından ayrı tutmuş fakat kendisi sanatından hiç ayrılmamıştır. Yeni Sabah, Zafer, Öncü, Dünya, Hareket, Akşam, Milliyet, Hürriyet gazetelerinde çalışmış ve bir çok dergiye iş yapmıştır.

3.4.3.1. Gazetelerde Çalışmaya Başladığı Yıllar

Etem Çalışkan, 1954 yılında Yeni Sabah Gazetesi’nde başlayan meslek hayatını şöyle anlatmıştır: “Bir rastlantı olarak, Yeni Sabah gazetesinden çağırdılar beni. Fotoğraflar üzerine yazı yazmak için, güzel yazı... Fotoroman yapacaklarmış, Türkiye’nin ilk fotoromanı olacakmış gazetelerde. Gittim. Genel Yayın Yönetmeni, Azmi Nihat Erman. Günaydın dedim, beni istemişsiniz, geldim. Anlattı bana ne istediklerini, fotoğraftan örnekler verdi. Sen bize deneme çalışmaları yap, yarın getir dedi. Aldım götürdüm. İlk defa fotoğraf üzerine yazı yazacağım. Hep bunları kendi düşüncelerim ile buldum. Nasıl yazılacağını, nasıl bir uç, nasıl bir mürekkep kullanılacağını... Nasıl guaj kullanacağımı, nerede kullanacağımı... Ve ertesi gün götürdüğümde, biraz bekle dedi, bekledim. Bir saat sonra, çalışmaya başlıyoruz seninle dedi. Elbette sevinilecek bir şeydi. Ama sevindiğim duygularımı hatırlamıyorum. Doğal bir şey gibi geldi bana. Öyleymiş...” İlk gazetecilik hayatının böyle başladığını söyleyen Etem Çalışkan, aynı gazetede ressam ve kaligraf olarak beş yıl çalıştığını belirtmiştir.

Yeni Sabah Gazetesinden ayrıldıktan sonra askerliğini yaparak gazetelere geri döndüğünü ve bu kez kısa süreliğine Ankara’daki Zafer ve Öncü gazetelerinde çalıştığını, bir yılı bulmayan bir süre sonra İstanbul’a geri döndüğünü, İstanbul’daki, Dünya, Akşam, Milliyet, Hürriyet gazetelerinde devam ettiğini, Hürriyet gazetesinden de emekli olarak ayrıldığını söylemiştir. Kendisine Ankara’ya neden gittiği ve o kadar kısa sürede geri dönme sebebi sorulduğunda şöyle anlatmıştır: “O zamanlar Zafer gazetesinde Bahadır Dülger vardı. Demokrat partinin milletvekili. Zafer gazetesi, Ankara’da demokrat partinin yayın organıydı. İstanbul’da da Son Havadis vardı. Bahadır Dülger bu gazetelerin başyazarı idi. Onun isteği ile gittim. Ankara’daki gazeteyi taşra gazetesi havasından kurtaralım biraz, İstanbul gazetesine dönüşsün

diye... O yüzden böyle bir maceramız oldu. Kısa sürme sebebi, 1960, 27 Mayıs ihtilali oldu. Aradan dokuz ay bile geçmeden gazete kapandı. Biz boşta kaldık. 27 Mayıs, ayın sonu gelmiş, maaş alınacak, para yok...” ve bunun üzerine İstanbul’a geri döndüğünü ifade etmiştir.

3.4.3.2. Gazetelerin ve Halkın O Dönemde Kaligrafi Sanatı Hakkındaki Bilgisi ve Kaligrafi Sanatına Bakışı

Kuşkusuz ki, harf devriminden sonra eğitimin de katkısıyla daha geniş bir kitleye ulaşan, toplumun resim ve yazı sanatına bakışını şekillendiren tek yayın organı gazeteler olmuştur. Bilgilerin halka ulaşmasını sağlayan mecra olması dolayısıyla sanat ve güncel iletişim ağı görevi gazetelerdedir. Bu durumu Etem Çalışkan şöyle ifade etmiştir: “Şimdi gelişen bu bilgisayar tekniği, elektronik gelişmeler falan, insan becerisini bir kenarda bıraktı ve kolaylaştırdı. Ondan önce bir ressamın ressam olarak yeri vardı, değeri vardı. Bir muhabir, bir yazar, bir çizer... Bütün bunların ayrı ayrı yerleri var. Haber en öndedir gazetecilikte. Asıl gazeteci muhabirdir, foto muhabiri... Peki neden ressama ihtiyaç var? Çünkü muhabir olayı gider görür, öğrenir ama görsel bir şey yok! İşte ressam orada gereklidir.”

Yaşadığı bir örnek üzerinden sözlerini sürdürerek, 70’li yıllarda Milliyet Gazetesi’ndeki ilk işini şöyle anlatmıştır, “Benim mesela hatırladığım şeylerden birisi, İstanbul’daki ilk banka soygunu! Belki Türkiye’de de ilkti bilmiyorum. Levent’teki Akbank’i soydular. Geldiler tabancaları dayadılar. Memurları yatırdılar yerlere, çekmecelerde ne kadar para varsa aldılar götürdüler. Şimdiki gibi kameralar da yok o zaman. Muavin gitti, fotoğraflarını çekti geldi. Gişelerin, çekmecelerin, çalışanların... ama olayın fotoğrafı yok. Onların anlatımı üzerine benim de gazete için ilk çizdiğim illüstrasyon “banka soygunu” oldu. Sonra Hürriyette çalışırken, İtalya’da iki uçak havada çarpıştı. Ama görsel bir şey yok elde. O da gene muhabirlerin anlatımına göre hatta uçakların türlerine göre, benzerlerini bulup havada çarpıştırarak resmettiğim bir iştir.” (27.04.2015)

Etem Çalışkan, Akşam gazetesinde çalıştığı yıllarda, yazı işleri müdürünün elle yazılan yazının dizgiden daha etkili olacağını düşündüğünü ve bu sebeple kendisinden bazı manşetler için yazmasını istediğini söylemiştir. Dönemin gazetelerinde kullanılan bu tür farklı yöntemlerin, ilgi gördüğünü ve farklılık yarattığını, ayrıca da habere daha etkili bir vurgu yaptığını ifade etmiştir.

3.4.3.3. Gazetelere Yapmış Olduğu Çalışmalar

Görsel 77 (solda). Etem Çalışkan'ın, Atatürk'ün 100. yaşı için, Hürriyet gazetesine yaptığı Atatürk portresi. (Emrah Yücel arşivinden)

Görsel 78 (sağda). Etem Çalışkan'a ait bir Atatürk Portresi. (Emrah Yücel arşivi)

Etem Çalışkan, gazeteler için yapmış olduğu işler için şu açıklamaları yapmıştır: *“Gazetelerde değerlendirmelere göre öne çıkan, haber değeri yükselen dünya siyasetçilerinin portrelerini, devlet adamlarının portrelerini çiziyordum. Onlar da birinci sayfada yer aldığı zaman baş haber olarak değerlendiriliyordu. O kişi günün en önemli haber kişisi oluyordu. Sonra, Yapı Kredi Bankası'nın 10. yıl afişi ilk afişim ve önemli bir bankanın 10. yıl afişiydi. Her yerde, gazetelerde, dergilerde, tabelalarda, yollarda, köprülerde o yıl hep o kullanıldı. Bunlar biraz da beni doyuran şeyler. Eminönü'nden Kadıköy'e geçerken o köprüdeki asılı tabelaları görmek. Unuturdum lokantaya uğramayı. Açlığımı unuturdum. Benim için yaptıklarım önemli şeyler. İstanbul'u bilmem, henüz sanatla yeni tanıştığım zamanlar, afişle yeni tanışıyorum. Ve*

en ileri afiş sanatçılarının yer alması gereken yerde benim bir afişim yer alıyor.” şeklinde kendi başarıları ile geldiği yere şaşırıldığını ifade etmiştir.

Ressam Etem Çalışkan bölümünde bahsedilen, gazetecilik yıllarında yaptığı portrelerin derlendiği “Çağlar Boyunca Türk Büyükleri” isimli kitabı imzaladıktan sonra, *“Hatırladığım bir şey var!”* diyerek şu sözleri eklemiştir: *“Milliyet’te Hürriyet’te ve Güneş Gazetesi’nde tiraj rekorları vardır. Milliyet Gazetesi’nde bu Türk Büyükleri yayınlandığı zaman, satış müdürü gelip bana teşekkür etmişti. Çünkü satış müdürü tirajdan sorumludur ve yükseliş olduysa bu bir başarıdır.”* Gazetecilik yıllarındaki başarısını bu sözleri ile gözler önüne seren Etem Çalışkan Hürriyet gazetesine yapmış olduğu bir Atatürk portresinin de şu an Çağlayan’daki Adliye binasında *“Adalet mülkün temelidir”* sözünün üzerinde yer aldığı bilgisini paylaşmıştır.

50 yıla yakın gazetecilik yaptığını söyleyen Etem Çalışkan, gazeteler için yaptığı diğer işleri şöyle sıralamıştır: *“Günlük ressamlığımın dışında, bir de belirli günler için gazetelerde kompozisyonlar yer alırdı. Değerlendirmeler... Bunlar, 10 Kasım, Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs Bayramı, 23 Nisan Bayramı, 30 Ağustos Bayramı ve hatta iki dinî bayram, Ramazan ve Kurban Bayramı.”* Bu yıllarda da günün anlam ve önemine göre yaptığı tasarımlarına yer verildiğini ve her yıl tekrarlandığı için ilgi ile beklendiğini belirtmiştir.

3.4.4. Eğitimci Etem Çalışkan

Etem Çalışkan’a, akademinin ikinci sınıfında afiş bölümüne geçince, *“kaligrafi sanatınız nasıl oldu da bu kadar öne geçti?”* sorusunu, *“Yaşam, zaman ne getiriyorsa, yıllarla beraber her şeyi getirmiyor mu? Yazıyı da getirdi. Emin Hoca ile dostluğu da getirdi bana. Bu ayrıca oraya konmuş da ben oraya gideyim, onu oradan alayım, onunla oturayım, yiyip içeyim meselesi değil. Yani zamanı yaşıyoruz. Ben böyle yaratılmışım, sen böyle yaratılmışsın. Geldik buraya oturduk. Var mı böyle bir programımız? Eskişehir’e geleceğim, Emel Kuru ile tanışacağım, yani asıl adı İncir*

*Kuşu** ile tanışacağım. Geleceğimiz böyle ve aylar değil, yıllardır dostlukla konuşmamız anlatmamız devam ediyor. Bunlar kendiliğinden gelen bir oluşum. İşte aynı şekilde, Emin Hoca'nın benim yazıya olan yetenek yakınlığım, yaratılışım... Bir de Emin Hoca'nın iyi hoca oluşu... İyi sanatçıdan başka bir de iyi hoca var. Hocalık yani öğretmenlik, meslektir. Güzel yazı yazmak ise sanattır. Öğretmen güzel yazı yazar, ama sanatçı değildir. Öğrenmiştir, öğrenci yetiştirir o. Her öğrenci de güzel yazı sanatçısı değildir. İşte benim yazıya yönelişim, böyle başlangıcı olmayan bir yöneliş.” şeklinde cevaplamıştır.

Bu araştırma süresince, gözlemlenen şudur ki, Etem Çalışkan, güzel yazı ve eğitimcilik vasıflarını tek bir bedende buluşturmuştur. Bugün (23 Nisan 2015), 87. yaşının içinde olan ve bıkmadan yorulmadan, genellikle toplu taşıma araçlarını kullanarak halk ile doğa ile temas içinde, neredeyse haftanın her günü belirli merkezlerde dersler vermektedir. “Yediden yetmiş” deyimini doğrular şekilde öğrenci kitlesine sahiptir ve her biriyle aynı yaşın sahibi olabilmektedir. Yazı ile geçirdiği ömründe, deneyimlediği yazıyla ilgili olsun veya olmasın pek çok şeyi, sınıf ortamlarında paylaşarak, sohbet eşliğinde keyifli dersler vermeye devam etmektedir.

Görsel 79 (solda). Etem Çalışkan ve Fatih Hırka-ı Şerif Vakfında, Kaligrafi sınıfı. (Fotoğraf: Emel Kuru - 22.12.2013)

Görsel 80 (sağda). Etem Çalışkan ve Bağlarbaşı Kültür Merkezi İsmek Kursu kaligrafi sınıfından bir öğrencisi. (Fotoğraf: Emel Kuru - 21.12.2013)

* “İncir Kuşu”, Etem Çalışkan'ın, Röportör için kullandığı isimdir. Hem memleketinin Aydın olması hem de kendi tabiri ile ufak tefek olması bakımından, ilk tanışma anından beri röportörün kendi ismini değil bu takma ismi kullanmıştır.

Etem Çalışkan, her görüşmede tekrar tekrar yazının tarihinden bahsedip, bunlardan birinde şunları söylemiştir: *“Arap yazısı bir çok ülkeleri etkilemiştir. Roma’dan sonra Latin alfabesi doğmuştur. Bizim şuanda kullandığımız Latin harfleri, Türk Alfabesi olarak 29 harfli ve Osmanlı Dönemi Arap harflerinden düzenlenmiştir. Şu anda ülkemizde ikisinin de dersleri verilmektedir. Ben, İsmek’te* beş yıl önce yazı dersi vermeye başladım. Ve hayatımda da ilk defa yazı dersi veriyorum. Sonra Fatih’te Hırka-ı Şerif Vakfında başladım. Sonra Küçükçekmece’de başladım. Orada bir akademi kuruldu. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesinin de ilgisiyle. Böylece, yazı kurslarında öğrenci yetiştirmekteyim ve ben de onlarla birlikte çalışmaktayım. Çalışmanın son noktası yoktur, sanatın son noktası yoktur!” (14.01.2015)*

Görsel 81. Bağlarbaşı Kültür Merkezi İsmek Kursu kaligrafi atölyesi.
(Fotoğraf: Sevda Karışık Çitören - 21.12.2013)

* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları

3.5. ÖZEL HAYATI

“Küsmek güzel şeydir, ardından barışmak varsa...”

Etem Çalışkan

Sanat ve meslek hayatının yanında Etem Çalışkan’ın özel hayatına da değinmek gerekirse, küskünlüklerini de fırsat bildiği ve en az sanatındaki kadar başarılı olduğu mutlu bir aile tablosu çizdiği görülmektedir. Kendisinin aile oluşumunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Bu inişli yokuşlu yaşam şartları içinde başlayan, öğrenim yılları, gazetecilik yılları yanında bir de sosyal hayatım var benim. Evlilik... Yıl 1958, 24 Ocak, kış ortası. Çok sıcak bir evlilik yaptık! Güngör Hanımla... Bugün 57 yıl oluyor. Hiç kimse benim evliliğim dümdüz tek çizgi üzerinde devam etmiş diyemez. Diyorsa yalandır. Çünkü hayat şartları insanlara küskünlük de getirir, ardından barış da gelir. En güzeli kısa vadeli küskünlük, uzun zamanlı barış. Barışmayacaksanız küsmeyin, barışacaksanız küsün. Onun için 57 yıllık hayatımız, şartlarını saymıyorum. 57 yıllık mutluluk diyeceğim.”* (14.01.2015)

Görsel 82 (solda). Etem Çalışkan ve Eşi Güngör Hanım’ın Düğün gününden bir fotoğraf.
(Fatoş Sarıgül Arşivinden)

Görsel 83 (sağda). Etem Çalışkan, Eşi Güngör Hanım ve büyük oğlu. (Fatoş Sarıgül Arşivinden)

Sözü geçen 57 yıllık sürede Etem Çalışkan ve Eşi Güngör Hanım, üç çocuk ve üç de torun sahibi olmuştur. İki oğlu bir de kızı olduğunu söylerken torunları için özlemle şu cümleleri kurmuştur: *“Büyük torunum Zeynep şu anda Bodrum’da Güzel Sanatlar Fakültesinde, Heykel bölümünde. Neredeyse bitirmek üzere, başarıyla devam ediyor. Kızım Londra’da yaşıyor. O yüzden, diğer iki torunum Londra’dalar, büyüğü Sinem,*

küçüğü Sinan. Sinem Liseyi bitirmek üzere. Öğreniminin dışında iyi bir de müzik sanatçısı. Piyano ve Flüt çalıyor, konserler veriyor grup halinde. Sinan da çello çalıyor. Ve böyle, okullarının dışında torunlarını, sanatın müzik ve heykel dallarında devam ediyorlar. Ben onlara da herkese de sanat yolunda başarılar diliyorum.” (14.01.2015)

Görsel 84 (solda). Etem Çalışkan ve Torunları. (Fotoğraf: Emel Kuru - 14.06.2015)
Görsel 85 (sağda). Etem Çalışkan ve Eşi Güngör Hanım. (Arzu Ünal Arşivinden)

Banka emeklisi olan eşi Güngör hanım ise “*Kısmetmiş işte!*” diyerek Etem Çalışkan ile Ankara’da, bankada tanıştıklarını söylemiş ve Etem Çalışkan’ın hayatındaki yeri için şu sözleri söylemiştir: “*Etem’le iftihar ediyorum. İnsan olarak da, koca olarak da, baba olarak da çok iyi bir insandır.*”

3.6. GÜNÜMÜZDE SÜRDÜRDÜĞÜ YAŞAMI VE SANATI

Etem Çalışkan, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz İstanbul Beşiktaş Kafka Kafe’deki son görüşmeye, elinde rulolar ve bir takım poşetlerle gelmiştir. Yaklaşık bir saat süren sohbetin sonunda, “Bugünlerde yazı hocalığı dışında neler yapıyorsunuz Hocam?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde her zaman taşıdığı sanat aşkı ile yapmayı planladığı bir tablodan ve üzerinde çalıştığı bir sergi projesinden bahsetmiştir. “*Tarsus Belediyesi, uzunca bir yarenlik alanı düzenlemiş, trafiğe kapalı bir alan. O alanın ortasına santayorum 22 kişinin büstlerini koymuşlar. Tarsus’ta iz bırakmış ünlüler. Hayattan göçmüşleri de var, yaşayanları da... Bir de Tarsus Belediyesi çok güzel bir okuma salonu açmıştı. Böyle bir takım şeyler olunca Ticaret Odası bir eserimle benim de yer almamı istemiş. Beni çağırdılar, gittim. Gezdik, baktık, ne istediklerini konuştum. Bir*

Atatürk portresi ve Atatürk'ün görüşlerini içeren bir kompozisyon yap dediler. Bugün beni bu malzemelerle yakaladın. İşte bu malzemeler onun için. 1 metreye 1,5 metre, yağlı boya tuval yapacağım.” demiştir.

Görsel 86. Tarsus Belediyesi'nin Etem Çalışkan adına açtığı okuma salonu.
(Erişim Tarihi: 06.01.2015)

Görsel 87. Son röportajın ardından Beşiktaş sahilinde yapılan yürüyüş.
(Fotoğraf tarihi: 27.04.2015)

Kişisel bir sergi planının da hikayesini anlatarak şu sözleri ile devam etmiştir: *“Çalışmalarımı bazen kağıt, bazen karton, bazen mukavva ve biraz da tuval üzerine yapıyorum. Bazıları küçük bazıları da kocaman olsun istiyorum. Denemeler yapıyorum. Çalışmalarımı “hurdacı” adı altında topluyorum. Çünkü hurdacılar hiç kimsenin gezmediği yerlerde gezerler. “Hurdacı!” diye bağırlar bazı evlerin pencerelerinden ses alırlar. Eskici değil bunlar, hurdacı. Ben bazen onların arabalarına bakıyorum, her şey var! Bakarsın adı sanı unutulmuş bir kitap, bakarsın radyo, plak... Ve bu gözlemlerimle, hurdacı arabalarının bir kültür arabası olduğunu görmeye başladım. Onlara kültür yükleniyor. İşte onların içinde olanları da olması gerekip olmayanları da düşünüyorum kendimce. O kültür arabalarının içine bazılarını yazıyla bazılarını resimlerle kompozisyonlarım yerleştiriyorum. Ama bunun yanında takıldığım bir şey daha var. Arka manzarasında, ne yazık ki diyorum, konutta, mimaride çağdaşlaşma diye isimlendirilen, gökyüzüne uzanan o kazıklar... Ve onların yapım malzemesi vinçler... Bütün İstanbul gökyüzü onlarla kaplı. İşte kültürü hurdacıda toplarken, hepsini birden yok eden gökdelenleri de kompozisyonlara alıyorum. Böyle çalışmalar içindeyim. Yani bir sergi planım var ve ismi “hurdacı”.” (27.04.2015)*

4. UYGULAMA ALANLARI

4.1. BELGESEL FİLM

4.1.1. Konu

Tipografi ve kaligrafi alanında, Türkiye'nin önemli eğitimcilerinden, Emin Barın'ın atölye öğrencisi olan Etem Çalışkan, 1928 doğumlu, harf inkılabından bu yana var olan bir üstattır. Bu üstat, 87 yıllık geçmişinde, Atatürk'ün ve bir çok önemli ismin portrelerini yapmış, İstiklal marşı, Gençliğe hitabe, Nutuk ve Kuran-ı Kerim'i el yazısı ile yazmış, Atatürk'ün imzasını günümüzdeki haline getirmiş, hocası Emin Barın ile Anıtkabir duvarlarındaki yazıları tasarlamış değerli bir isimdir.

Belgeselde Türk kaligrafisinin başlangıcından günümüze kadar geçirdiği süreç ve bu süreç içerisinde edindiği bilgi ve tecrübelerine yer verilecektir.

4.1.2. Amaç

Bu belgesel filmin yapım amacı;

- Türk Kaligrafi Tarihini ele almak,
- Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilen süreçte Türkiye'de yazı ve eğitim alanındaki durumlara Etem Çalışkan'ın aracılığı ile ışık tutmak,
- Etem Çalışkan'ı, hayatı boyunca edinmiş olduğu bilgi ve deneyimleri ile kalıcı kılmaktır.

4.1.3. Yapımda Yer Alacak Kişiler

Belgeselde yer alan ana karakter Etem Çalışkan'ın kendisidir. Hayat hikayesini, hatırladığı tüm noktaları ile dile getirmiştir. Belgele, Etem Çalışkan'ın bu anlatımları temel oluştururken, kendisi ile bire bir ilişkileri olan yakın çevresinin de görüşlerine başvurulmuştur. Bu bağlamda, kaligrafi ve hat sanatı ile ilgilenen dostları, üniversitelerde bu dersleri veren daha genç akademisyenler, ve bu sanata eğilim göstermiş ekol takipçileri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler, Etem Çalışkan'ın yaşamından ve kişiliğinden bahsetmişlerdir.

4.1.4. Filmin Akışı

Film modüler yapıda olacaktır.

Belgesel filmin süresi dakikadır.

Etem Çalışkan'ın, “Günaydın” demesi ile başlayacaktır (Günün her saatinde Günaydın diyerek selamlaşmasından yola çıkmıştır).

Dış ses kullanılarak, Etem Çalışkan'ın hayatı -doğumu, eğitimi ve İstanbul'a gelişini anlatılacaktır. Dış ses ile eş zamanlı olarak, ilgili görsellere yer verilecektir.

Etem Çalışkan ekranda belirerek, ilköğretiminden akademiye gelene kadar geçirdiği süreçten bahsedecektir.

Dış ses kullanımıyla akademiye başladığı yıllara dair özet bilgi verilecektir.

Tekrar, Etem Çalışkan'ın kendi dilinden, İstanbul'daki ilk yılları yansıtılacaktır.

Sonrasında, Etem Çalışkan'ın arkadaşları olan Yrd. Doç. Dr. Savaş Çevik ve Müh. Şinasi Acar'ın ifadelerine yer verilecektir.

Dış ses Kullanımı ile gazetecilik yıllarındaki önemli işlerinden bahsedilecektir. Eş zamanlı olarak görsellere yer verilecektir.

Günümüzde kaligrafi sanatını sürdüren ve üniversite ortamlarında derslerini veren akademisyenlerden, Yrd. Doç. Mehtap Uygungöz, Prof. T. Fikret Uçar ve Yrd. Doç. Ali Rıza Özcan' Etem Çalışkan'a dair duygu ve düşüncelerinden bahsedeceklerdir.

Dış ses kullanılarak, günümüzdeki yaşamı ve özel hayatı hakkında bir bağlayıcı cümle kullanılarak, tekrar Etem Çalışkan'ın kendi ifadelerine yer verilecektir.

Ekol takipçisi olan ve İstanbul'da kendisi ile sık sık görüşüp fikir alış verişi yapan isimlerden, Emrah Yücel ve Erhan Olcay'ın görüşlerine yer verilecektir.

Etem Çalışkan'ın eserlerinin görsellerine yer verilerek sonlandırılacaktır.

4.1.5. Teknik Detaylar

Belgesel verilerinin oluşturulmasında, *Canon Legria HF G25* ve *Sony HDR – PJ200* model olmak üzere iki el kamerasından yararlanılmıştır. Fotoğraf çekimleri, *Nikon D80* model yarı profesyonel fotoğraf makinesi ile ve zaman zaman yedek olarak bulundurulmuş, *Canon A2200* ile gerçekleştirilmiştir.

Belgesel Filminin kurgu aşamasında, Adobe Premier ve Adobe After Effects kurgu programlarından yararlanılmıştır. Fotoğrafların işlenmesi için ise, Adobe Photoshop programı kullanılmıştır.

4.1.6. Sonuç

Türkiye'de sanatta ve bilimde önemli isimlerin değeri kaybedildikten sonra anlaşılmıştır. Bu görüşü yıkmak adına, biyografik bir değer taşıyan bu belgesel, Etem Çalışkan'ı insanlık var olduğu sürece yaşatması bakımından, önemli bir misyona sahip olacaktır.

4.1.7. Belgesel Gösteriminden Kareler

Görsel 88. Belgesel gösteriminde yer alan sunum paftaları.

Görsel 89. Belgesel gösterimi.

4.2. KİTAP TASARIMI

4.2.1. Kapak Tasarımı

Kitap tasarımında modern bir tutum izlenmiştir. Arap alfabesinin kullanımı ile icra edilen Hat sanatını modern bir yüz ile buluşturarak yeni bir bakış açısı getiren Emin Barın'ın öğrencisi Etem Çalışkan da eserlerinde güçlü renkler ve modern bir tavır sergilemektedir. Kitap kapağının tasarımında bu tutumun yol açtığı bir yaklaşım izlenmiştir. Renklerin dünyasındaki, zıtlıkların oluşturduğu uyumlu birlikteliği, tasarım yüzüne de yansıtarak, geçmiş ve gelecek arasında mesafe yaratan bu karşı koyuşun varlığı gösterilmek istenmiştir.

Kapakta kullanılan Etem Çalışkan'ın imzası, röportörün defterine attığı bir imzadır; sanatçının eserinin bir kesiti kullanıldığı için imzayı içeren kısma yer verilmemiştir. Dolayısıyla, imzanın kullanımı, hem kapaktaki eserine hem de oluşturulmuş olan kitabın tamamında bizim için gösterdiği emeğine karşılık gelmektedir.

Tasarım alanı 24x28 cm olarak belirlenmiştir. Kapak tasarımının zeminini oluşturmak için Etem Çalışkan'a ait bir çalışmadan yola çıkılmıştır. Tipografi tercihi Gotham ve Chaparral font aileleri yönünde olmuştur. Gotham font ailesinin modern yapısı ile güncellik, Chaparral font ailesinin serifli yapısı ile geleneksellik yansıtılmak istenmiş böylece eski ve yeninin birlikte kullanımına bir vurgu yapılması amaçlanmıştır.

Görsel 90. “Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan” isimli kitabın kapak tasarımı

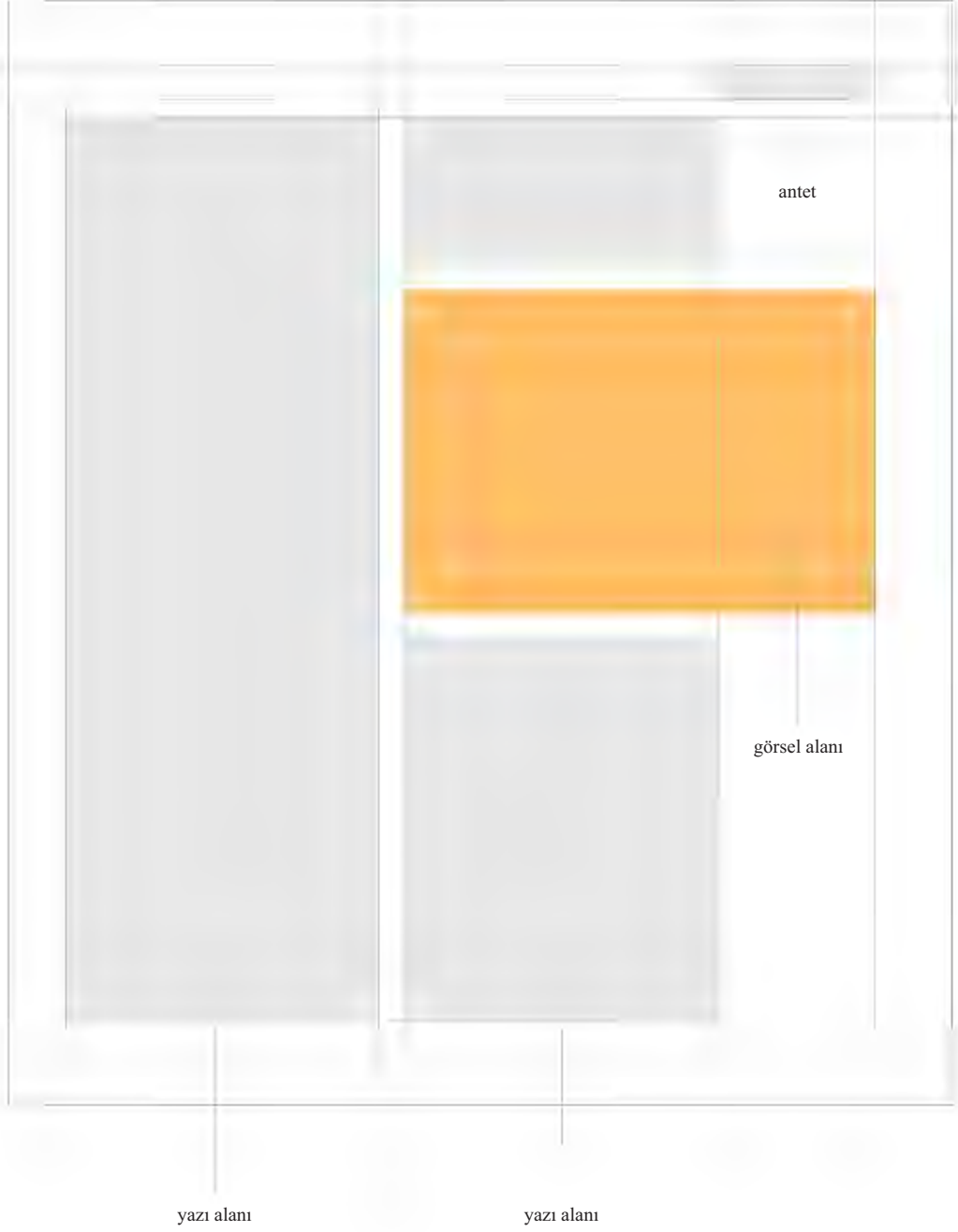
Kitap dijital çıkış alınarak dikiş ve yapıştırma tekniği kullanılarak, sert kapaklı ve şöviz (gömlük) tekniği uygulanarak ciltlenmiştir. Arka kapakta, sanatçının kısa bir biyografisine yer verilmiş ve fotoğrafı kullanılmıştır.

Kullanılan renkler, ön kapakta kullanılan sanatçıya ait eserden alınmış olup, bir takım efektler uygulanmıştır. Bu uygulamada, Adobe Photoshop ve Adobe InDesign programlarından CC sürümünden yararlanılmıştır.

4.2.2. İ Sayfa Tasarımları

İ sayfa tasarımında 24x28 cm olan tasarım alanı içerisinde çift blok sistemi kullanılmıştır. Chaparral Pro - Regular olarak yazılan düz metinlerin puntosu 11, satır aralığı 17 verilmiştir. Tırnak ii ifadeler, alıntılar ve Etem alışkan'a ait cümlelerde Chaparral Pro – İtalik, 11 punto ve 16 satır aralığında oluşturulmuştur.

Ana başlıklar Chaparral Pro – Bold font tercihinde ve 13 punto, 15 satır aralığı ile Majiskül; Ara başlıklar aynı font ile 13 punto, 15 satır aralığı ve minüskül olarak kullanılmıştır.

Görsel 91. İç sayfa tasarımlarının grid yapısı.

4.3.3. Fotoğraflar

Görsel 92. Ön kapak.

Görsel 93. Giriş Sayfası.

Görsel 94. Kredi ve iç kapak sayfası.

Görsel 95. İçindekiler sayfası.

Görsel 96. Birinci bölüm giriş sayfası

Görsel 97. Birinci bölüm metin sayfaları.

Görsel 98. Birinci bölüm metin sayfaları.

Görsel 99. Birinci bölüm metin sayfaları.

Görsel 100. İkinci bölüm giriş sayfası.

Görsel 101. İkinci bölüm metin sayfaları.

Görsel 102. İkinci bölüm metin sayfaları.

Görsel 103. Sanatçının eserlerine geçiş sayfası.

Görsel 104. Eserlere yer verilen sayfalar.

Görsel 105. Eserlere yer verilen sayfalar.

Görsel 106. Eserlere yer verilen sayfalar.

Görsel 107. Bitiş sayfası.

Görsel 108. İç kapakta yer alan CD.

Görsel 109. Arka kapak.

SONUÇ

Belirli bir gelişim süreciyle, geçmişten günümüze ulaşan sanatların emektarlarına, hayatta iken verilmesi gereken değeri göstermeyi amaçlayan, “Türk Kaligrafi Tarihi Özelinde Etem Çalışkan” isimli bu araştırmada, yazı sanatının Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile geçirdiği süreç ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Kalıcı bir eser, yazılı bir kaynak halini almış bu araştırmanın içeriğinde, üstat Etem Çalışkan, kendi ifadeleriyle, sanatını ve yaşamını bu konuyla ilgilenen kişilerle paylaşmıştır.

Etem Çalışkan, kaligrafi sanatının günümüzde hayatta olan ve çalışmalarını sürdüren en tecrübeli ustasıdır. Yurt dışında eğitim alarak, yazı sanatı hakkında edindiği bilgi ve deneyimlerini Türkiye’ye taşımış olan Emin Barın’ın öğrencisi olmuş ve geçmiş ile günümüz arasında köprü kurmuştur. Sanat, erişilmesi ve geliştirilmesi zaman ve emek isteyen bir yoldur. Bu yolda deneyimli isimlerden faydalanmak, nitelikli bilgiye ulaşmak açısından önemlidir. İleriye dönük somut belgeler ile, bire bir tanımlara ulaşmak mümkün olmasa da bu deneyimli isimlerin geçmişlerinden çıkarımlar yapmak mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, Etem Çalışkan ile yapılan görüşmelerde, hayat hikayesini dinlerken, sanata olan bakış açısı gözlemlenmiştir.

Cumhuriyet dönemi ile yaşanan değişikliklerin en köklüsü olan harf devrimi sonrasında, Latin alfabesinin kullanımıyla kaligrafi sanatı gelişim göstermeye başlamıştır. Hem ihtiyaçları karşılayan hem sanatsal güdülerin dışavurumunda araç niteliği kazanan yazı, başlı başına bir sanat malzemesi olmuştur. Geçmişten günümüze bu sanatın önemli icracıları olmuş ve olmaya da devam etmiştir. Usta çırak ilişkisi ile gelişim göstererek nesilden nesle aktarılmıştır. Bu zincirin önemli halkalarından birini oluşturan ve bilgi paylaşımını bugün de sürdüren Etem Çalışkan, ilgisini ve paylaşımlarını esirgemeyen, ulaşılabilir bir kaynaktır. Araştırmanın temelini oluşturan fikir, bu ulaşılabilirliği vurgulamak ve hayatta olan, tarihe tanıklık eden kıymetli üstatların, sanatları ile birlikte incelenerek haklarında detaylı bilgiye ulaşımı sağlamak aynı zamanda da farkındalık yaratmak olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAP

- Acar,Ş. (1999) *Türk Hat Sanatı, Araç Gereç ve Formlar*. İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları.
- Aksel, M. (1967) *Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Ateş, T. (1989) *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Adem, M. (2000) *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Eki
- Aktan, H.O., Ataç, K., Şahinöz A. (2012). *Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*. (Ed: Bahaeddin Yediyıldız) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü
- Ataünal, A. (1993). *Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretimdeki Gelişmeler*. Ankara: Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü.
- Ambrose, G., Harris, P. (2012). *Görsel Tipografi Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ambrose, G., Harris, P. (2012). *Grafik Tasarımın Temelleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ambrose, G., Harris, P. (2010). *Görsel Baskı Öncesi Hazırlık ve Üretim Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Baran, T.A., Başer, E., Beydilli, K. (2005). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*. (Ed. Prof. Dr. Cemil Öztürk) Ankara: Pegem Yayınları.
- Becer, E. (2002). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Baltacıoğlu, İ.H. (1958). *Türklerde Yazı Sanatı*. Ankara: Türk ve İslam Sanatları Enstitüsü.
- Durmaz, Ö. (2011). *İstanbul'un 100 Grafik Tasarımcısı ve İllüstratörü*. İstanbul: İstanbul'un Yüzleri Serisi-29.
- Ergün, M. (1982). *Atatürk Devrimi Türk Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları
- Jean, G. (2012) *Yazı İnsanlığın Belleği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Katoğlu, M. (2009) *Şematizmden Yaratıcılığa*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Kili, S. (2008). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karatürk, K. (2001). *Demokratik Laik Eğitim*. İstanbul: Anı Yayınları.
- Kongar, E. (1993). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Merter, E. (2008). *Cumhuriyet'i Afişleyen Adam*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Mumcu, A. (1996). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Ortaylı, İ., Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyet'in ilk Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sarıkavak, N.K. (2005). *Sayısal Tipografi*. Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.
- Şahinkaya, S. (2009). *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Timur, T. (1993) *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tuncer, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu/Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uçar, T.F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Uygur, S. H. (2014). *Ben ve Kendim*. Adana: Karahan Yayıncılık.
- Ünsal, Y. (1971). *Bilimsel Reklam ve Pazarlamadaki Yeri*. İstanbul: Tivi Reklam Yayıncılık.
- Ülker, T., Yılmaz, N., Kazancı, Ş., Doğu, E. (2014) *Reisülhattatin Kamil Akdik, Hayatı-Sanatı- Eserleri*. Gümüşhane: Kitabevi Yayınları.
- Yada, S. (1947) *Yazı Sanatı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MAKALE

- Acar, Ş. (2014). Türkçe Okuma Yazma Öğrenmek Açısından, Arap ve Latin Alfabelerinin Karşılaştırılması. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*. Cilt: 15, Sayı: 2
- Acar, Ş. **Hat Sanatı Üzerine Birkaç Söz. ??????**
- Acar, Ş. (2011). Müteferrika Öncesinde Osmanlı'da Matbaa. *Yapı Dergisi*, Sayı: 354, 122.

- Erat, M. (2002). Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 15, 154. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gelişli, Y. (2002). Osmanlı İlköğretim Kurumlarında Sıbyan Mektepleri-Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:15, 35. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güngör, E. (2002). Türkiye'de Eğitim ve Türk Kültürü. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, 835. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hızlı, M. (1999). Osmanlı Sıbyan Mektepleri. *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt:5, 207.
- Kahya, E., Topdemir, H. (2002). Cumhuriyet Döneminde Bilim. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:17, 876. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Okumuş, E. (2002). Tanzimat'ın Dili. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 15,141. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Taşçıoğlu, M., Acar, Ş. (2014). Bir Hattat'ın Dönüşümü: Alfabe Devrimi'nin Halim Efendi'nin Çalışmaları Üzerinden İncelenmesi. *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 15/2, 81-98.
- Taşkıran, C. (2002). Atatürk İlke ve İnkılapları. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:16, 402. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uyungöz, M. (2002). Cumhuriyet Dönemi Türk Kaligrafisi. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, 300. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uyungöz, M. (2008). İç ve Dış Mekanda Yazı – Türk Yazı Tarihine Bakış. *Anadolu Sanat*, Sayı:19, 181.
- Üstüner, A. (2002). Anadilde Eğitim ve Türkçe. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:18,102. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yiğit, A.A. (2002). Köy Enstitüleri. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:17, 446-447. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

DERGİ

- Duman, H. (1988). Yazı Reformu ve Getirdikleri. *Milli Kültür Dergisi*, Sayı:63,99. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özgül, M. (2015). Osmanlıca Tartışmalardan Kalan. *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı:496,4-10.

Ulu, C. (2014). 1416 Sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Uygulamalar. *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl:7, Sayı:17, 495-525.

Uysal, S. (2008). İlköğretim Yazı Dersi Programının Tarihsel Değişim Süreci İçerisinde Bitişik Yazı Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Mart, Cilt:16,305

Karadağ, A. (????). *Malik Aksel İle Söyleşi*.

TEZLER

Çopur, M. (1996). Yazının Tarihsel Sürecinden Hareketle, Tarih, Teknik ve diğer Sanatlara Yansıması ile Kaligrafi. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Taşçı, A. (1978). Türk Yazma Eserlerde Grafik Düzen ve Çağdaş Kitap Grafiği. Yeterlilik Tezi. İstanbul. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi.

Yıldız, M. (1989). Cumhuriyet Döneminde Yazı Sanatının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi.

KURUM YAZARLI KİTAPLAR

Anadolu Yayıncılık (1983-1984). *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt:2,652. Anadolu Yayıncılık.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (1997). *Hattat Hamit Aytaç (Amidi) Anma Paneli Eylül- 1996*. (Ed: Hizbullah Kaplan)

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (1978). *Emin Barın, Toplu Sergiler – 4, 50*.

İşçi Partisi (1998). *Devrimci Cumhuriyet'in Eğitim Politikaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kültür Bakanlığı (1988). *Ünlü Türk Hattatları*. 110. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kültür Bakanlığı (1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt:3, 459. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını.

Kültür Bakanlığı (2013). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt:2, 55. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Grafik ve Fotoğraf – Yazı Düzenlemeleri*. Ankara.

TC Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2010). *Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010*. Ankara.

Türk Büyükleri Dizisi- 143. (1988). *Ünlü Türk Hattatları-Prof Dr. Ali Alparslan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ARŞİV BELGELERİ

Mikrofilm Kaydı (1 Temmuz 1928 – 31 K. evvel 1928) Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 1488-1670, 28/2.

Mikrofilm Kaydı (1 Ocak 1929 – 31 Aralık 1929) Anadolu Gazetesi, Sayı: 4285 - 4581, 28/3.

SES KAYITLARI

Acar, Ş. (Konuşmacı). (2015). 13.03.2015-Sinasi Hoca Dil (Ses Kaydı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kampüsü- Taş Bina.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2013). 131221_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Bağlar Başı Kültür Merkezi, İSMEK.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2013). 131221_002 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2013). 131221_003 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2013). 131222_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Fatih Hırka-ı Şerif Vakfı.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2013). 131222_002 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140219_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Ulus.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140219_002 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Ulus.

Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140420_003 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Beşiktaş Alkım Kitabevi, Kafka Kafe.

- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140512_001 (Ses Kayıt Cihazı). Eskişehir: Bursa yolu üzeri çay bahçesi.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140512_002 (Ses Kayıt Cihazı). Eskişehir: Bursa yolu üzeri çay bahçesi.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140607_002 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_002 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_003 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_004 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_005 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 140901_006 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Sarıyer, Emirgan Korusu.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 150114_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Ulus
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2014). 150427_001 (Ses Kayıt Cihazı). İstanbul: Beşiktaş Alkim Kitabevi, Kafka Kafe.

VİDEO KAYITLARI

- Acar, Ş. (Konuşmacı). (2015). 00062 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00042 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00044 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00045 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00046 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00047 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.

- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00048 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00050 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00051 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00052 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çalışkan, E. (Konuşmacı). (2015). 00053 (Video Kayıt). İstanbul: Ulus.
- Çevik, S. (Konuşmacı). (2015). 00033 (Video Kayıt). İstanbul: Üsküdar.
- Çevik, S. (Konuşmacı). (2015). 00034 (Video Kayıt). İstanbul: Üsküdar.
- Özcan, A.R. (Konuşmacı). (2015). 00057 (Video Kayıt). İstanbul: Beşiktaş
- Uçar, T.F.. (Konuşmacı). (2015). 00071 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uçar, T.F.. (Konuşmacı). (2015). 00072 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uyungöz, M. (Konuşmacı). (2015). 00067 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uyungöz, M. (Konuşmacı). (2015). 00068 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uyungöz, M. (Konuşmacı). (2015). 00069 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yücel, E. , Olcay, E. (Konuşmacılar). (2015). 00073 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yücel, E. , Olcay, E. (Konuşmacılar). (2015). 00075 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yücel, E. , Olcay, E. (Konuşmacılar). (2015). 00077 (Video Kayıt). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

İNTERNET KAYNAKLARI

(<http://www.nedirnedemek.com>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015

(<http://cinkografi.nedir.com>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015

(<http://www.grafikerler.net>) Erişim tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa: 16:30

(<http://www.kulturvarliklari.gov.tr>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:23:06

(<http://www.tezhipnedir.com>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:23:00

(<http://www.yenimakale.com>) Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015. Sa:22:47